

The Great Techeiles Controversy 2.0

MAAREH MEKOMOS BOOKLET

24Six

naki

LAKEWOODDAFYOMI.COM

לע"נ

ברוך דוב ז"ל בן יבלחט"א משה חיים ווידרא נ"י | הרב שמעון דוד בן ר' יעקב יוסף איידער זצ"ל

מראה מקומות רשפי אש לע"נ

מרים שיינדל בת יבלחט"א אפרים שמעון סינאוויץ | ר' אהרן צבי בן ר' מאיר ווייס ז"ל

יַעֲשֶׂה לָּו: ם לַה וַיֹּאמֶר יְהוָה
 אֶל-מֹשֶׁה מוֹת יוֹמַת הָאִישׁ רָגוּם
 אֹתוֹ בְּאֲבָנִים כָּל-הָעֵדָה מִחוּץ
 לַמַּחֲנֶה: לו וַיֵּצִיאוּ אֹתוֹ כָּל-הָעֵדָה
 אֶל-מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ
 בְּאֲבָנִים וַיָּמָת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה

לִיה: לַה וַאֲמַר יי לְמֹשֶׁה
 אֶתְקַטְלָא יִתְקַטְל גְּבֵרָא
 רָגוּמוּ יִתִּיה בְּאֲבָנִיא כָּל
 כְּנִשְׁתָּא מִבְּרָא לְמִשְׁרִיתָא:
 לו וַאֲפִיקוּ יִתִּיה כָּל כְּנִשְׁתָּא
 לְמִבְּרָא לְמִשְׁרִיתָא וַיִּרְגְּמוּ
 יִתִּיה בְּאֲבָנִיא וַיָּמָת כַּמָּא
 דִּי פְקִיד יי יִת מֹשֶׁה:
 לו וַאֲמַר יי לְמֹשֶׁה לְמִימַר:
 לַה מְלַל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 וְתִימַר לְהוֹן וַיַּעֲבְדוּן לְהוֹן
 כְּרוּס פְּדִין עַל כְּנָפִי
 כְּסוּתְהוֹן לְדְרִיהוֹן וַיִּתְּנוּ

אֶת-מֹשֶׁה: פ מפטיר לו וַיֹּאמֶר יְהוָה

אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר: לַה דְּבַר אֶל-בְּנֵי

יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וַעֲשׂוּ לָהֶם

תולדות אהרן דבר אל בני ברכות יד:
 מנחות מב. ועשו להם ברכות יב: סוכה
 ט. יכמות ד: מנחות מב. על כנפי. שם מב.
 חולין קלו.

צִיצֵת עַל-כְּנָפֵי בְּגָדֵיהֶם לְדֶרְתָּם וְנָתַנוּ עַל-צִיצֵת

שפתי חכמים

ג מדכתיב כי לא פרש מה יעשה לו משמע שהיו יודעין שחייב מיתה שנאמר מחלליה מות יומת אבל לא פירש באיזה מיתה אבל במקלל בפרשת אמור הוא אומר לפרוש להם משמע שאינם יודעים אם חייב מיתה אם לאו. ואם חאמר הא סתם מיתה שבתורה הוא חנק כדפרש"י בפרשת אמור וגבי שבת גם כן כתיב סתם מיתה דכתיב מחלליה מות יומת יש לומר משום הכי מספקא להו לפי שהמחלל שבת כעובד עבודת אלילים והעובד עבודת אלילים כסקילה לכך מספקא להו: ד פירוש הוא לשון הוה אף על פי שאינו

רש"י

(לד) כי לא פרש מה יעשה לו. לא היו יודעים צאיזו מיתה ימות אבל יודעים היו שהמחלל ג שנת צמיחה*: (לה) רגום. פשנ"ט צלע"ז וכן הלוך אלנ"ט וכן זכור ד ושמור: (לו) ויוציאו אותו. מכאן שנית הסקילה מוץ ורחוק מצ"ד*: (לח) ועשו להם ציצית. על שם הפמילים התלוים צה כמו

* 190

אבן עזרא

מה יעשה לו. אי זו מיתה ימות:

(לו) כאשר צוה ה'. מיתה הרגימה:

(לח) ועשו להם ציצית. יתכן על שני פירושים האחד

כלי יקר

הוא מדבר בעבודה זרה ובדבר זה נבדל ה' מכל בראיו, כי כולם בשתים במחשבה ובמעשה ואצל הקב"ה נאמר (איוב כג יג) והוא באחד ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש, כי מיד כאשר יחשוב ה' על איזו דבר לעשותו מיד הוא עשוי כאשר אותה נפשו וחישוב עליו לעשותו:

(לח) ועשו להם ציצית וגו'. כל תוכן הפרשה צריך ביאור כי איך יזכור את כל מצות ה' ע"י

שיעשו ציצית כמו צליית ראשי והם החוטאים היוצאים שאינם ארוגים: על כנפי בגדיהם. על כל צד חלוק או מכנסים כי אם תחלקו הנה הוא כדמות כנף:

אור החיים

שהוא שנת, ממה שכל צפוק שאחרי זה מקושש עליס, שכל לומר שאמר שהודיעוהו שנת, הוא חזר לקושש. ולדרכנו טעם שכל לומר פעם צ' מקושש, להודיענו שלא היתה לו שגגת מלאכה אלא הודיעוהו כי הוא מלאכה שחייב עליה, והוא אומרו אותו מקושש, פירוש הוא היה יודע כי עושה מלאכה, וצוה היו לו זדון שנת וזדון מלאכה:

לה. ויאמר ה' אל משה. טעם שינוי פרשה זו שאמר ויאמר, מה שאין כן בכל התורה שצולן הוא אומר

בְּגִין בְּן אֶצְנֵעוּהוּ בְּבֵית אֶסְרֵי אָרוֹם עַד כְּדוֹן לָא אֲתַפְרֵשׁ הָרִין דִּינָא יְתַעְבִּיד בֵּיהּ:
לֵה וְאָמַר יִי לְמֹשֶׁה אֲתַקְטֵלָא יְתַקְטִיל גְּבְרָא אֲטָלוּ יְתִיה בְּאֲבָנָא כָּל פְּנִישְׁתָּא מִפְּרָא
לְמִשְׁרִיתָא: לוֹ וְהִנְפִיקוּ יְתִיה כָּל פְּנִישְׁתָּא מִפְּרָא לְמִשְׁרִיתָא וְאֲטָלוּ יְתִיה בְּאֲבָנָא וּמִית
הֵיכְמָא דְּפִקִּיד יִי ית מֹשֶׁה: לוֹ וְאָמַר יִי לְמֹשֶׁה לְמוֹר: לֵה מְלִיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִימַר

בעל הטורים

(לח) ועשו להם ציצית. אמר הקב"ה אני רוצה שתהיו מעוטפים כמלאכים לבושי הכדים וכאשר ראיכם אחי מעוטף לכן לזה בתכלת

רשב"ם

(לח) ציצית. כמו בציצת ראשי. קבוצת פתילים חלויין כשער הקב"ה רבון העולמים כמוז בתפילין למען תהיה חורת ה' צפיק וארץ הקב"ה הריני קובע ומלוא להם מלוא אמת שעל ידה יהיו נזכרין מן המלוא כמו במלוא תפילין ותהיה נהגת בשנת וזו היא מלוא ציצית:

דעת זקנים

עם צ' דציו"ס עולה נגימטריא לפחד ולמה נמכה פרשת מקושש לפרשת ציצית לפי שבשעה שחלל המקושש את השנת אמר משה לפני שלל לנושאש בשנת היה זה נושאן היה מזכר ולא חלל את השנת אמר המלוא כמו במלוא תפילין ותהיה נהגת בשנת וזו היא מלוא ציצית:

אור החיים

ידבר, יתבאר על פי מאמרים ז"ל (מנחם דני אליהו) שאמרו כשראה משה מעשה המקושש אמר לפני ה' צימי החול לובשין ישראל תפילין חזקתן המלוא, ציוס השנת כמה יזכרו, והשיב הקדוש ברוך הוא הריני נותן להם מלוא ציצית שבה יזכרו וכו', עד כאן, לזה אמר ויאמר, פירוש אמירה המסעדת את הלצ במבוקשו:

כלי יקר

שיסתכל בחוט של תכלת. ונראה לפרש זה הענין בשני דרכים. הדרך הראשון הוא, על דרך שאמרו בספרי ומביאו הילקוט פרשת האזינו (לב חתקמב) אמר לו הקב"ה למשה אמור להם לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם שמא שינו מדתם או שמא עלה גלגל חמה מן המערב, ולא עוד אלא ששמח לעשות וכו', וכן הוא אומר לענין הים (ירמיה ה כב) האותי לא תיראו וגו' אשר שמתי חול גבול לים, שמא שינה מדתו ולא עוד אלא שמצטער לעשות ואין יכול שנאמר (שם) ויתגעשו ולא יוכלו, מכאן ראייה שהים אינו משנה מדתו מיראה שהרי מצטער לעשות ואינו רשאי, והשמים אינן משנים מדתם מאהבה כמו שאמרו ולא עוד אלא ששמח לעשות:

לח. דבר וגו' ואמרת. לזד שיש בזה חיוב המלוא, ויש גם כן מעלה וכבוד הנמשך ממנה, לזה אמר דיבור ואמירה: ועשו להם וגו'. טעם אומרו וא"ו בתחילת הענין, לפי מה שאמרו ז"ל שכתבתי בפסוק ויאמר, שאמר משה לה' צימי החול לובשין תפילין חזקתם וכו' עד כאן. לזה כשבא לומר לו שיעשו ציצית יש מקום לטעות, כי מלוא זו תהיה במקום תפילין, רצה לובש תפילין, רצה לובש ציצית בלא תפילין, ואפילו בשאר ימים שנאחד מהם יספיק לזכירת המלוא, לזה אמר ועשו וא"ו מוסיק, שמלוא תפילין במקומה עומדת, ומוסיף מלוא ציצית:

לדרתם ונתנו וגו'. הוצרך לומר לדורותם, לזד שלא נאה מלוא זו אלא לזכרון המלוא כשיראו אותו, מבא הסברא לומר

מנחת שי

(לה) רגום. תימא על המדפיס שכתבו חסר וא"ו כן מסר עליו כי הוא עצמו כתב בסוף פ' אמור רגום כלם מלאים וכן הוא מלא בהעתק הללי ובכל ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים וכן מסר הרמ"ה ז"ל עם הארץ ירגמהו באבן חסר וא"ו כתיב ומסר עליה כולהן חסרים. רגום ירגמו בו כל העדה דמקלל מלא וא"ו כתיב ודכותא רגום אתו דמקושש: באבנים כל העדה מחוץ למחנה. מה שכתוב במ"ג מטעים ביה אל ר"ל דמטעים ביה לומר אל מחוץ כפסוק דבתריה: (לו) ויציא. חסר וא"ו ודכותיה באורייתא ויציא דבת הארץ ועיין מ"ש בד"ה ב' סימן א': וירגמו. הגימ'ל דגושה: (לח) ציצית. כתוב בהעתק הללי כל ג' כתב כן ע"כ. וכן הם בספרים מדוייקים ובמסורת גם הרמ"ה ז"ל כתב ציצת ג' ובענין חסרים יו"ד בתראה ומלאי יו"ד קדמאה אך במדרש רבה פרשת קרח ציצית בגמטריא ת"ד וחי' גרורין והי' קשורין הרי תרי"ג פי' גרורין חוטין הנגררין. וכן הביאו רש"י ז"ל כאן. וכן פי' בברייתא פרק התכלת גם בעל הטורים כתב על מספר זה כמה גמטריאות. והרמב"ן ז"ל יטען על רש"י ז"ל וכתב לא הבינותי זה שציצת בתורה חסר יו"ד ואין מנינה אלא חמש מאות ותשעים והרב המורחז השיב שאינה טענה שהמדרש הוא אליבא דמ"ד יש אם למקרא ע"כ. עוד כתב בטור אורח חיים סימן כ"ד אף על פי שהוא כתוב חסר יו"ד מפרש בתנחומא ג' פעמים כתוב ציצת בפ' ציצית וחד מינייהו לציצת שדי למ"ד לכולהו. והיא משלמת המנין עכ"ל. וכ"כ בסמ"ג עשין כ"ו ופסיקתא דר' טוביהו ובס' הזוהר בפ' פינחס דף רכ"ז ברעיא מהימנא ציצית בתרין יודין ואי חסר יו"ד הא חירק באתרה ועיין עוד בספר גור אריה: לדרתם. כתב הרא"ש בסוף פרק ואלו מגלחין וגם בהללי שיש במדרש על כנפי בגדיהם לדרתם חסר וא"ו כלומר לדרותם עכ"ל. וכן בסדר אליהו רבא פ' כ"ו ובתיקוני הזוהר תקנא עשרים וארבע את השבת לדרתם כתיב חסר מלשון דירה אבל במדרש רות הנעלם דף כ"ב אמאי בפרשת ציצית כתיב לדרותם מלא ובשבת לדרתם חסר ונתן טעם לשבת ע"ש. אמנם בכל הספרים שניהם חסרים דחסרים וכ"כ הרמ"ה ז"ל לדרתם דוהקמתי את בריתי חסר דחסר כתיב וכל אורייתא דכותא חסר והכי נקטינן:

מנין המצות למהר"ם חאגיז ז"ל

[שמו] (עשה קנד) להטיל ציצית בבגד שיש לו ארבע כנפים או יותר שנאמר ועשו להם ציצית וגו':

הַכֹּנֶף פִּתִּיל תְּכֵלֶת: לֹט וְהָיָה לָכֶם
לְצִיצֵת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם
אֶת־כָּל־מַצּוֹת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם

על פְּרוֹס־פָּדָא דְכִנְפָא
 חוּטָא דְתְּכֵלֶתָא: לֹט וְיִהְיוּ
 לְכוּז לְכְרוּס־פְּדִין וְתַחְוּזֵן
 יְתִיָּה וְתִדְכְּרוּן יֵת כָּל
 תּוֹלְדוֹת אֵהָרָא
 הַכֹּנֶף פִּתִּיל. בְּרוּכָת טו: שְׁבַת כּו: יְבוּמוֹת
 ד: נְזִיר נַח. מְנַחֲתוֹת לַח. לֹט: וּרְאִיתֶם

אותו. ברכות יב: שבת כו: זכחים יח: מנחות לח. מג. ספר הזוהר פרשת תרומה

רש"י

שפתי חכמים

ויקחני צִיצֵת ראשי * ד"ל צִיצֵת על שם ורִאִיתֶם ה' אֹתוֹ
 כמו מִנִּיחַ מִן הַמְּרִיבִים ** : תְּכֵלֶת. לְנֶעַם יְרוּק שֶׁל רַחֲלוֹן:
 (לֹט) וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מַצּוֹת ה'. שְׂמִינִי גִימְטְרִיא
 שֶׁל צִיצֵת ז' שֶׁשׁ מֵאוֹת וְשִׁמּוֹנָה חוּטֵין וְחִמְשָׁה ח' קֶשֶׁרִים
 * יִחְזַקֵּאל ח. עֵינֵין מְנַחֲתוֹת חֶב. ** שֶׁהִישׁ ב

נוהג תמיד אלא באותו עת שמחלל השבת כיון דקאי על כל מקושש
 שיהיה או המחלל שבת שייך לשון הוה כי תמיד מוטל עליהם
 לרגום את האיש שעובר עבירה הזאת: ה' דלטעם ראשון קשה הל"ל
 ועשו להם פתילים על שם שנאמר פתיל תכלת לכן אמר דבר אחר
 ולפי דבר אחר קשה הל"ל מציצין מאי ציצית לכן פירש גם טעם
 ראשון דכתיב ויקחני בציצית ראשי: ו' והוא דג העולה מן הים אחת
 לשבעים שנה ומראיתו דומה לים וצובעין בו פתיל של צמר
 שנותנים בציצית: ז' הרא"ם כתב והנראה בעיני פירושו שהוא אליבא
 יו"ד עד כאן לשונו: ח פירושו לא שכונת התורה לזה הטעם דהא יש

אם למקרא וכיון שהוא נקרא מלא כאלו הוא מלא

אבן עזרא

כל מי שיש לו בגד צִיצֵת כנפים שיחכמה זו ציוס תמיד
 ולא יסירו מעליו למען יזכרו והמחפליים צטליט בשעת
 החפלה יעשו זה בעצור שיקראו בקריאת שמע והיה לכם
 לציצית ועשו להם צִיצֵת רק לפי דעתי יותר הוא חייב
 להחטף צִיצֵת בשאר השעות משעת החפלה למען יזכור
 ולא ישגה ולא יעשה עבירה בכל שעה כי בשעת החפלה לא
 יעשה עבירה: ורִאִיתֶם אֹתוֹ. מֵאוֹת הַיּוֹמוֹת נִרְאָה:

פתי' תְּכֵלֶת. על הצִיצֵת. וטעם תְּכֵלֶת. בעצור שהוא
 כעין השמים:
 (לֹט) וְהָיָה לָכֶם לְצִיצֵת. והנה יסוד הפתיל להיומו צקצה
 כמו הצִיצֵת. והפירוש השני כאשר העמיקו
 חז"ל ובעצור שיש עדים נאמנים על הפירוש השני צטל
 הראשון והם העמיקו כי זאת המלצה עם בגד שיש לו ארבע
 כנפים והצִיצֵת הם הגדילים ועוד אפשרנו. והנה מלצה על

ספורנו

בעל המורים

(לֹט) וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מַצּוֹת ה'. תזכרו שאתם
 עבדים לאל יתברך ושקבלתם מצותיו באלה ובשבעה וזה
 בראותם הציצית שהוא כחותם המלך בעבדיו וזה תחדלו מתור
 חומשי תורה. יש בכל א' שמונה חוטין שימנע מלעשות עבירה בשמונה אצבעים המרגילין את האדם לעבירה וללו הן אצבעים עינים פה חוטם
 ידים רגלים הערוה והלב ואם שמר עֲלָמוֹ מֵעֲבִירָה זֹכֶה לְעֹלֹת לְמַעֲלֵה מַח' רְקִיעִים דְּכַתִּיב וְהִיאָה נֶפֶשׁ אֲדוּמִי צְרוּרָה צְרוּרָה צְרוּרָה חֲסִים וְאִם עֲבַר בָּהֶן
 עֲבִירָה יִדּוּן בְּשִׁמּוֹנָה דִּינֵין בְּחִיבּוּט הַקֶּבֶר וְכו' מְדוּרוֹת שֶׁל גִּיהֶנֶם. צִיצֵת. עוֹלָה ח"ר וְח' חוּטֵין וְה' קֶשֶׁרִים תְּרִי"ג לומר לך ששקולה מלוא צִיצֵת
 כָּלל הַמּוֹרָה כּוֹלָה. כָּלל עַת יִהְיוּ בְּגִדֶיךָ לְנִבְיִים. בְּגִימְטְרִיא ז' צִיצֵת לְנִבְיִים: כָּל מַצּוֹת ה'. עוֹלָה תְּרִי"ב אֲנִי וְלֹא יִהְיֶה לְךָ מִפִּי הַגְּבוּרָה שֶׁמֵּעַטֶס:

צִיצֵת זוכה ורואה פני השכינה דכתיב אני צדק אמונה פניך חוכה למה
 שנאמר ואשא אמונה על כנפי נשרים: (לֹט) וּרְאִיתֶם. בגימטריא צִיצֵת
 ציוס: וזכרתם. כתוב זכרה צִיצֵת לכן לזה לעשות ד' צִיצֵת צִיצֵת
 כנפות ש"מ שיפנה יזכור. וכל א' ה' קשרים כדי שיזכור לחמשה
 חוטמי תורה. יש בכל א' שמונה חוטין שימנע מלעשות עבירה בשמונה אצבעים המרגילין את האדם לעבירה וללו הן אצבעים עינים פה חוטם
 ידים רגלים הערוה והלב ואם שמר עֲלָמוֹ מֵעֲבִירָה זֹכֶה לְעֹלֹת לְמַעֲלֵה מַח' רְקִיעִים דְּכַתִּיב וְהִיאָה נֶפֶשׁ אֲדוּמִי צְרוּרָה צְרוּרָה צְרוּרָה חֲסִים וְאִם עֲבַר בָּהֶן
 עֲבִירָה יִדּוּן בְּשִׁמּוֹנָה דִּינֵין בְּחִיבּוּט הַקֶּבֶר וְכו' מְדוּרוֹת שֶׁל גִּיהֶנֶם. צִיצֵת. עוֹלָה ח"ר וְח' חוּטֵין וְה' קֶשֶׁרִים תְּרִי"ג לומר לך ששקולה מלוא צִיצֵת
 כָּלל הַמּוֹרָה כּוֹלָה. כָּלל עַת יִהְיוּ בְּגִדֶיךָ לְנִבְיִים. בְּגִימְטְרִיא ז' צִיצֵת לְנִבְיִים: כָּל מַצּוֹת ה'. עוֹלָה תְּרִי"ב אֲנִי וְלֹא יִהְיֶה לְךָ מִפִּי הַגְּבוּרָה שֶׁמֵּעַטֶס:

אור החיים

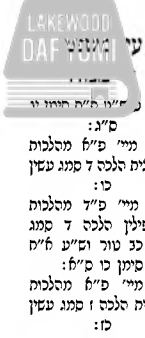
בלי יקר

כשיצא דור קדוש וטהור שאין צריכין לזכרון זה אין לורך
 צִיצֵת תלמוד לומר לדורותם:
 עוד יראה בהעיר למה כתב לדורותם צִיצֵת פרטי המלצה,
 אכן לצד שיש צממות צִיצֵת שני דברים הלצן והתכלת,
 הלצן ישנו בכל זמן, והתכלת יש זמן שאינו מלצה, ונתחכם
 ה' ואמר לדורותם קודם זכרון התכלת, לומר שהלצן
 לדורותם, אבל תכלת כשאינו צממל אין חיוצ בו, והגם
 שהתכלת אינו מעכב את הלצן ולא הלצן את התכלת (מנחות
 למ), אף על פי כן הלצן הוא צממל לדורותם כלל הפסק,
 מה שאין כן התכלת:
 לֹט. וְהָיָה לָכֶם לְצִיצֵת. אין ידוע מכוון מאמר זה שיהיה
 לציצית, ולדברי החוספות שכתבו צממל מנחות דף

והנה בענין התכלת אמרו רז"ל (מנחות מג:) תכלת
 דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה
 לכסא כבוד, ובודאי פירושו שצבעים אלו בדומה
 לדומה כי אין תכלת דומה לרקיע אלא כל אחד נוטה
 בצבעו אל הדומה לו וכל אחד עמוק מחבירו.
 ובמאמר זה חתם כל הענין לומר מה ענין הסתכלות
 בחוט של תכלת לשיזכור על ידי זה כל מצות ה' ולא
 יצא מן המדה אפילו כמלא נימא, אלא לפי שתכלת
 דומה לים וע"י שיסתכל בחוט זה יזכור אל הים
 הדומה לו בצבעו ויהיה דומה כאילו היה הים תמיד
 נגד עיניו, ואז יתבונן במעשה הים שאינו יוצא מן
 המדה אפילו כמלא נימא וממנו יראה וכן יעשה בקל

הקומץ רבה פרק שלישי מנחות

לח.

(א) [ענין ג: א: ב] (ג) [ענין] מוספין ערכין א: ד"ה של (ד) [א] [לקמן (ט)]. (ז) [וקשר ז"ק, (ה) ה] (ח) [אמר ז"ק, (ו) [לקמן (ט) שכלל ז"ק, (ט) ז"ל א"י פליגי איכא למימר דכחא פליגי דמאן כ"י ז"ק, (י) ז"ק, (כ) ז"ק, (ל) ז"ק.

בלאו דלא תסור. כגון טלטול ^א איסור מדרבנן ואזנים מקורולות מותר להכניס לביה הכסא משום כבוד הבריות אבל לשאת משא דכתיב כהניף לא דמי כבוד הבריות: איכא דאמרי בהתם אמר ליה. ^א רבינא איפסיק קרנא דחוטא: ברמילית. מותר לטלטל בתוכה מן המורה: ^א ל"א ועיקר האי מאן דלרייה לגלימיה קרות עליהו כפל ^א קשר ודומה כאלו קילעין ואין לה כנסות כפי להפקיעה מתורת זילית: לא עשה ב"בם. לפטורה מלילית: מ"ז כמאן דשדי דמי. ונת ד' כנפים סקופה לחזור לתחילתה: אמר רב רביו האי מאן דהוי שיה גלילימיה. כפל כנסותיה כאלו הן מקולעות ומפר הכפלים שלא ישוב אפ"ה לא עשה ולא כלום להפקיעה מן הילית דכל כונה דלא פסק ליה ש"מ מיצעי ליה ועדיין הן מן הטלית וללשון ראשון קשיא דמילא בפרק התכלת (לקמן מה). שאם כפלה ומפרה שמיצת:

התכלת אינה מעכבת את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת ^א של יד אינה מעכבת את של ראש ושל ראש אינה מעכבת את של יד: גמ' לימא מתני' דלא כרבי רתניא ^א וראיתם אותו מלמד שמעכבין זה את זה דברי רבי וחכ"א אין מעכבין מ"ז דרבי דכתיב ^א הכנף מ"ן כנף וכתיב ^א פתיל תכלת ואמר רחמנא וראיתם אותו עד דאיכא תרוייהו בחד ורבנן וראיתם אותו כל חד לחודיה משמע לימא דלא כרבי אמר רב יהודה אמר רב אפי' תימא רבי לא נצרכא אלא ^א לקדם רתניא ^א מצוה להקדים לבן לתכלת ואם הקדים תכלת ללבן יצא אלא שחיסר מצוה מאי חיסר מצוה אילימא

תורה אור השלם
 (א) על פי החזקת אשר יורוף (על המשפט אשר אמרו ק"ך תעשה לא תסור מן הדבר אשר יעידו ק"ך ימין ושמאל: (ב) ורבי א"י (ג) והוה לכם לציצת וראיתם אתו וכתבתם את כל מצותי וי עשיתם אתם וי תחזרו אחר ללבכם ואתם עיניכם אשר אתם זבים אחריהם: (בבב"ב טו: טז)

הדרן עלך הקומץ את המנחה

התכלת אינה מעכבת את הלחם תכלת צ' חוטין ^א צילית כדמפרש לקמן אפ"ה אין זה מעכב את זה ואי עבד ארבעתן תכלת או ארבעתן לכן יצא: גמ' מ"ן כנף. היינו לכן דרוב טליתות של פשמים הן ולננות: תב"ת. אמר רבוע כדלמרינן (יבמות 77 ד:). נדרש כיתנה תכלת

בלאו ^א דלא תסור ואיכא דאמרי בהתם א"ל וא"ל מאי דעתך ^א [א] למישדייה והאמר מר גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה והא תרגומה רב בר שבא קמיה דרב כהנא בלאו דלא תסור הכא גמי ברמילית דרבנן היא:

הדרן עלך הקומץ

התכלת אינה מעכבת את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת

של יד אינה מעכבת את של ראש ושל ראש אינה מעכבת את של יד: גמ' לימא מתני' דלא כרבי רתניא ^א וראיתם אותו מלמד שמעכבין זה את זה דברי רבי וחכ"א אין מעכבין מ"ז דרבי דכתיב ^א הכנף מ"ן כנף וכתיב ^א פתיל תכלת ואמר רחמנא וראיתם אותו עד דאיכא תרוייהו בחד ורבנן וראיתם אותו כל חד לחודיה משמע לימא דלא כרבי אמר רב יהודה אמר רב אפי' תימא רבי לא נצרכא אלא ^א לקדם רתניא ^א מצוה להקדים לבן לתכלת ואם הקדים תכלת ללבן יצא אלא שחיסר מצוה מאי חיסר מצוה אילימא

אין מעכבין זה את זה דברי רבי וחכ"א אין מעכבין מ"ז דרבי דכתיב ^א הכנף מ"ן כנף וכתיב ^א פתיל תכלת ואמר רחמנא וראיתם אותו עד דאיכא תרוייהו בחד ורבנן וראיתם אותו כל חד לחודיה משמע לימא דלא כרבי אמר רב יהודה אמר רב אפי' תימא רבי לא נצרכא אלא ^א לקדם רתניא ^א מצוה להקדים לבן לתכלת ואם הקדים תכלת ללבן יצא אלא שחיסר מצוה מאי חיסר מצוה אילימא

הדרן עלך הקומץ

התכלת אינה מעכבת את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת

של יד אינה מעכבת את של ראש ושל ראש אינה מעכבת את של יד: גמ' לימא מתני' דלא כרבי רתניא ^א וראיתם אותו מלמד שמעכבין זה את זה דברי רבי וחכ"א אין מעכבין מ"ז דרבי דכתיב ^א הכנף מ"ן כנף וכתיב ^א פתיל תכלת ואמר רחמנא וראיתם אותו עד דאיכא תרוייהו בחד ורבנן וראיתם אותו כל חד לחודיה משמע לימא דלא כרבי אמר רב יהודה אמר רב אפי' תימא רבי לא נצרכא אלא ^א לקדם רתניא ^א מצוה להקדים לבן לתכלת ואם הקדים תכלת ללבן יצא אלא שחיסר מצוה מאי חיסר מצוה אילימא

אין מעכבין זה את זה דברי רבי וחכ"א אין מעכבין מ"ז דרבי דכתיב ^א הכנף מ"ן כנף וכתיב ^א פתיל תכלת ואמר רחמנא וראיתם אותו עד דאיכא תרוייהו בחד ורבנן וראיתם אותו כל חד לחודיה משמע לימא דלא כרבי אמר רב יהודה אמר רב אפי' תימא רבי לא נצרכא אלא ^א לקדם רתניא ^א מצוה להקדים לבן לתכלת ואם הקדים תכלת ללבן יצא אלא שחיסר מצוה מאי חיסר מצוה אילימא

אין מעכבין זה את זה דברי רבי וחכ"א אין מעכבין מ"ז דרבי דכתיב ^א הכנף מ"ן כנף וכתיב ^א פתיל תכלת ואמר רחמנא וראיתם אותו עד דאיכא תרוייהו בחד ורבנן וראיתם אותו כל חד לחודיה משמע לימא דלא כרבי אמר רב יהודה אמר רב אפי' תימא רבי לא נצרכא אלא ^א לקדם רתניא ^א מצוה להקדים לבן לתכלת ואם הקדים תכלת ללבן יצא אלא שחיסר מצוה מאי חיסר מצוה אילימא

חוטין כדאימא לקמן רב ירמיה מדפתי כ"י ואע"ג דבסנהדרין קאמר גבי זקן כמרא דאינו חייב אלא שישנו בכל חוטין ויש בו לגרוע ואין לנו אלא תפילין ופרך והאיכא מצות ציצית כ"י משמע דשייך כל חוטין בציצית וי"ל דמשכחת שפיר כל חוטין כגון שהחוטין מין אחר שנינו ולא צמר ולא פשתן. חוס' אחרות:

חוטין כדאימא לקמן רב ירמיה מדפתי כ"י ואע"ג דבסנהדרין קאמר גבי זקן כמרא דאינו חייב אלא שישנו בכל חוטין ויש בו לגרוע ואין לנו אלא תפילין ופרך והאיכא מצות ציצית כ"י משמע דשייך כל חוטין בציצית וי"ל דמשכחת שפיר כל חוטין כגון שהחוטין מין אחר שנינו ולא צמר ולא פשתן. חוס' אחרות:

עשרה טפחים: י"א היה מהלך ממקום למקום וספר תורה עמו לא יניח ספר תורה בתוך [ע]השק ויניחנו על גבי החמור וירכב עליו. ואם היה מתפחד מן הגנבים מותר. ואם אין שם מי שיושב לפני ספר תורה ישב בכבוד ראש באימה [ו]ופחד. שהוא הער הנאמן לכל באי עולם שנאמר והיה שם בך לעד. ויכבדו כפי כחו. אמרו חכמים הראשונים כל המחלל את התורה גופו מחולל על הבריות וכל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות:

גהנות מיימוניות

י"א [ט] מי שמתו וכתבו התוס' אבל אם משפילו לאחריו על החמור שפיר דמי וכן בספר התרומה ואפילו אם נפשק לאסור בס"ת בניאים וכתובים שפיר דמי מדינת ס"ת וכו' ע"ש ע"ב: [י] תניא במסכת סוטים ולא יתן אדם ספר תורה על גבי ארכובותיו ושני אציליו עליה והתוספות הביאו סוף פרק המפלת:

מגדל עזו

י"א היה מהלך ממקום וכו' עד רוכב על הנהמה והולך. פרק מי שמטו (דף י"ט): כל מי שיושב לפני ס"ת וכו' עד כפי כחו. פרק הקומץ רבה (דף ל"ב) ופ"ג למסכת סוטים: אמרו החכמים הראשונים וכו' עד מוכבד על הבריות. משנה היא במס' אבות:

נגמרו הלכות ספר תורה ברחמי שמיא הלכות ציצית

מצות עשה אחת. והיא לעשות [א]ציצית על כנפי הכסות. וביאור מצוה זו בפרקים אלו:

בספ משנה

לכן אע"פ שלא כרך עליהם תכלת ולא אלא חללת דליתו מעכב את הלבן מאי היא דמשמע שאם לא הטיל אלא חוט תכלת בלבד יאל ואי אפשר לומר כן דהא קרא כמיז ונמנו על ציצית הכנף פתיל חללה משמע דאין מקום לפתיל חללה אלא ח"כ יהיה ציצית דהיינו לכן ואסקינא לא נזכרה אלא לגרדומין דכיון דמשקרא היו לבן ותכלת כי איגרדום כיון שמשכי כשרות אלא כשירה, ובסוף פרק זה יתבאר עוד:

ה אף ע"פ שאין האחד מעכב את חברו אינם שתי מצות אלא מ"ע אחת: וארבע ציציות מעכבות זו את זו שארבעתן מצוה אחת. משנה סוף פרק הקומץ (מנחות כ"ח): והלובש מליט שיש בה לבן או תכלת וכו':

ו כיצד עושין את הציצית מתחיל מוית של מליט שהוא סוף הארוג ומרחיק ממנה לא יותר על שלש אצבעות למעלה ולא פחות מקשר גדול ומכניס שם ד' חוטין וכופלן באמצע נמצאו ח' חוטין משולשין תלויין מן הקרן ואורך החוטין הח' אין פחות מארבע אצבעות ואם היו יותר על כן אפי' אמה או שתיים כשרים. בפרק המכלת (שם מ"א). אמר רב פפא הלכתי ארבע בתוך ג' משולשם ופירש"י ד' חוטין נותן בתוך הטלית וכפלו לשמנה משולשם תלויים הענף מן הגדיל ארבע אצבעות ארבע חוטין נותן בתוך ג' אצבעות שלא ירחיק מן השפה יותר משלש אצבעות. ואמרין מן גומרא למימרא דלית להו שיעורא ורמניהו ציצית אין לה שיעור למעלה אלא יש לה שיעור למטה. ופירש"י אין לה שיעור למעלה כמה דכתיב ליהו ארוך. ואמרין מן גומרא דף מ"ב א"ר יעקב א"ר יוחנן וזרין שיחיקי כמלא קשר גדול. ופירש"י ארין שיגביהנה מן השפה מלא קשר גדול שיעור הליפוקן עד פרק ראשון: ומ"ש מתחיל מוית של מליט שהוא סוף הארוג. היינו לומר שצריך להטיל הציצית סמוך לוית ששם הוא כנף הגב: ומ"ש וכל האצבעות בגדול. כ"כ עוד רבינו צפ"ט מהלכות מפילין

פרק ראשון

בספ משנה

פ"א א ענף שעושים על כנף הבגד ממין הנקרא ציצית וכו'. בפרק המכלת (מנחות מ"ג). מ"ר אין ציצית אלא ענף וכן הוא אומר ויקחני ציצית ראשי: ואין לחושי הענף מנין מן התורה. אף על פי שכמעט אמר כך כ"כ עושין את הציצית וכו' ומכניס שם ד' חוטין וכופלן באמצע הרי שיש להם שיעור, י"ל דהכי פירושו בתורה לא נמפרש מנין חוטי הענף אלא מלכדי סופרים יש להם מנין ד' חוטין וכופלן באמצע כדאמרין בפרק המכלת רב אלא בר יעקב רמי ד' ועייף להו ור' ירמיה דהוה רמי ממניא פליג ארבע אלא וסבר שמנין החוטין מד"ס ח' ששם י"ו וכשמוסף על המנין שקבעו חכמים עבר בכל הוסיף למר כדלית ליה ולמר כדלית ליה והיינו דלמרינן בפרק המנחות (פסדריין פ"ח): והא איכא ציצית דעיקרו מד"ס ופירושו מד"ס יש בו הוסיף ואם הוסיף גורע וק"ל כרב אלא בר יעקב דרב פפא אטיק התם (מנחות מ"א): הלכתי ארבעה. ומ"מ יש לתמוה דלמרינן בפרק קמא דינמות (דף ה' ב') גדילים למה לי ש"מ לאפנויי ומקשה האי לשיעורא הוא דלמא גדיל שיש גדילים והכי אמרינן בפרק המכלת (מנחות ל"ט): משמע דמן התורה יש מנין לחוטי הענף וכו':

ב ולוקחין חוט צמר שנצבע בעין הרקיע והוה זה הוא הנקרא תכלת. צפ' המכלת אמרינן מכלת דמונה לרקיע: ואין למנין הכריכות שכורך חוט זה שיעור מן התורה:

ד והתכלת אינו מעכב את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת. משנה פרק המכלת (שם דף ל"ח). ובגמרא המינה לכן דליתו מעכב את המכלת תכלת דליתו מעכב את הלבן מאי היא וואסקינא לא נזכרה אלא לגרדומין דאי איגרדום תכלת וקאי לכן ואי איגרדום לכן וקאי תכלת לית לן זה דלמרי בני ר' חייא גרדומי תכלת כשרים. ומשמע לי שרבינו אינו מפרש כפירוש רש"י אלא הכי מפרש לה המינה לכן דליתו מעכב את המכלת שאם עשה חוטי

אין פחות מארבע אצבעות. ואם היו יותר על כן אפילו אמה או שתיים כשרין. וכל האצבעות בגודל.

א טור א"ס סי' י"א סמ"ג עשין כ"ו: ב טור שס סי' י"ג סמ"ג עשין שס: ג טור סי' י"ג סמ"ג עשין שס: ד טור סי' י"א סמ"ג עשין שס: ויהיה

מגדל עזו

פ"א א ענף שעושים וכו' עד ראשי. פרק המכלת (דף מ"א): וזה הענף וכו' עד מן המורה. פ"ק דינמות (דף ד') ופרק המכלת (דף מ"ג): ב ח ולוקחין חוטי צמר וכו' עד מלות עשה אחת. פרק המכלת (דף ל"ח) ובספרי דכתיבין נסמין: ה א אמרו חכמים הראשונים והיה לכם וכו' עד מקשר גדול. הכל בפרק המכלת (דף מ"ג) ולשון ספרי יכול שתי מלות מלות המכלת ומלות לכן תלמוד לומר והיה לכם לציצית מזה אמת היא ולא שתי מלות: ומכניס שם וכו' עד מליון מן הקרן. בפרק המכלת (דף ל"ח) ובספרי פרשה כי פלא ופרשה שלה: ואורך החוטין וכו' עד כשרות. פרק המכלת: וכל האצבעות בגודל. בנכירות פרק על אלו מומין ובמנחות פרק המכלת: והיה

דקאי אנדיל וכן משמע בספרי דמיימי לה אקרא גדיליה תעשה לך ולא בפרשת הציצית וכל אצבעות שלישי גדיל שהוא ד' אצבעות ושני שלישי ענף כדאייתא התם ע"כ:

גהנות מיימוניות

[א] עיקר הלכות ציצית ורובן פרק התכלת עד כאן: ו [ב] כתב ר"ם וצריך לתת הציצית באורך הטלית ולא ברחבו דבעינן שתהא נוטפת על הכנף פ"י תלוי על הקרן ואי הוי ברחבו לא הוי נוטף שהרי כלפי הרקיע הוא תלוי וכן הנהיג מורי רבינו ש"י לדקדק בשלמות שיהו הציציות נוטפות על הכנפות כשעה שאדם מעושף בו יש כנף שהוא תולה בו באורך המליט ויש בו ברחבו הכל לפי שמתעטפים בו והנה שוב חזר בו ואמר דהכל נקרא נוטף על הכנף ולא אימעות אלא שלא יהא קשור הציצית באלכסון על קרן חוית. ור"י פ"י שתהא נוטפת תולה ומכסה על הקרן כלומר שגביה למעלה מן השפה כדי שתהא תולה ונועת התלויה בקרן: [ג] כב"ש ברפסא התם ולא כב"ה דאמר ג': [ד] כדאמר התם משולשת ד' אבל רש"י פ"י דקאי אפתיל ענף שהוא ד' מן הגדיל ואילך. והתוס' פ"י וזה ראייה למה שנהגו לעשות אורך כל הציצית י"ב אצבעות ושני שלישי ענף כדאייתא התם ע"כ:

נגד

שנאמר ויאמר בי נשבעתי, אולי נפקא ליה מאת יחידך, והכי קאמר, כמה שלא חשבת את נך הקרבת את נפשך הקרויה יחידה כלל יל ואיך עוד בעולם הזה שאנסה אותך: אותן שבאו על איוב, יואר כמה דליתא זווה"ק (ס"ז ל"ג) שהשטן קטרג על ישראל בשעת יליאת מנרים בשביל שאברהם החליף את יתחק צליל ומסר לו הקב"ה את איוב, עוד אפשר כמה דליתא בספרים הקדושים שאיוב היה צו נשמת תרח שגטול מנייהם בזכות אברהם כדליתא ברמב"ן הקדוש סוף פטר נח בשם המדרש, והיה אברהם אבינו צריך לקבל יסורין בשביל אציו, ועשה לו הקב"ה

חטיבה זו לפנות את תרח ביסורי בן אחר דהיינו איוב, שגם המתנגלגל לכן יחשב על דרך אבוחינו טטאו ואינס וגו': והוא איוב. ר"ל, רומז על איוב שהיה מיואלי הלניו כדלקמן מאת עון נכורו: באותה שעה וכו'. בקהלת רבה מפורש שהיה אברהם אבינו מהרהר בלבו שמה היה צנני פסולת ולפיכך לא נתרם לקרבן, באותה שעה אמר לו הקב"ה לך אכול וגו' כי כבר ראה אלהים וגו':

(כא) וז"ה אור זרוע צדיק. הכונה בפסוקים הללו לפי שמדקדק ציבור מינה להם, לזה מביא הפסוקים הג"ל המורים שהמורה וכל המצות שבה לא נתנו לישראל אלא לטוב להם, בין בטוב הנשתי שעל זה יורה פסוק אור זרוע ללדיק, וצין בטוב הזמני הנרמו בפסוק ה' חפץ למען לדיק. ולפי שהוא מרבה להטיע לזה הרבה מלות לישראל ולא הניח שום דבר בעולם שלא נתן בו מנוח, והאור של המנוח זורע הוא ללדיק לקטור אותו כפלים אין מספר. וזה יואר ועשו להם להנאחם ולטובתם, על דרך שפירש רש"י לך להנאחם ולטובתם: זרע אהם וכו'. זהו פירוש אור זרוע וגו': ולא הניח וכו'. זהו פירוש ה' חפץ למען לדיק וגו':

(כב) ולא מן העשוי. כפיסול, כגון שעשה בגד נת שלש כנפות והטיל בו שלש צינות ואחר כך חפר בו כנף רביעי, שהשלש צינות הראשונים עשויים קודם שהנגד נתחייב צליות, וצריך להמירם ולחזור ולהטילם, ואם לא עשה כן פסולים: נימין. חוטין שהנגד נארג או נחפר בהן: מן הימית. נחון שלש אנצנות לכנף: אלא מצודה אהביא וכו'. ממקום אחר עשוין לשמה: ויעשה. ויטילם צנגד: מצודה ב"בן. כדלל זה התכלת אינו מעכב את הלכן: אלא על כנף. כמו ששערו חז"ל עד כמה נקרא כנף, והיינו משפת הכנג ממלא קשר אגודל עד שלש אנצנות: לפת"ן. לתנן ולמורכן באחד מן הארבעה חוטין:

פירוש קדמון יט פירוש לחברן יחד: כן דרש ציצית לשון הבטה, כמו מציץ מן החרכים:

נחלת בנימין

ראשון והאיל הזה תחתיו כצל וכ"ה מוגה בבמ"ר מהגרד"ל ועי' המקרא כי יען אשר עשית את הדבר הזה וגו' כי ברך אברכן וגו'. ביר פניו ובנור הקודש שם ותבין ההבדל בין הלשונות: ומשמע כי הדבר הזה לבדו דיו לברכו בשבילו ולא יוסף לנסותו: (מ) ויאמר בי נשבעתי נאם ה' וגו' כצל. והכונה על סוף (מ) שהוא צריך לפתלן כצל. כלומר שיהיו שזורין ולא יהיה כל

את עיני בכורו והוא איוב. דייק זה משום דקשה למה לא קאמר צניס לנמור אחין ואלה שמוחס עון וצו כו' וכדרך הכתובים, אלא ודאי משמע שהכונה לומר הרי עון בעולם ואגביה הזכיר שאר אחיו ויפה מואר):

(כ) ולא באמצע אלא על כנף. ר"ל לא למעלה מג' גודלין מפני שאינו נקרא כנף, ולא למטה מכשעור שיש מקשר גודל עד הכנף, משום שנאמר על הכנף, ואם היה למטה ממלא קשר גודל היה תחת הכנף (א"ר סי' י"ז סעיף ט): פתי' שהוא צריך לפת"ן. כ"ל. ופי' שיהיו שזורין ולא יהיה כל חוט דד צדד, מיהו צדיענד אס לא שזון לא פסל כהני (נחלת צד ואלי רבה): שהתכלת דומה לים. שחלת מצע ירוק של חלזון, פי' חלזון הוא דג ועולה מן הים פעם אחת לע' שנה ומראית דמו ירוק דומה לים (מדרש):

לעולם, שנאמר (שם שם טז) ויאמר בי נשבעתי נאם ה' (מ"א). אמר לו הקדוש ברוך הוא חייך, יסורין קשיין ונסיונים אחרים היו ראויים לבוא עליך, ועכשו אינן באין. [ואלו היסורין, אותן שבאו על איוב]. שכן הוא נסמך לפרשה (שם שם כ"בא) ויהי אחרי הדברים האלה יגד לאברהם וגו' את עון בכרו, והוא איוב, שנאמר (איוב א א) איש היה בארץ עין. באותה שעה אמר לו הקדוש ברוך הוא לאברהם (קהלת ט ז) לך אכל בשמחה לחמך.

(כא) [טז] ויאמר ה' אל משה לאמר, דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם (טו לז"ח). זה שאמר הכתוב (תהילים צו יא) אור זרע לצדיק ולישרי לב שמחה, ואומר (ישעיה מב כא) ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. זרע להם הקדוש ברוך הוא את התורה ואת המצוות לישראל כפי להנחילם חיי העולם הבא, ולא הניח דבר

בעולם, שלא נתן בו מצנה לישראל. יצא לתרש, (שנאמר) לא תחרש בשור ובחמור יחדו (דברים כב י). לזרע, לא תזרע פרמך בלאים (שם שם ט). לקצר, פי תקצר קצירך בשדך [וגו'] (שם כד יט). בדישה, לא תחסם שור בדישו (שם כה ד). בעפה, ראשית ערסתיכם חלה מרימו (טו כ). שחט בהמה, ונתן לפהו הזרע והלחיים והקבה (דברים יח ג). מצא קן צפור, שלח תשלח את האם וגו' (שם כב ז). שחט חיה ועוף, ושפך את דמו וכסהו בעפר (ויקרא יז יג). נטע, וערלתם ערלתו (שם יט כג). קבר מת, לא תתגדרו (דברים יד א). מגלח שער ראש, לא תקפו פאת ראשכם (ויקרא יט כז). בנה בית, ועשית מעקה (דברים כב ח). וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך (שם ו ט). נתפסה בטלית, ועשו להם ציצת.

(כב) ועשו להם ציצת (טו לה). תעשה, ולא מן העשוי, שלא יוציא נימין מן הטלית ויעשה מהן ציצית, אלא מצנה להביא לכן ותכלת ויעשה.

אימתי, כשהיה תכלת, ועכשו אינן לנו אלא לכן, שהתכלת נגנז, מצנה בלבן.

על כנפי (טו לה), ולא באמצע, אלא על כנף. פתיל (שם), שהוא צריך לפתלן יט (מ).

אמר רבי מאיר מה נשתנה תכלת מפל מיני צבעונים, שהתכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, והרקיע דומה לכסא הכבוד, ומתוך שהוא רואה אותו, זוכר

הוא מן הארבעה חוטין:

הגהות הגר"א

(ג) שמתגרים (כ"מ בהעתק א'): (ד) מקום יש (בים) שמוטל בין

עמים הר יקראו. מנין אתה אומר שהיו אומות ושלטונים מתכנסות ובאות לפרגמטיא של א"י והם אומרים הואיל ונצטערנו ובאנו לכאן נלך ונראה פרגמטיא של יהודים מה טיבה ועולים לירושלים ורואים את ישראל שעובדים לאל אחד ואוכלים מאכל אחד לפי שהבבליים לא אלוהו של זה כאלוהו של זה ולא מאכלו של זה כמאכלו של זה והם אומרים אין יפה להדבק אלא באומה זו. מנין אתה אומר שאין זזים משם עד (ג) שמתגיירים ובאים ומקריבים זבחים ועולות ת"ל שם יזבחו זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. שנים נוטלים בשפע (ונוטלים) [ונותנים] בשפע ים ורשות. ים נוטל בשפע ונותן

בשפע ורשות נוטלת בשפע ונותנת בשפע. ד"א כי שפע ימים יינקו. זו ימה של יפו שגנוז לצדיקים לעתיד לבוא. מנין אתה אומר שכל ספינות שאובדות בים הגדול וצרורות של כסף ושל זהב ואבנים טובות ומרגליות וכל כלי חמדה שהים הגדול מקיאים לימה של יפו שגנוז לצדיקים לעתיד לבוא ת"ל כי שפע ימים יינקו. אמר ר' יוסי פעם אחת הייתי מהלך מכזיב לצור ומצאתי זקן אחד ושאלתיו בשלום אמרתי לו פרנסתך במה הוא אמר לי מחלזון אמרתי לו ומי מצוי אמר לי השמים (ד) מקום בים שמוטל בהרים וסממיות מכישות אותו ומת ונימק במקומו אמרתי השמים (נזכר) [ניכר] הוא שגנוז

תולדות אדם

ממנו הכבוד ולא נשתיר כלום. ויראה לומר דה"פ עם מאחז"ל פ"ק דב"ב במעשה דהורדוס דקטליגהו לכולהו רבנן ונסב' יהודא בן בבא עצה אתה כבית אורו של עולם תקנתך שתבנ' המקדש שהוא ג"כ אורו של עולם שנא' והלכו גוים לאורך. וא"כ לפי שיטה זו אין מקרא יוצא מידי פשוטו, דשמח יששכר באהלך באהל של תורה היינו שזכה יששכר בתורה יותר משאר שבטים, כמאחז"ל יומא דף כ"ו לא אשכח צורבא מרבנן דמורי אלא דאתי מייששכר, ומסיק היינו לאסוקי שמעתתא אליב' דהלכתא דהיא הנקראת תורה אור פ' ה' נוטל דף כ"א, וניתן לך ברכה לתקנה היות ה' ראוי להיות בית הבחירה בחלקך שהוא אורו של עולם ופגמת עד שניתק אורו של עולם מגורלך, גלל זה גיתן לך ברכה זו שעדיין יהי אורו של עולם בגורלך היא התורה שממנו יצא הוראה לעולם היא תקנת פגמך, שהתורה ובית הבחירה כ"א מיתקן לחברי' כנוצר במעשה דהורדוס :

ומנין אתה אומר וכו' ת"ל שם יזבחו זבחי צדק ובגיתו ליכא למימר דהא מקבלין נדרים ונדבות מן הגוים. שיטה זו כר"ע דמנחות דס"ל דאין מקבלי' מהם אלא עולות, וכאן כתיב שם יזבחו זבחי צדק וזבחי צדק היינו שלמים כמ"ש הראב"ע ז"ל תילים ג"א ע"פ אז תחפוץ זבחי צדק, וע"כ שמתגיירי', ומכפל המקרא שם יזבחו זבחי צדק מידרש עולה ושלמים, מלתא אגב אורחי' קמ"ל קרא הא דשנינו מס' כריתות דף ח', דגר מחוסר לאכול קדשים עד שיביא עולה ושלמים וע"ש :

(ג) הי"ג שנים נוטלים בשפע ונותנים בשפע ים ומלכות ועי' בילקוט. ופירושו הים נוטל בשפע דמצוי היוזק ונותן בשפע שקרוב לשכר, חמשין דעבדי' טבין ממאתן דלא עבדי' ומסקא פירא טובא ומלך נוטל בשפע, שכל האמור בפ' מלך מלך מותר, ואם במלכ' או"ה דינא דמלכותא דינא, ונותן בשפע את אשר תחון יותן וברכתו כי שפע ימים מטוב שבשניהם יינקו. והיינו מדכתיב ימים ולא כתיב ים, יו"ד מ"ם יתירה מידרש נוטריקון ים מלכות ועי' במ"ר :

(ד) ד"א שפע ימים מידרש ימים לשון רבים אים הגדול וים יפו. אך צריך להבין הכוונה להיות ים הגדול מקיאי וכו' הלא מצד הא' גבול א"י הוא ים הגדול להיות משם מושפעים הצדיקים לע"ל. ויראה הכוונה בזה דרך רמז, הנודע בזה מאחז"ל כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב

וחלק מיוחד בגהנם, אלא שצדיקים נוטלי' חלקם וחלק הרשעים בג"ע והרשעים נוטלים חלקם וחלק הצדיקים בגיהנם, וסמכו זה אקרא כי מבורכיו ירשו ארץ ומקוללו יכרתו, וביותר צדיק דמעביר במילי', כמאחז"ל [חגיגה ד'] ויש נספה בלא משפט, מסיק הני שני מאי עביד בהו אי איכא צורבא מרבנן דמעביר במילי' מוסיפ' לו, כמוהו בעוה"ב חלק הרשעים בג"ע לזה שהעביר במילי' נגד הרשעים שבעוד רשע לנגדו שם מתסום לפיו לסבול. והנה הרב האלשיך לספר יונה כתב וז"ל : בדמיון המקרא הנה אנ'י באה בלב ים, המשיל הגוף לאנ'י וספינה שהיא נעה כן הגוף מטולטל בעוה"י, והנשמה המשיל לים יפו נקי' באין כתמי עוונות בה ע"כ היא יפה מבלי כתם. ונודע מאמר והרשעים כים גגרש הרי שהמשיל הרשעים במעשיהם לים גגרש. וזהו רמז מכוון בברייתא דקמן, מנין אתה אומר שכל ספינות המה גופי הרשעים שאובדות בים הגדול, ירצה שאובדות במעשיהם רשע הנמשל לים הגדול, וצרורות של כסף וזהב שכפלה הרמזון רקתך שאפי' ריקנין שבך מלאים מצות כרמזון ומעשי' טובים שביד הרשעים נמשלו לכסף וזהב וכלי חמדה בספר משלי, שהים הגדול הוא הרשע במעשיו מקיאי זכות מעשיו טובי' שיש לו לים יפו להצדיק שנמשל לים יפו כנוצר שגנוז לצדיקים לע"ל, שיהא הצדיק נוטל חלקו וחלק הרשעים בג"ע, ת"ל כי שפע ימים יינקו שיינקו הצדיקים שפע שני ימים מעשה זכיות עצמו שנמשל לים יפו ומעשה זכיות הרשעים שנמשלו לים הגדול. וסמך משה ברכה זו ליששכר שהמקרא מעיד עליו וירא מנוחה כי טוב וכו' ויש שכמו לסבול ויהי למס עובד, פשטי' דקרא וירא מנוחה כי טוב כמידרש ברבה שם אין טוב אלא תורה, בכל זה ויש שכמו לסבול, מדחבת הרשעים להיות למס עובד ובהיות מעביר על מדותיו בא לו שכר זה להיות נוטל חלקו וחלק רשע בג"ע כנוצר, זה הנלע"ד רמז מכוון :

א"ר יוסי וכו' מיסמך אמקרא ושפוני טמוני דמידרש אחלזון בסמוך :

ה"ג א"ל השמים שיש מקום בים הגדול שמוטל בהרים וסממיות מקיפות אותו ואין לך אדם ההולך לשם שאין סממיות מכישות אותו ומת ונימק במקומו כן היא גי' פסקתא זוטרתי, וסממיות דקמן אינה שממית דמשלי ל', שלשיטות הרלב"ג היא עכביש שאינו מכיש, וכן לשיטות הראב"ע היא ח' בדמיון הקוף, וצ"ל דשממית וסממיות שני מינים הם :

הגהות הגר"א

הרים כו': (ה) זה זכויות לבנה. לפי ששבתו של זבולון מתרעם לפני המקום שנאמר זבולון עם חרף נפשו למות וגו' ואומר לפניו כו' ולי נתת ימים ונהרות א"ל שאני מצריכם לך ע"י כו' שכל מי שגונבו כו': שנה (א) מאותם שהוכפלו שמותם והוא אחד מהם. ברוך כו': (ב) נמשל כאריה: (ג) לעתיד לבא:

פרשת ברכה

לצדיקים לעולם הבא: ושפוני טמוני חול. א.

שפוני זו חלזון. טמוני זו טרית. חול (ה) זה זכויות. לפי ששבתו של זבולון מתרעם לפני המקום ואומר לפניו רבש"ע לאחי נתת ארצות ולי נתת (חלזון) אמר לו שאני מצריכם לידך על ידי חלזון זה אמר לפניו רבש"ע מי מודיעני אמר לו זה סימן יהיה בידך שכל מי שגונבך לא יהיה [נ"א לא יועיל] בפרגמטיא שלו כלום. (ס"פ):

[שנה] ולגד אמר. למה נאמר לפי שנאמר (בראשית מז) ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים (א): ברוך מרחיב גד. מלמד שתחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח: כלביא שכן. מלמד שהיה סמוך לספר לפיכך (ב) נמשל

תולדות אדם

(כאריית): וטרף זרוע. על שעבר: אף קדקד. (ג) (לעולם הבא): וירא ראשית לו. הוא בא בראש תחילה והוא יבוא בראש (ג) (לעולם הבא): כי שם חלקת מחוקק ספון. זה קברו של משה שנתונה בחלקת גד ב. והוא לא מת אלא בחלקו של ראובן שנאמר (דברים לב) עלה אל הר העברים הזה הר נבו. ומה ת"ל כי שם חלקת מחוקק ספון מלמד שהיה משה מוטל מת בכנפי שכינה ד' מילין מחלקו של ראובן לחלקו של גד ומלאכי השרת מספידין אותו ואומרים יבוא שלום וינוח על משכבו וזה אחד ג מן הדברים שנבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הם הקשת והמן והבאר והכתב והמכתב והלוחות

אף קרקוד לטוה"ב ופשטי' דקרא ע"י ברש"י בנימוקי חומש:

הוא בא בראש תחלה כמאמר חלוצים נעבור לפני אחינו, והוא יבא בראש כמאמר הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בא יום ה' וכו'. וכשיטת רבי גהוראי בב"ר פ' ע"א דאליהו בא מגד. ואם הדבר כמשמעו שבני גד יבאו תחלה לימות המשיח למלחמה לא שהי' תנאי בדבר כאשר התנ' משה עמהם בעבר הירדן שאם חלוצים יעברו לפני אחיהם ואם לאו ונאחזו בתוכם, וכמוהו לעתיד שאם לא יעברו חלוצים לפני אחיהם שיאחזו בתוכם שהרי חלוקת יחזקאל חלוקה לעתיד פסוקה ע"י חלוקת יהושע אלא שהיא מדרך נבואה שהי' כן:

(ב) כי שם וכי' ברייתא זו כפולה למעלה שילחי פ' בהעלותך בשינוי לשון קצת ושם נתבאר:

והיו מ"ה מספידים ובסוטה דף י"ג מ"ה מספידים אותו ואומרי' צדקת ה' עשה וכו' והקב"ה אומר מי יקום לי עם מרעים. ולפי זה ויתא ראשי עם הוא הספד של הקב"ה שהוא יצא בראשי עם להגין עליהם בזכותו, הוא מאמר מי יקום לי עם מרעים. והכוונה בזה בסיפור שני הספדות הספד הקב"ה והספד של מ"ה ע"י למעלה ספרי וילך פיסקא ש"ה ברייתא ד' ה', ובמ"ש שם תמצא שסגנון אחד עולה משם לכאן. דמידרש שם ויקרא ה' ביום התוא לבכי והספד אהספידו של משה, והרי מאמר ויקרא וכו' הוא בקול בבתי בראי כמבואר מאחז"ל (פ"ב) [פ"א] דחגיגה ואין הקב"ה מספיד ובוכה כביכול בבתי בראי אלא כשהמ"ה ג"כ מספידין, כמסקנות הש"ס דחגיגה שם ועמ"ש למעלה שדברינו מכווני' ודוק:

הקשת משנה פ"ה דאבות והוא לאות ברית שלא יתי' עוד המים למבול הרע"ב ז"ל. וסברא היא דזה אחר חטא אדם דלולי שחטא לא הו' מייתי' ואין ענין אות הקשת קודם החטא:

והמן שירד לישראל ארבעים שני': והבאר גי' המשנה פי' הבאר והיינו בארה של מרים שהלכה עם ישראל במדבר, וי"א שפתחה פיה ואמרה שירה שנא' עלי באר ענו לה לשון הרע"ב שם: והכתב צורות האותיות שהיו חקוקים בלוחות: והמכתב שהיו נקראים משני הצדדים, ובחיבורינו על התנחומא פ' בראשי' הארכנו בזה. ולא יצדק לומר שצורות

(ה) וספוני זה חלזון שהוא דבר חשוב בלשון ברייתא, והוא שצובעים בו תכלת ודמ"י יקרים:

טמוני זה טרית מין דג שקורין טונינא:

חול זו זכויות לבנה זכויות תחלת ברייתא מן החול כדאמרין פ"ק דשבת. וחול של זבולון חשוב משאר חוליות לזכויות לבנה:

מי מודיעני על זאת לתת לי דמים המוצא חלזון שמא יקח בלא דמים, א"ל שם יובחו זבחי צדק כשם שאסור גזל בעולה כך לא יטול ממך כלום לשון רש"י פ"ק דמגילה דף ו' וע"י הגי' שם:

ה"ג כש"ש שם לאחיי נתת להם ארצות ולי נתת ימים ונהרות לאחיי נתת שדות ופרמים ולי נתת הרים וגבעות א"ל כולם צריכים לך ע"י חלזון פירש"י כנזכר למעלה ריש הברייתא. ודימה לזבחי צדק שהמקרא מפורש אני ה' שונא גזל בעולה, כמוהו אף לתכלת דמצוה לא יועיל. וקצת קשה דהא בגזל ואיאושי ושינוי רשות מותר לקרבן וכמ"ש התוס' ריש פ' לולב הגזול ד"ה הא קני' ביאוש, וא"כ אחר שדימה הכתוב לקרבנות גזולים אכתי יועיל יאוש ושינוי רשות אם ימכור לאחר, שבוה לא יקלקל הצבע הואיל ואית בי' יאוש ושינוי רשות דמועיל גבי קרבן, ושמא י"ל דהיאוש הוא ששמעו מהבעלים שאמרו ווי לחסרון כיס זהרי כאן אין הבעלים יודעים מזה שנטלן דליתיאשו, ועוד הלא מובטחי' בברכה שהנטל בלא דמים לא יועיל כלום מעיקרא לא מיאשו שברור להם שיבאו וישלמו:

פיסקא שנה

ולגד אמר וכי' לפי שנאמר למעלה נתבאר למעלה ריש פיסקא שני"ד:

מלמד שתחומו מרחיב שגד נטל חלקו מעבר לירדן. ויראה שהברכה היא ברוך מרחיב גם לעבר הירדן דין א"י, גבול א"י בנחלת גד להיות גם לעבר הירדן דין א"י, או מה שיכבוש עוד. ולא יהי' ע"י כבישות כל השבטי' אלא הוא לבדו יכבוש, דבעלמא כזה אין לו דין א"י כמ"ש בספרי למעלה פ' עקב, זה היתרון לו שהי' לו דין א"י. ופשטי' דעניני' שברכו שהי' הש"י בעוזרו להרחיב גבולו לפי שהוא סמוך לספר, כן היא גי' רש"י שכל שסמוכים לספר צריכים להיות גבורים לכך הי' צריך לחזקו:

(א) יושב: ב) וט
[כ"ה בגמרא תמיד
דף ה: א] עץ:
(ד) הביא [וכ"ה בד"ס]:
(ה) הקבוצה: ו) שפסלה:
ז) במקדש:

מצפה שמואל

א אומר ופסוקיו.
ונמלה פו. שהדור קשה
לין וליע' כלן, ב פורתו.
עי' כ"ב לו, ג אי"ם
פסוק. פו, ד דגמלה
הקדש כבשים מחבורו,
ה שגביהו. עי' למ"מ
פ"ו מה"מ ה"ב והסור
חוס' זו וכן הגירסא בגל
סג, ו כל העצים
בשרים, פ"ו לתמיד
וחו"כ יד, ועי' מ"ל פ"ו
מה"ל א"מ ה"ג שהסור
הרבה, ז פתירה. עי'
מ"י פ"ו מה"מ ה"ב ועי'
י"ו עניני ספ"ד לענין
עץ שנמלה בו ולענת
וצלי עס לענין ט"ו צלב
ה זו מ"ה סדומית.
כא: וחוס' פ' ויקרא ע"ש
נקרא על כל קרנן ועי'
כ"מ פ"ה מה"מ ה"א
לפירוטא להחוס' הוא
הרמזים, ח תב"ת.
מה: ועי' מד. חוס' חנון.
ועי' כ"מ פ"ח מה"ל
כלי המקדש ה"ג ובה"ל
צ"ל פ"ב ה"ב י שש.
יומא ע"א: וצ"ח יח.
ב מגורה וכ"ש. שקלים
פ"ד מ"ד וכמוטת קו:
ועי' רמזים פ"ב מה"ל
שקלים ה"ב והוא מחוס'
זו, ע' עד ש"א נשתמש.
ועי' י"ו שנת פ"ו ה"ה
וכן צ"מ רפ"ו ועי' י"ו
יומא פ"ג ה"ו ומגילה
פ"ג ה"א ועי' י"ן עס
ועיני' פ"ה מה"ל צ"ח
הצורה ה"ב ב' ב'ים
שנעשו. עי' י"ו עס
ובש"ע א"ח ק' קמ"ז
כ"א בהג"ה ועי' מ"א
ק"ק ה' ג' ב"ש
שקבו. וצ"ח פ"ה. ועי'
מ"ל ספ"ו מהלכות כלי
המקדש ועיני' שנועו
יא חוס' ד"ה מהו,
ב רב"א. פו. וסע ע"ב:

בודק. שלא יתערב בשמרים: גיר. יין הלנן שעל השמרים ונפסק
היין והגזר מקיש בקנה שיצילו אחר וברש"י נמשנה שהגזר
הקיש בקנה לסמוס התביע שלא ילא היין לנן וכאן לא משמע
הכי: ג אי"ם. מוצמרים: שגביהו רחבים. מרוב שמנן לזה

ומאמצעה. כיצד בודק הגזבר"א קנה בידו
כיון שזרק גיר של שמרים * אומר ומעבירין
אותה מפניו ומביאין אחרת תחתיה והן
אומרים בואו וקחו לכם פסולת המזובה. אין
מביאין יין פחות מבן מ' יום ואם הביא
* מגתו כשר: ג * אילים ממואב עגלים
משרון * כבשים ממדבר גזולות מהר המלך
ר' יהודה אומר כבשים * שגביהו רחבים:
ד יכל העצים כשרים לגבי מזבח חוץ
משל זית ושל גפן ר"א מוסיף ה' עצים
פסולין אף של שקמה ושל חרוב ושל דקל
ושל * מים ושל אלון ושל * תירה מ"מ
הרי אלו פסולין אבל באלו רגילין
במדבריות של תאנה ושל * שמן ושל
אגוז: ה מלח * זו מלח סדומית שנאמר
(ויקרא ב) ולא תשבית מלח הבא מלח שאינו
שובתת ואיזו זו מלח סדומית. ומנין אם לא
מצא סדומית יביא אסתרקנית ת"ל מלח
מלח ריבה: ו * תכלת אין כשרה אלא מן
החלוזין ד' שלא מן החלוזין פסולה. שני
התולעת מן התולע שבהרים הביא שלא
מן התולעת שבהרים פסולה: ז * שש זה
פשתן הביאה מן * הנקבות פסולה:
ח * מגורה וכלי שרת מצותן להביא
ממותר נסכים אין להם יביאו מתרומת
הלשכה. מגורה אינה כשרה אלא מן
העשת עשאה מן הגרומאות פסולה
ט * חצוצרות אין כשרה אלא מן הכסף
עשאה מן הגוש כשרה משאר מיני מתכות פסולה ונמצאת אומר פסול
במגורה כשר בחצוצרות פסול בחצוצרות כשר במגורה. של בעץ ושל
אבר ושל קסטריין ושל מתכות ר' פוסל ר' יוסי בר רבי יהודה מכשיר של
עץ ושל עצם ושל זכוכית הכל מודים שפסולה: י * כלי שרת * עד שלא
נשתמש בהן [גבוה] רשאי הדיוט לשתמש משנשתמש בהן גבוה אין
רשאי הדיוט * לשתמש בה * כלים שנעשו מתחלתן להדיוט אין עושין אותן
כלי שרת * כלי שרת שניקבו אין מתיבין אותן ואין מטילין לתוכן אבר ואין
משחזין את פגימתה. סכין * שפיגם אין מחזירין אותה ואין משחזין את
פגימתה. אבא שאול אומר סכין היתה טורפת"ו וצוו עליה וגזווה:

פרק י

א * רבי מאיר אומר מה ת"ל עשרון עשרון א' נגדש וא' שאינו נגדש זה
שהיה נגדש בו היה מודד לכל המנחות זה שלא היה נגדש בו היה מודד

יש לעיין בזה הכלל הרבה ואין עת האסף פה ועי' צפמ"ג צפתיחה כוללת שלו ומנאחי צנו"צ מ"מ סימן קל"ג צא"ח נטה קלת
מדברינו ומה שהשיג על הש"א בזה כמ"ש ונהגתי ומדי אולי עברי צין צתרי אמרי בעל שאגת אריה צתשו' ראיתי שכ' צסוף נ"ו
להוכיח למנא"צ מדרצנן ממה דמעטינן מנא של טבל מכל שיטנו צבל תאכל חמץ ולפמ"ש החו' צפסחים ל"ח א ע"כ אכל מנא
של טבל יותר מזה דחלק הכהן מעורב צו ואינו לצד וא"כ אין העשה למנא דוחה לל"ת דטבל דהרי מוכרה לאכול יותר מזה
א"כ ה"ל מנא"צ ולי' למעט מכל שיטנו זהו חוכן דצרי. והנה מלצד ללא שייך מנא"צ אלא צעשה עבירה צגוף היות שאכל
אצל כהן דגוף היות עשה דדוחה לל"ת אלא משום דצעי לאכול יותר מזה א"כ גוף עבירה הוא על היותר מזה ולא ציית המנא
זה לא הוה מנא"צ אף גס בל"ה"ה כיון דטבל צטל מה"מ והא דלא צטיל היינו משום דצר שיש לו מחירין או משום דכהחירו כך
איסורו כמבואר סוף מס' עזרת גלולים המותר של איסור טבל צטל מה"מ והא דלא צטיל היינו משום דצר שיש לו מחירין או משום דכהחירו כך
דאיסור טבל ליכא כהן הרי המותר של כהן הוא ואינו שלו וקיי"ל צבינה לח צ' דממון שיש לו חובעים לא צטל וא"כ עכ"פ
המותר איסור גול הוא ולפ"ד הש"א כיון דע"כ עבד איסורא אף שאינו צהיית גופא מ"מ ה"ל מה"צ א"כ כהן הוה מנא"צ מחמת
איסור גול ומה שיש לעיין בזה דצברי החו' צפסחים צנידון מתנות שלא הורמו אי כהורמו דמיין מצואר אללי צמ"א דאי כהורמו
דמיין א"כ נ"מ צמכר לו כהן חלק התרומה שחובו ללא הוה גול ועיקר הוכחת הש"א הוא מהחו' ועי' כחוצות (ג) צורק חץ:

וְלֹא הָיוּ בָלִים, אָמַר לִיָּה 'שְׁמַלְתֶּךָ לֹא בָלְתָה מֵעֲלֶיךָ'. וְלֹא הָיוּ גְדִילִין, אָמַר לִיָּה חֲלוּזִין הַזֶּה כָּל מָה שֶׁהוּא גְדֵל נִרְתִּיקוּ גְדֵל עִמּוֹ. וְלֹא הָיוּ צְרִיכִין תְּכַבֵּסְתָּ, אָמַר לִיָּה עֲנִי כְבוֹד הָיוּ מְגַהֲצִין אוֹתָן. וְאֵל תִּתְמָה, אָמַיְנִטוֹן הַזֶּה אֵין מְגַהֲצִין אוֹתוֹ אֶלָּא פְּאוּר. וְלֹא הָיָה רִיחַן קָשָׁה מְרִיחַ הַזְעָה, אָמַר לִיָּה מִתְלַכְלֵל [כ]יֵן הָיוּ בְדִשְׁאֵי הַבָּאָר, שְׁנֵאמַר [סו] וְרִיחַן שְׁלֹמְתֶיךָ פְּרִיחַ לְבָנוֹן [שיר השירים ד, יא].

תורה אור השלם [סו] נפת תפונה שפתותיך כלה דבש וחלב תחת לשונך וריח שלמותיך פריח לבנון: [שיר השירים ד, יא]

ביאור

מעולה [תענית כט, ב]: וא"ל תתמה. היאך עניים יכולין לגהץ: אמינטון. מין בגד העשוי מאבן טובה ואין מכבסין אותו אלא באור [מוה"ע ערך אמינטון]: ה"ג מתלכלכלין. ענין לחות [ערוך ערך לכלך], והיו מקבלים ריח טוב מהעשבים:

ולא היו בלים. בתמיה, אחר זמן רב שלבשו איך לא בלו: ולא היו גדלין. בתמיה, כלומר שגדלו נערי ישראל וגופם גדל וכיצד התאימו להם בגדיהם: נרתיקו. קוניותו: גדל עמו. אף בני ישראל כל זמן שהיו גדלין היו בגדיהם גדלין עמהן: מגהצין. גיהוץ הוא מין כיבוס

הערות ותיקונים

המלה הזאת בירושלמי שנת פ"ז סוף ה"ב, רב כהן נשם רבנן דקסרין, המייטין חייב משום מלכין, ועל זה כתב בק"ע המייטין אותן שעושין המייטות והם הכמות עכ"ל, ומה רבה שגילתו צוה, כי מלכד אשר המייטא אינו כמות, כי אם אזור ותגורה, ומלכד אשר לפי פירושו דברי הירושלמי הם כריר חלמות, לחייב עושה כמות משום מלכין מלכד אלה, האמת עדה נאמנה לעלמה, שחונת הירושלמי על האמינטון המדובר פה, וע"ז חייב באמת משום מלכין, כי שרפתו היא כבוס, ועמה ראייתו שבעל כבוד מעריכין לך כ"ד, התעורר ג"כ על הירושלמי. (ר"ט) ולא היה ריחון קשה. לפני המאמר הזה נאמר בחזית ובשו"ט, א"ל ולא היו עושין כנמיות, א"ל אם צמיתתן לא עשו, צמיתתן עשו? ובכ"י אקספארד וברמולי חסר זה ג"כ, וכנמיות פ"י כניס, עיין ערוך ערך כנמא א', וצילקוט תהלים רמז תרל"א, הנוס' בלחות, וט"ס הוא, וז"ל כנמיות, וצדברים רבה סוף תבא, הנוסח' מאכולת ופ"י מה"כ כניס, עיין שנת דף י"ב ע"א. (ר"י) מתלכלכלין היו בדשאי הבאר. ז"ל מתלכלכלין, כמו שהוא בכ"י ברמולי, וצילקוט עקב נשם הפסיקתא, ובכ"י אקספארד מתלכלכלין, ז"ל מתלכלכלין והוצא בערוך ערך לכלך נשם הפסיקתא. אך ט"ס נפל שם כי במקום בראש, ז"ל בדשאי, ויפה פירש שם ענין לחלוחית ומה שתרנס שם הרמ"ל (פערארורינינגען בעפלעקען) טעות הוא בידו, כי אין זה ענין הערך הזה, אך ראוי היה לו לתרגם (בעפייכטען), ובמדרש חזית שם ולא היה עושין ריח רע מריח הזיעה של גופן, א"ל מתעגעעין היו בעשז הבאר, הו"ד בנאות דשא ירביצני, והיה ריחן נודף מסוף העולם ועד סופו, בא שלמה ופירש וריח שלמותיך כריח לבנון ע"כ. וכ"ה גם במדרש שו"ט מוזמור כ"ג, וצילקוט תהלים שם, ובמדרש דברים סוף תבא, היו מתענגים בנאות דשאים של באר והיה ריחן מפעפע בכל העולם ע"כ, ז"ל מתעגעעין במקום מתענגים, ובמדרש חזית שם יש לתקן ג"כ מתעגעעין במקום מתעגעעין, עיין ערוך ערך עגעע ועיין מה שהעירוהו בפסקא דאחרי מות.

ערך חלוזין ב' נשם פסיקתא זאת, והוא מין חומט (שנעקע), ויש ממינו שהם חיים בנחת, עיין במ"ל בהערה ס. (ר"ד) מנהיצים. בכ"י אקספארד נטעות מנהצין, וצילקוט תהלים שם נטעות מנהצין, וז"ל מנהצים, וגיהוץ עינו כבוס ולבון (בלייכען). (ר"ט) אמינטון. כ"ה גם צילקוט עקב שם רמז חמ"ן נשם הפסיקתא, וז"ל האמינטון כאשר כבר מלתי אמורה בהכרמל (שנה ראשונה סימן מ"ו ז' ש"א) ובכ"י אקספארד ינטון, ובמדרש דברים רבה הגי' אסיטון, וצילקוט ר"ל המוטון, ושם הגי' לא ולמד מסלמנדרא מקור הילקוט הזה הוא במדרש שו"ט מוזמור כ"ג, f, ושם לפנינו הסיטון, ולפי בעל הילקוט הימה אך המעתיקים נשבו המלה והציגו הסיטון, ע"פ ים רבה, ומלת מסלמנדרא צילקוט, נוספה נטעות ים, אולם גם בכל המקומות האלה המלה מוטעמת, וכן נשצולי הלקט בכ"י שהבאתי בהערה ר"ט י שם, מוצא נשם הפסיקתא לנכון, ובכ"י ברמולי אמינטון וכן נאמר לנכון במדרש חזית פ' נפת טופנה, ומוצא במוספי ערך אמינטון, והיא המלה היונית *ἀμιαντος*, והרומית *amiantus* ופ"י אבן מיוחדת שאינה נחכת באש ונקראת בל"א (אזבעט) וממנה יארגו חוטים לבגד אשר יתלבנו באש, ולא תגע עם מאומה, ומעמה ילא כאור פשר דברי בעל אגדת בראשית (סוף פ"ב) משל לשנים שהיו מוכרים אחד מהן מוכר פשתן, ואחד מהן אמינאטון [אמינאטון] זה אומר אמינטון שלי, זה אומר שלי, אמר להן בעל הסמורה את אומר אמינאטון [ז"ל אמינאטון] שלי, ואת אומר אמינאטון [אמינאטון] שלי, הרי אש לפניכם, לעיניכם הוא בודק, אחיה פשתן ואיזה אמינאטון, כך אמרו כו', הפשתן נשרף אמינאטון לא נשרף כו' ע"כ, והרב מהר"ם די לונאו הכניס באגדת בראשית שם בפנים פ"י קנבוס" וטעה במח"כ, כי קנבוס הוא *cannabis* (האנף) אבל אמינאטון הוא אזבעסט, כמו שכתבתי, גם העירוהו בהכרמל שם כי שגה הרב בעל קרבן עדה, בפ"י

שְׁמַח זְבוּלוֹן בְּצֵאתְךָ וַיִּשְׁשָׁכֶר
 בְּאֵהֲלֵיךָ: יט עַמִּים הֶרֶר־יִקְרָאוּ
 שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי־צֶדֶק כִּי שָׁפַע
 יַמִּים יִינָקוּ וּשְׁפָנֵי טְמוּנֵי חוֹל: ס

לְרַעוּא אַרִי נָכְסֵי עַמְמֵיָא יִיכְלוּן וְסִימָא דְמַטְמָרָא

תולדות אהרן שם יזבחו זבחי צדק. מגילה
 ו. ושפוני טמוני חול. שם:

רש"י

שפתי חכמים

שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך. זבולון
 ש ויששכר עשו שותפות זבולון לחוף ימים ישכון ויזל
 לפרקמטיא כספינות ומשתכר ונותן לחוף פיו של יששכר
 והם יושבים ועוסקים צמורה לפיכך הקדים זבולון
 ליששכר שמתו של יששכר ע"י זבולון היתה: שמח
 זבולון בצאתך. הלל צאתך לסחורה: ויששכר.

טעם כפל שמו של זבולון מה שלא עשה עד הנה לשום שבט:
 ס רל"ת הקדמת זבולון לפני יששכר: י פי' לרגל וא"ת א"כ הל"ל
 ל' אסיפה ומאי יקראו ל"פ כל אסיפה וכו' וא"כ אף אסיפי' דהכי
 אע"פ שלא על ידי קריאה היא אלא מעצמן הן נאספין אפי' הכי
 כתב ל' קריאה. כתב הרא"ם ולכי מגמגם בזה דה"ל לכתוב יקראו
 הקו"ף בקמ"ץ והרי"ש בציר"י מבנין נפעל וכו' ול"נ דאסיפה דהכא
 בלא קריא' היא כדפרישית אלא הם מעצמם יתאספו במצות השם
 עליהם שיעלו לרגל ומפני דשאר אסיפות חוץ מזו הם ע"י קריאה
 כתב הכא יקראו במקום יתאספו ולעולם לאו נפעל הוא לכן לא
 ננקד בניקוד הנפעל ודוק. עוד כתב הרא"ם אך איני יודע מה ענין
 אסיפת השבטים אל הר המוריה בתוך ברכתך של יששכר וזבולון
 ובאמת לא ידעתי למה אינו יודע דהא רש"י בעצמו היה נוהג
 מקושיא זו וכתב וע"פ קביעות עתיה ועיבוריהם עמים של שבטי
 ישראל הר יקראו להר המוריה וכו' ואפשר דגירסא מוטעת היה ביד
 הרב משה' כתב מה שכתב וק"ל ג"ל: כ רצונו בזה לחבר חיבור
 הקרא אהדרי משה' הוסיף וי"ו לומר שברגלים יזבחו זבחי צדק
 אף שבכל ימות השנה היו מקריבין שם קרבנות אלא משה' הוסיף
 וי"ו כדי לחבר חיבור הקרא: פ ר"ל דמה ברכה יש בזה: פ טרית
 מין דג הוא ושמו טונינו: נ התם קאי אזבולון שבקש לעצמו המות
 כאשר נפתלי על מרומי השדה וע"ז מתמי' בגמרא עם חרף נפשו
 וכי בשביל זאת ביקש מות לעצמו בשביל שנפתלי על מרומי שדה
 ומתוך היה מתרעם וכו' ולי לא נתת אלא ימים והשיב לו הקדוש
 ב"ה לך נתתי ים שממנו תוציא טרית כו': פ הוא מכסה הקרות
 בארזים: ע דלטעם ראשון קשה למה נאמר שם יזבחו וגו' הא כל

הלל ציציצת אהליך לתורה ליטע ולעצר שנים ולקצוע
 חדשים כמו שנאמר ומזני יששכר יודעי צינה לעתים
 ראשיהם* מאחיס ראשי סנהדרין היו עוסקים צדק. ועל
 פי קביעת עתיהם ועיבוריהם: (יט) עמים. של שבטי
 ישראל: הר יקראו. להר המוריה יאספו י. כל אסיפה
 ע"י קריאה היא ושם יזבחו צדקיים כ זבחי צדק: כי
 שפַע ימים יינקו. יששכר וזבולון והא להם פנאי
 פ לעסוק צמורה: ושפוני טמוני חול. כסוי טמוני

חול טרית כ וחלזון וזכוכית לצנה היוצאים מן הים ומן
 החול וצחלקו של יששכר וזבולון היה כמ"ש צמכת
 מגילה ב זבולון עם חרף נפשו למוצי' ג משום דנפתלי
 על מרומי שדה והיה מתרעם זבולון על חלקו לאחי
 נתת שדות וקרמים וכו': ושפוני. לשון כסוי כמו שנאמר ויספון את הצית'. וספון צארז" ותרגמו ומטלל ס
 צכירי (ס"א צכסוי) ארזא. ד"א עמים הר יקראו ע ע"י פרקמטיא של זבולון חגרי עובדי כוכבים צאים אל ארזו
 והוא עומד על הספר והם אומרים הואיל ונצטערנו עד כאן נלך עד ירושלים ונראה מה יראתה של אומה זו
 ומה מעשיה והם רואים כל ישראל עובדים לאלוה אחד ואוכלים מאכל אחד לפי שהעובדי כוכבים אלוהו של זה
 לא כאלוהו של זה ומאכלו של זה לא כמאכלו של זה והם אומרים אין לך אומה כשרה כזו. ומתגירין שם שנאמר
 שם יזבחו זבחי צדק: כי שפַע ימים יינקו. זבולון ויששכר הים נותן להם ממון צשפע:

נתת שדות וקרמים וכו': ושפוני. לשון כסוי כמו שנאמר ויספון את הצית'. וספון צארז" ותרגמו ומטלל ס

צכירי (ס"א צכסוי) ארזא. ד"א עמים הר יקראו ע ע"י פרקמטיא של זבולון חגרי עובדי כוכבים צאים אל ארזו
 והוא עומד על הספר והם אומרים הואיל ונצטערנו עד כאן נלך עד ירושלים ונראה מה יראתה של אומה זו
 ומה מעשיה והם רואים כל ישראל עובדים לאלוה אחד ואוכלים מאכל אחד לפי שהעובדי כוכבים אלוהו של זה
 לא כאלוהו של זה ומאכלו של זה לא כמאכלו של זה והם אומרים אין לך אומה כשרה כזו. ומתגירין שם שנאמר
 שם יזבחו זבחי צדק: כי שפַע ימים יינקו. זבולון ויששכר הים נותן להם ממון צשפע:

אזיהא יב כצ"ו גשופטיסה דס"א חס"ז

אבן עזרא

רמב"ן

(יח) שמח זבולון בצאתך. למלחמה וכן זבולון עם חרף
 נפשו למוט: באהליך. כמו ורא' מנוחה כי
 טוב:
 (יט) עמים הר יקראו. צעצור שזולן דר לחוף אריות
 יהיה עשרו רב חוה כי שפַע ימים יינקו והוא
 מגזרת שפעת גמלים: ושפוני טמוני חול. אין לו את וטעמו כמו טמוני וכן אדמת עפר והטעם שיהא להם עושר
 רב עד שיטמנוהו בחול וצעצור עשרם יצאו רובם אל הר השם לצבות זבחי חודה לשם:

יה. וטעם שמח זבולון בצאתך. בעת צאתך באניות
 סוחר, ירמוז כי לחוף ימים ישכון. ואתה יששכר
 באהליך, ירמוז כי ראה מנוחה כי טוב ואת ארצו כי
 נעמה, כברכת יעקב:

הַבִּירוֹן מְשֻׁנֵּר בְּנוֹ לִיךְ יֵת נָל גְּשֵׁרָה
 אַרְזוֹן מְלִבְנוֹן נְסִיבּוֹ לְמַעַבְדֵי תוֹרְגִין
 עֶלְדָּה: וּבְלוֹטִין מִמִּתְנָן עֲבָדוֹ מְשׁוֹטִי
 סְפִינָה תְרוּמִי תִרְעָדָה דְּפִין דְּאֶשְׁכְּרוּעִין
 מְכַבְּשִׁין בְּשֵׁן דְּפִיל בֵּית חוּפָאָה
 לְאִתִּירוֹן מִמְדִּינַת אַפּוּלִיא: וּבּוּץ
 וְצִירוֹרִין מִמְצָרִים הָהוּ פְּרָסִידָה לְמַהוּ לִיךְ
 לְאֵת תְּכֵלֵא וְאַרְגָּמָן מִמְדִּינַת אִיסְלִיא
 הָנֹת פְּסוּתִידָה: חִיתְבֵּי צִידוֹן וְאַרְזוֹן הָוּ
 שִׁטִּין וּמִיתָן סְחוּרָא לְגוּיָה חֲפִימִידָה צוֹר

הַבְּרוּשִׁים מְשֻׁנֵּר בְּנוֹ לָךְ אֵת כָּל־לַחְתִּים אַרְזוֹ
 מְלִבְנוֹן לְקָחוּ לַעֲשׂוֹת תֶּרֶן עֲלֶיךָ: וְאֵלוֹנִים
 מִבְּשֵׁן עָשׂוּ מִשׁוּטִיד קְרִשָׁךְ עֲשׂוּ־שֵׁן בֵּת־
 אֲשֵׁרִים מֵאֵי פְתָיִם (פְּתָיִים קָרִי): וְשֵׁשׁ בְּרִקְמָה
 מִמְצָרִים הִיָּה מִפְּרִשָׁךְ לַהֲיוֹת לָךְ לָנֶס תְּכֵלֵת
 וְאַרְגָּמָן מֵאֵי אֵלִישָׁה הִיָּה מִכֶּסֶךְ: חִיתְבֵּי

מַפְרָזָה שֶׁמֶךְ ה' מְבוֹר תּוֹתִיחַ: (ו) אֵלִישָׁה ג' בְּקִרְיָה וּס' וּבְנֵי דָן אֵלִישָׁה וּתְרִשִׁישׁ. וְחִבְרוֹ דְר"ה. מֵאֵי אֵלִישָׁה הִיָּה מִכֶּסֶךְ:

מִהֲרֵי קָרָא

רִשְׁיִי

ממקום אחר הם כללי יפך. והם מלאוך. שאת מתחללת שאת כלילת יופי. ואינו כן אלא ברושים משניר כרתו בנו לך: (ה) את כל לוחותים. כל נסרים שלך כלילת יפך. למה היא דומה לספינה שהיא טעונה מכל אבקת רוכל. כסף זהב ואבנים טובות ומרגליות. ואין קצה לתבונה נאול יל תסאה) שהטעינה על מלאכה הביאה במים רביעם שהפליגה בים עמד כליה רוח קדים ושברה בלב ים. והיכן עושרה והיכן שבתה. וכן כל סדר הפרשה. עושה צור כמין ספינה ומטעינה מכל סחורי האיים איש איש סחורות מקומו. ומפליגה בים ומשהפליגה בים מעמיד עליה רוח קדים ומשברה בלב ים. ברושים משגיר בנו לך. ברושים שבנו קרקעית של ספינתך משניר בנו אותן נסרים: אַרְזוֹ מְלִבְנוֹן לְקָחוּ. לעשות תורנתן לה עליה. שהלבנון סמוך לצור. כמו שמצינו בספר מלכים. וישלח חירם אל שלמה לאמר שמעתי את אשר שלחת אלי אני אעשה את כל חפצך בעצי ארזים ובעצי ברושים. וכתוב עבדי יורידו מן הלבנותן ימח ואני אשימם דוברות לים עד המקום אשר תשלח אלי וגו'. וכתוב ויהיה חירם נותן לשלמה עצי ארזים ועצי ברושים וכל חפצו. תירן היא נס של ספינה. מש"ט בלע"ז: (י) מִבְּשֵׁן. ממקום התחלת גובהו של הר קורא בשן: עֲשׂוּ מִשׁוּטִיד. תקני מה ששוטין בהם את הספינה על פני המים. שקורין רימ"ש בלע"ז. ומוליכין אותה בהם. מאז שהוא חזק מכל העצים וגובה מכל העצים ואינו מעוקל. עשו לך תורן. שהתורן צריך להיות אחד וחזק וישר. ומאלונים שאין להם חזר כל כך עושה משוטות למשוך בהן את הספינה. ומדמה כל מעשיה לספינה. ובתחילה עושה כלים ככלי הספינה. ואחר כך מנהיגין לתוכה מנהיגין שלה. ומסייעין אותה ומשקיעין אותה לים: קְרִשָׁךְ עֲשׂוּ שֵׁן. הקרשים עשו שן שמתקנים בהם בית קטן לספינה שהיא כמין צריף ויושבין בו בני אדם שקורין רו"ף. ושאר הבתים שבספינה שקורין קושני"ס. מכתוב מחזקות מעצי של פיל והם עצים בית אשורים. נחסף קמץ ותיבה [אחת] היא כאןכמו ותאשור. קרשך עשו שן בתאשורים. תרג' תרומי תרעך דפין דאשכרועין מכבשין בשן דפיל בית חופאה לאיתתרון. מאי כתים שאותן שן של פיל מביאין מכתים שיושבין באיי הים. ותרגם ממדינת אפוליא. ממדינת סולא: (י) שֵׁשׁ בְּרִקְמָה מִמְצָרִים הִיָּה מִפְּרִשָׁךְ. מבגד של בוץ שמביאין ממצרים חשוב כמשי ואותו בגד שמצויר הוא היו תולין רותו לעם ופורשין אותו בתוך הגס שקורין משיגי"ל דוש"א. ותרגם בוץ וצירין ממצרים היה

(ה) בְּרוּשִׁים מְשֻׁנֵּר. לפי שהיתה צנויה צים וצים אצדה המשילה הנציא לספינה משוכחת שהכנידו משאה צמוכה וטבעה צרות קדים: מְשֻׁנֵּר. טור מלגא: את כל לוחותים. הלוחים שנעשית האניה מהם: אַרְזוֹ מְלִבְנוֹן. שם יער שהארזים מוציין צו: תוֹרְן. הוא העץ הזקוף וגבוה המקוע צספינה שצו תולין המפרש שקורין צויל"א צלע"ז וצו נקצים צראשו שהצבל שמושקין צו הספינה נכנס ויולא צו מש"ט צלע"ז: (ו) אֵלוֹנִים. מן עץ סרק שקורין קיישנ"א צלע"ז: מִשׁוּטִיד. הם שרמצים צראשם שמונהיגין צהם האניה רימ"ש צלע"ז: קְרִשָׁךְ. הוא הקרש הרמץ שצראש השני של ספינה אל מול המורן שצראשה אשר צו מהפכין את הספינה לכל צדדיה ומכוונין אותה אל הדרך ורצ המוצל אותה צו וצלשון משנה קצריט וצלשון לעז גוצרימנא"ל: עֲשׂוּ שֵׁן בֵּת אֲשׁוּרִים. א"א לו להיות אלף של עץ וזהו צת אשורים כאלו הוא תיבה אחת לשון מדהר ותאשור (ישעיה מא) שניהם ת"י אשכרועין ואת קצריטיה של צור המשיל לקרש של אשכרוע מרופה צשן ע"י מסמרים לנוי ולחזק כי כן מרגם יונתן דפין דאשכרועין מכבשין צשן דפיל צים חופאה לא מיטרון כסויה לא יפול אצל יונתן פירש הקצריטי הזה לפי ענין העיר על קרשי שעריה: (ז) שֵׁשׁ בְּרִקְמָה. נגד שש עשוי צצירי רקמות: מִפְּרִשָׁךְ. הוא שקורין צל"א סיג"ל וצלשונינו צויל"א צלע"ז: לַהֲיוֹת לָךְ לָנֶס. לפורשו על כלונס הארז ולהגציהו על המורן, נס צלשון משנה כלונס וצלע"ז פורקא: הִיָּה מִכֶּסֶךְ. לאהל ולגג על פני כל האניה:

פְּרָסִידָה לְמַהוּ לִיךְ לַאֲת: תְּכֵלֵת וְאַרְגָּמָן מֵאֵי אֵלִישָׁה הִיָּה מִכֶּסֶךְ. אוֹתוֹ כִּיסוּי שֶׁמְכַסִּין בּוֹ אֵת הַסְּפִינָה בְּשַׁעַת שֶׁהִיא טְעוּנָה מִסְחוֹרוֹת מִפְּנֵי הַגְּשָׁמִים. שֶׁלֹּא יִהְיוּ הַסְּחוֹרוֹת מוֹכְשָׁרוֹת וְיִהְיוּ מְבוֹזוֹת. [הִיָּה] מִתְּכֵלֵת וְאַרְגָּמָן שֶׁהוּא חָשׁוּב מִשָּׂאֵר תְּכֵלֵת וְאַרְגָּמָן וּמְבִיאִין מֵאֵי אֵלִישָׁה וּבְנִיאִים וְכִתּוּבִים - יִחְזַקְאֵל / וּבְנִיאִים וְכִתּוּבִים הַמְּפֹאָר [עֲמוּד 280] {726077}

LAKWOOD
DAF YOMI

THE RAREST BLUE

The Remarkable Story
of an Ancient Color Lost to
History and Rediscovered

BARUCH STERMAN
WITH JUDY TAUBES STERMAN

THE RAREST BLUE

As we saw earlier, in the 1960s, the famous Israeli archaeologist Yigael Yadin had turned to Edelstein for help in analyzing some of the textiles found in the digs at Masada, including the bundle of purple wool, which the archaeologist speculated might be authentic *tekhelet*. It turned out not to be the case, but the find intrigued Edelstein nevertheless. He developed a lasting interest in the ancient purple shellfish dyes and particularly in the Jewish *tekhelet*. On a visit to Israel that had decisive consequences, he asked two professors for help in researching the topic, Ehud Spanier, a marine biologist from Haifa University, and Otto Elsner, a dye chemist from the Shenkar College of Fashion and Textile Technology. Elsner was particularly well suited for the task since as a young chemist he had worked with woad dyeing in his native Poland before immigrating to Israel.

Because of the unavoidable rancid smell that accompanies dyeing with snails, Elsner conducted his experiments near an open window. That seemingly insignificant choice of location led to a groundbreaking observation. Elsner gathered the snails, extracted the glands, and collected the dark purple dye. He applied the standard techniques used in woad dyeing, adding the necessary chemicals to put the dye into solution. He immersed the wool, and after removing it he watched it turn from greenish yellow to its final, permanent color. As expected – and as all scholars and chemists had claimed for a hundred years – the wool indeed took on a purple hue.

On cloudy days, that is.

But when working in bright sunshine, Elsner saw something quite different: The *trunculus* dye produced a beautiful sky-blue color.¹¹⁷ Furthermore, the azure color of the wool that emerged

from the brackish liquid was fast and lasting; it didn't fade, nor did it change color.

Elsner researched the chemical processes taking place in his sun-drenched dye mixture and discovered that while in solution the dye molecules are less stable than when in their natural condition. Ultraviolet energy – such as found in the rays of bright sunlight – can break the bonds that attach some of the atoms to each other within the dye molecule. These photochemical processes alter the purple and red constituents of the murex extract and leave primarily indigo, which is, of course, pure sky blue.

Otto Elsner had solved the riddle.

Ancient dyers, doing their work out-of-doors in the bright Mediterranean sun, surely discovered the role that daylight played in achieving the final color of the dye.¹¹⁸ *Argamman*, Tyrian purple, came from *Murex brandaris* and *Thais haemastoma*, which yield a deep reddish-purple dye mixture. *Murex trunculus*, on the other hand, containing a large amount of indigo to start, and further purified by exposure to sunlight, produced a different shade. *Tekhelet*, as tradition had maintained, exactly mirrored the color of the sky.

In the years since Rabbi Herzog drew his line in the sand regarding the color of the ancient dye, other evidence for the sky-blue color of *tekhelet* has come to light. We can deduce the color, for example, from the linguistic history of the word. In ancient Mesopotamia, the Sumerian term for blue was *za.gin.na*, which meant “the color of lapis lazuli.” The Akkadian translation of the Sumerian term for blue was *uqnātu*, used extensively to describe the sky. *Uqnātu* itself is a near synonym of the Akkadian *takiltu*, which is equivalent to the Hebrew *tekhelet*. That development

וכן כתב מורנו הרב רבי יעקב וייל, הובא בהגהת 'שולחן ערוך' 'אורח חיים' (סימן תנ"ז): 'ויש אומרים דאין מאכילין חלה בזמן הזה לשום כוהן, וכן העתיקו לדינא דש"ל [= רבי שלמה לוריא] ב'ים של שלמה' ריש פרק ח' ד'חולין' (סימן ד') ומטעם שאין להם עתה כתב יחוס, וביותר כתב דש"ל ב'ים של שלמה' פרק ה' ד'בבא קמא' (סימן ל"ה) וזה לשונו: "נראה שראוי להחמיר ולאסור חרמים בזמן הזה, אפילו פירש לכוהן והכוהן כבר קיבל, מאחר שבעוונותינו הרבים אין לנו ייחוס כמו שהיה בזמן הבית, או אפילו אחר החורבן בימי תנאים ואמוראים שהיו עדיין נזהרין בתרומות וטהרות והיה קרוב מימי הבית, ועדיין כתב ייחוסיהם בידיהם, ובעוונותינו הרבים מרוב אריכת הגלות וגזירות וגירושין נתבלבלו, והלוואי שלא יתבלבל זרע קודש בחול, אבל זרע כוהנים ולוויים קרוב לוודאי שנתבלבלו, ואם לא הרוב – הוא קרוב למחצה שנתבלבלו", עד כאן לשונו.

ועיין ב'מגן אברהם' (סימן ר"א סעיף קטן ד'), הרי דדן לספק גמור לכוהנים שבזמננו; ועיין בתשובת 'שבועת יעקב' (חלק א' סימן צ"ג) דמחזיק לדברי מהרשד"ם, ונדחק מאוד בדברי הריב"ש (סימן שמ"ח); ואני בעוניי איני נמנה לזה להתיר לכוהנים שבזמננו שום קולא מה שאסור לכוהנים. אבל מכל-מקום, כיוון דגדולי רבותינו – הריב"ש, ומהרי"ט, הרש"ל, 'חוט השני', הרב מוהר"ש יפה – דנו אותם לספיקות, שלא להתיר להם שום דבר שאסור לזרים, איך נמסור להם לעבוד עבודה.

גם יש לדון בבגדי כהונה, כאשר מפשרו נכונים דברי ה'משנה למלך'

❑ (ריש פרק ח' מהלכות כלי מקדש) דאבנט דכוהן הדיוט ממש כאבנט

דכוהן גדול, ועשוי מארבעה מינים ובתוכם תכלת, והיינו צבוע בדם

חילזון, כמו שכתב ה'משנה למלך' (שם הלכה י"ג).

ואף דמדברי רמב"ם משמע דרק בתכלת לציצית הוא כן, וכן כתב

ב'מרכבת המשנה' ❑ (בפרק ב' מהלכות ציצית), מכל מקום הא רש"י

❑ משנה למלך – פירוש ל'משנה תורה' לרמב"ם – מאת הרב רבי יהודה רוזאניס, חכם באשי בקושטא, (נפטר בשנת תע"ט).

❑ חיבור על הרמב"ם מאת רבי שלמה הלמא, נדפס בסלוניקי בשנת תקל"ז.

בחומש פרשת תרומה כתב במפורש שהיא מדם חילזון, ואס־כן נפל פיתא בבירא, [שהרי] עכשיו אין לנו חילזון.

גם אחד מהן הוא ארגמן; אף דהרמב"ם כתב שהוא צבוע אדום, הא ברש"י בחומש מפורש שצבוע בצבע ארגמן, ומי יברר לנו עתה איזה צבע נקרא בשם ארגמן?
וגם הראב"ד יש לו שיטה אחרת בפשט 'ארגמן' ואס־כן איזה אבנט נעשה לכוהנים לעבוד, ואין בידינו לעשות עד שיערה ה' ממרום רוחו עלינו להביא הגואל האמיתי להורות בצדק.

ידידו אוהב נפשו,

דורש שלומו תמיד בלב ונפש,

הקטן, עקיבא בהרב מורנו הרב משה גינזל

ב

הן אלה דברי רבנו הגדול אשר הרחיב בבקיאותו וחריפותו. כי כל דברי הפוסקים ותשובות גאוני קדמאי ובתראי אסף בחופניו כמלוא קומץ ידו הגדולה הערוכה בכל, ומי כמוהו מורה ומי אנכי כנמלה נגד הגדול בענקים, לולי כי ה' יתברך ברוך הוא היה בעזרי בעניין זה על דבר אמת בענוות צדק של רבנו זכרונו לברכה, אשר שמע לקול תשובתי לעשות חיל נגד רבת הראיות הנכוחות אשר הביא לנו.

וזאת העתק תשובתי אל קדוש ישראל אדוננו מורנו הגאון החסיד הנ"ל:
שלום וכו',

הן כל יקר ראתה עיני, כי זיכני השם יתברך באמרי קדוש אשר כוננו ידיו הקדושים, והנני אומר לו תשואת חן על טרחתו לשמח נפש עבדו ותלמידו בנועם אמריו ובשעשוע פלפולא דאורייתא, ויורני ויתמוך לבי להורות לפני דרך אלכה בו, ישלם השם יתברך פועלו הטוב, כי לו נגלו כל תעלומות, ערוכה בכל ושמורה, ומבארו ישאבון תלמידיו הדולים מים מדליו והנני מוכרח להעמיס עוד טרחת מכתבי אליו, כי תורה היא וללמוד אני צריך ומן השמים שכרו כפול.

רבנו נרו יאיר הפליא על מהרשד"ם שמקיל בכוהני זמנינו בשבויה עד מפי

שלשה ספרים נפתחים

שפוני טמוני חול

פתיל תכלת עין התכלת

והם

בירור הלכה באפשרות מציאת חלזון לתכלת בזמן הזה, מקומו וסימניו שנתבארו בדברי חז"ל. דיני ופרטי מראה התכלת, הבדיקה והצביעה, מעלות התכלת וסגולותיה, דיני הטלת התכלת בציצית הכריכות והחוליות, וכן תשובות נכוחות לכל השואלים כענין ושלא כענין על דבר התכלת בציצית:

על הכל הושב כהלכה בטוב טעם ודעת

ונלוח עליהם ב' תשובות חדשות מאדמו"ר רבינו הגהמ"ח זצוק"ל בענין התכלת

מהנשר הגדול בעל כנפיים איש האלקים מאור ורבן
של כל בני הגולה הגאון הקדוש

אדוננו מורינו ורבנו **גרשון חנוך** זצוקללה"ה זי"ע - מראדזין
בהרב הגאון הקדוש מרן רבי **יעקב** זצוקללה"ה זי"ע - מאיזביצא
מחבר ספר הקדוש "בית יעקב"

מהדורה חדשה

נמדר מחדש באותיות מאירות עינים בתוספת מפתחות מפורטים

★ ★ ★

וראה זה חדש קונטרס "חידוש התכלת"
תולדות חייו של רבה"ק המחבר זי"ע א
והשתלשלות קורות התכלת מאז ועד ימינו

★

יוצא לאור ע"י מכון להוצאת ספרי רבה"ק מאיזביצא ראדזין
בנשיאות כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א
בני ברק שנת תשנ"ט לפ"ק

במעמקי הים, אבל – אחת לשבעים שנה הוא מתרבה ומצוי בשפע. חיזוק לדבריו מביא האדמו"ר מהעובדא שהרמב"ם ז"ל לא מבאר סימן זה בין יתר סימני החלזון^(ט).

תיאור החלזון: דווקא בתחום תיאור החלזון, הצליח רבנו לאסוף, בבקיאותו הרבה בכל מכמני התורה, לא פחות מאחד עשר סימנים המופיעים בהקשרים שונים בתיאור חלזון התכלת, שעל פיהם ניתן למצוא את החלזון ולזהותו ללא ספקות.

ואלה הם סימני החלזון: (א) מראה גופו כעין התכלת (שבת כ"ז). (ב) בשרו רך והילוכו במים ע"י סנפיריו. (מנחות מ"ד "ברייתו דומה לדג", פרש"י ברייתו תבנית דיוקנו). (ג) יש בו גידין ועצמות (ירושלמי שבת פ"א ה"ג). (ד) החלזון נושא עליו קליפה ולבוש הגדל עמו (מדרש רבה דברים פ"ח). (ה) מראשו יוצאים פתילים כפופים כמין אונקלאות ויתדות כפופים העשויים בראש שלשלת הכלים לתלותן על הכותל (כלים פרק י"ב משנה א'). (ו) יש בו פתילים כעין דמות נחש ועליהן כמין יבלות אדומות מפוצלות פצלות רבות בתואר הבשר (בכורות ל"ח). (ז) דם החלזון שחור כדיו (הרמב"ם בה' ציצית). (ח) דרכו לתקוע ולחפר עצמו בארץ (ספר הקנה הלכות ציצית). (ט) נמצאים בו שני סוגי דם, דם התמצית שהוא דם חיותו ודם בתוך שלפוחית מיוחדת (תוס', שבת ע"ה ד"ה כי היכי, דעת ר"ת שם). (י) עיקר גידולו בים ועולה גם ליבשה (ס' הקנה). (יא) כולו אטום מעוטף במעטפה ואין יוצאים ממנו איברים בעלי עצמות (חידושי הר"ן, שבת ק"ז). הרי לפנינו תיאור חי ומושלם כיצד חלזון התכלת צריך היה להראות^(י).

החיפוש אחר החלזון

מכלל האמור ניתן להסיק כי אכן קימת האפשרות למציאת חלזון התכלת בזמן הזה, ולמסקנה זו הגיע רבנו אחרי שהתעורר לעסוק בנידון ודיבר עם הרבה מגדולי התורה. כפי שמספר רבנו זצ"ל:

"והנה אחר אשר עזרנו השי"ת לברר הפימנים שעל ידם יוכר החלזון

טו שפוני טמוני חול דף ג', פתיל תכלת דף קל"ו ואילך, עין התכלת דף שפ"ז.

טז שפוני טמוני חול סימן ב' מדף כ"ג ואילך, פתיל תכלת פרט הראשון מדף מ' ואילך.

ודברתי עם הרבה חכמי התורה וגדולי ישראל והסכימו לדברי, מצוה על מי שיש בכחו לחפש אחריו לזכות את ישראל במצוה זו הנשכחת מישראל זה כמה מאות שנים, וכל מי שיזכה בזה יתברך מה' אלקי ישראל".

ואכן, רבנו היה אומר ועושה. בתור שלב ראשון שלח רבנו מכתבים למומחי החי בארצות הים התיכון, לשאול ולברר שמא נמצא מין ממיני החלזונות שתוארו עונה על סימני החלזון. כפי שכותב רבנו (שם) "ואנכי בעניי החילותי בזה ושלחתי לגלילות ים התיכון, והובא לי הבריה והיא ממינים הנקראים דגי הדיו ובלשון אשכנז (מיני"ם פיש) שיש בהם כתשעה עשר מינים, ונראה לי שבמין אחד מהם נמצאו כל הסימנים הנ"ל שנתבארו מדברי חז"ל, וגם מדמו השחור כדיו הוא נמצא תחת ידי, אכן אין בכח כל האומנים במלאכת ההפרדה (כימיקר) להפרידו. ואם יעזרני השי"ת לבוא לגלילות ים התיכון ואשיגהו בעודנו חי אי"ה אנפה ואשתדל בעזהש"י להוציא ממנו צבע התכלת".¹⁰ בהמשך דבריו הק' מביע רבנו תפילתו שיזכה לגמור ולהוציא לפועל את מלאכת הצביעה וחידוש התכלת, וחותרם את המאמר "שפוני טמוני חול" בזה"ל: "השלמתי זה המאמר הנכבד י"א מרחשוון ג' וירא תרמ"ז פה ראדזיק".

הנסיעה לאיטליה ומציאת החלזון

האדמו"ר זצ"ל לא התמהמה הרבה, חדור הכרה והתלהבות דקדושה יצא למסע ארוך ומייגע, בתנאי הדרך של אותם הימים וללא ליווי פמליא כלשהי, בדרכו לאטליה הרחוקה, ארץ אשר שם לפי מיטב ידיעתו יתכן היה למצוא אז את חלזון התכלת ולהכירו מקרוב, חופיה הים תיכוניים של איטליה – מקום שם מצויים דגים מכל המינים וחיות ים לרוב – נראו לו מתאימים למטרה קדושה זו¹¹. על נסיעה זו לאיטליה רבו האגדות והסיפורים, ויש שסיפרו כי מצא דרכו בין כותלי מוזיאון הוותיקן, להשוות בין צבע התכלת שבפרוכת

¹⁰ שפוני טמוני חול דף ל"א.

¹¹ ית דכתיב (יחזקאל כ"ז) תכלת וארגמן מאיי אלישה וגו' ותרגום יונתן ממדינת איטליא. עיין

פתיל תכלת דף מ.

המקדש אשר לדברי חכמים וחוקרים שמור במרתפי המוזיאון, לבין הצבע המבוקש על ידו, שמועה זו לא נתאשרה ממקור מוסמך, אם כי לא פסקו לדבר עליה בין חסידי פולין, וכנראה רגלים לדבר ההוא כפי שאכן מופיע במקורות שונים. מכל מקום נביא כאן את אשר כתב רבנו זצ"ל בעצמו בהקשר לנסיעתו זו בהקדמה לספרו השני "פתיל תכלת":

"ולאשר בעת אשר הוצאנו המאמר (-שפני טמוני חול) עדין לא ראינו את החלזון חי, לכן העמסנו עלינו ליסע למרחקים ארחות ימים. ובאנו לגבול ים התיכון איטליא בעיר נעאפולי אשר שם מקום היותר נמצא מכל חית הים, ושם מקום אופף חית ורמש הים תחת חבורת עושי שכר אגמי נפש חית הים (-האקווריום). והוא בנין גדול של אבנים במעמקי ארץ של שפת ים התיכון. והוא שדרות בנינים חדרים בנויים מזכוכית לבנה ומי הים תמיד יחלופו חליפות ובהם כל חית הים הולכים חפשים ויתראו ע"י כותל הזכוכית, ושם יתראה כל חיה בכל תהלכותיה וסדר מאכלה והילוכה וכל פרטי מעשיה, וראיתי שם את החלזון חי ומהלך חפשי"יט).

בהמשך דבריו מתאר רבנו את החלזון שמצא באריכות. שמה בפי חוקרי הים "סיפיה אופיציןלה" ובאיטלקית "קיפאלי פאדי", הנחשבת לחיית ים רכת הבשר שמחיתה שרצים וחיות קטנות בעמקי הים. כחיה טורפת היא עורכת את תכנית הציד שלה בערמה מפליאה, במחשבה ערוכה מראש לכל פרטיה. וכך מתאר רבנו את החלזון בלשונו: "ואין לחלזון בשריריו כמו במלמעותיו כדי מרפו". "והנכבד שבכלי מרפו ונשקו של החלזון הוא עמרת פתילים בעלי רגש רבת החוש ועצומי התנועה וכתוכם שתי זרועות בשר או כרעים ארוכים, הפתילים יוצאים מראשו וסובבים סביבותיו למען אשר יעזרו לו לשלוף שללו, ובהם יתאזר למהירות משימתו במרוצה ביתרון הבשר ועל כן יכנו אותו חוקרי הטבע בשם "בעל רגלי הראש" (באיטלקית "קיפאלי פאדי" ובלשון אשכנז "קאפפסטר").

יט ובמכתב האדמו"ר הרה"ק רבי שלום בער זצ"ל מליובאוויטש לכ"ק מרן בעל התפארת יוסף זי"ע מיום ב' כ' שבט תרס"ז כותב בתוך הדברים: "כפי שמצויר החלזון במאמר פתיל תכלת, כמדומה לי ברור שראיתיו זה כעשרים שנה מלפנים כאקווריום דברלין, ראיתי תיה קטנה והיא מוריקה לעתים מיץ שחור שמשחיר את המים סביבה וכו'".

וממשיך האדמו"ר ומתאר את החלזון שמצא: "את החיה הזאת מכנים רבים מהחוקרים בשם "דג הדיו" (סינפסיש), יען שהוא מכיל בקרבנו דם שהוא שחור כדיו, אשר מפיקים ממנו צבע חום כהה והוא יקר מאד, יצאח לציירים המציירים תמונות יקרות. הדם הזה מכונס בכיס אשר לו, ולכיס פה שיכול להריקו דרך משפך אשר לו, הדם השחור הזה אינו דם חיותו, כי יש לו דם מיוחד הסובב בגידיו כשאר בעלי חיים. כח זרועותיו להחזיק ולהתנועע הוא נעלה לפי ערך גדלו על כל חית הים, לפעמים ישתקע בבזק לאחר שנסוג הים וגם אז אי אפשר לצודו כי בזרועותיו הארוכות ובפתילי המישוש ביכולתו להידחק ולהתחבא בנקיק האדמה ולהתאחד בחזקה עד שקשה לנתקו משם. בשרירי בטנו בצורת שק מכוסה נוצות ובסנפירו הסובבו ישוט אחרנית והמים אשר יבלע בקרבנו לעת שואפו אויר יוכל לפלוט ולקלחם בכח עצום דרך הסילון אשר לו בתבנית משפך משפופרת בראשו, וכח קילוחו גדול כל כך שבעת יקלח המשפך יקפוץ לאחור בקפיצת קנה רובה בעת ירית הכדור, וכאשר הוא נרדף ללכדו יורק דמו השחור כדיו בעד המשפך. במים יתאזר להתגונן מפני הלוחמים נגדו בעצמה ובמהירות, כבן קשת יחפזו לנתר על ידם מקצה הביצה לקצה השני של המים, וכהרף עין יצבע את המים בצבע חום כמראה ערמון כהה בדמו השחור כדיו, אשר יורק ויורק בתוכו לרפש את המים שלא יבחינו בו, ואכן בזה יזכר מקום מחבואו."

"מראה גזו ישתנה בכל רגע, כי מראה גזו - מכלול צבעי יופי הכלולים בו בתולדתו וצבע מפני צבע יחלוף ויבוא. אולם בכל התחלפות הגונים זו מראה תכלת שלו קיים ועומד, לפעמים תכלת בהירה ולפעמים כהה ומעורב בו מעט ירוק חלמוני ופעמים מעורב בו מראה צהוב ירוק ועוד שלל צבעים שונים, ויפעל זאת ע"י מרוצת דמו הצבעוני העצור ברקמת התאים אשר בעורו, המלאים צבע ("חרומיטרופיה") שהם זרידי הצבע וע"י התכווצות והתפשטות יתחלף צבעו ומראהו."

"צורת גופו כביצה ארוכה והוא יכול לגדול בערך שתים עשרה עד י"ח אצבעות כפי מקום משכנו, וכל כמה שהאקלים חם יותר יגדל יותר, סביבו יסובב סנפיר על כל גופו חוץ מראשו, יש לו שלפוחית אויר כשלפוחית הדגים, כאשר ברצונו לעלות ימלא שלפוחיתו אויר ומיד הוא עולה וצף על

פני המים, בקצה ראשו פתח פיו בצורת חרטום, ולחיו יגבהו וסביבם רבת פתילי המציעה אשר מקצתם יבלות ומקצתם כמראה אלמוג וגם הם מפוצלים פצלות רבות. בשני צדדיו ילמשו שני עיניו הגדולות בצבע מתנוצץ ותכונת בנין דומה לעיני אדם. כל גופו זולת ראשו מעוטף במעטפה כמו מלבוש וסביב הוא פתוח כלבוש אדרת. מתחת בטנו הוא כמו פחוס קשה, ומלמעלה הוא לבוש דק ותחתיו עצם סודי הנמכר במרכולת, יצאח לכמה ענינים בתוך גופו יש לו עצם קשה בתבנית מפתח הלב. לא יחיה במים מתוקים אלא במי הים, הוא מצוי באיי אלישה (אימליה) בים התיכון ובארץ ישראל בחופי הים ובעיקר בחוף ים חיפה".

לאחר בדיקה מעמיקה ומקפת, באקוריום הגדול, שבחופי איטליה, הגיע רבנו למסקנה כי חלזון זה הוא אכן חלזון התכלת אליו כיוונו חז"ל. כל י"א הסימנים שנדרשים בחלזון מצא ביצור-ים זה, ששמו "קיפאלי פאדי": (א) מראה גופו כעין התכלת, (ב) בשרו רך והילוכו ע"י סנפיריו, (ג) יש בו גידים ועצמות, (ד) נושא עליו קליפה ולבוש הגדל עמו, (ה) מראשו יוצאים פתילים כפופים כמין אונקלאות, (ו) יש בו פתילים כמין דמות נחש ועליהם כמין יבלות, (ז) הדם אשר בכיסו המיוחד שחור כדיו, (ח) דרכו להתחפר בארץ, (ט) יש לו ב' סוגי דם, (י) גידולו בים ועולה גם ליבשה, (יא) מעוטף כולו במעטפה, בעורו המכסהו, כעין סחוס הקשה כעצם. מכאן, איפוא, שאין מקום לחשוש ביחס לדג זה, וברור שזהו חלזון התכלת של הציצית².

מאמר פתיל תכלת

עם פרסום תגליתו המרעישת של מרן האדמו"ר זצ"ל, ועם השמועה שעשתה לה כנפיים ברחבי העולם היהודי בפולין ומחוצה לה, כי נפתח הפתח לאפשרות קיומה מחדש של מצוות התכלת בציצית החלו מאות מכתבים לזרום למענו של האדמו"ר זצ"ל מגדולי הדור, מסתם תלמידי חכמים מובהקים, בהם נשאו ונתנו, ביררו ולבנו את הנושא מכל צדדיו. התפתח דיון מעמיק בנושא, שקלא וטריא לאורך ולרוחב, כדרכה של תורה. האדמו"ר זצ"ל השתדל להשיב לכל שואל דבר ד' זו הלכה אולם זרם השאלות הלך וגבר, וזה חייב את האדמו"ר לענות לכל הפניות במרוכז, החליט איפוא לפרסם את תשובותיו בספר

מיוחד. כך יצא לאור הספר השני "מאמר פתיל תכלת". וזה לשון רבנו בהקדמתו(א):

"הודות לד' השם נפשינו בחיים הנה זה שנה אשר הוצאנו מאמרינו הקמן "שפוני טמוני חול" למען אראה מה יענה ישראל אודותיו. ומעתה יהיא עברו חלפו קיץ וחורף קור וחום, והנה הגיעוני הרבה חבילות תשובות בכתב ובעל פה מהרבה חכמי וגדולי ישראל. ובעזה"י מכולם לא היה אחד שישגי בשורש הענין ורק בפרטים אחדים הקשו על דברי ושמתני בפלפולם. והנני בעזה"י בקונטרס הזה להשיב אמרי אמת על כל אשר שאלו ויגדיל תורה ויאדיר, וע"י קושיא ופירוקא ממילא רווחא שמעתתא".

בנוסף לתשובות על הספר הראשון, כולל הספר "פתיל תכלת" ביאורים ובירורים מעמיקים, במכלול נושאים הקשורים לתכלת, מהם כאלה שכבר דן בהם רבנו בספרו הראשון, ומהם נושאים חדשים לגמרי. בדברינו להלן ניגע אך ורק בראשי פרקים, בצורה תמציתית וקצרה:

מקומו של החלזון: דבר זה מהווה לכאורה קושי בדרך למציאת התכלת. סתירות מספר ישנן במקורות חז"ל והראשונים בקשר למקום המצאו של החלזון. במסכת מגילה (ו) מבואר שהחלזון היה עולה בחלקו של זבולון, לאורך חופי הים התיכון. דזה לשון הגמ' (שם) "זבולון עם חרף נפשו למות" (שופטים), מה טעם משום דנפתלי על מרומי שדה, אמר זבולון לפני הקב"ה, רבש"ע לאחי נתת להם שדות וכרמים ולי נתת הרים וגבעות, לאחי נתת ארצות ולי נתת ימים ונהרות. א"ל כולן צריכין לך ע"י חלזון, שנאמר (דברים לג) עמים הר יקראו ושפוני טמוני חול, תני ר' יוסף, שפוני זה חלזון" וכו'. ואילו בזוה"ק בכמה מקומות מבואר (ראה השמטות לחלק א' ר"ס ועוד) שהחלזון היה מצוי בים כנרת, שכידוע היה בחלקו של נפתלי. ואם לא די בסתירה זו בא הרמב"ם ז"ל וכותב (פ"ב מהל' ציצית): "שהחלזון בים המלח הוא מצוי!"

אלא שרבנו זצ"ל, בבקיאותו הנפלאה מבאר כל חמירא: מקור מוצאו של החלזון הוא אמנם בים כנרת, ברם האפשרות לצודו קיימת רק בים הגדול, בחלקו של זבולון, לשם הוא מגיע באמצעות מחילות וסילונות תת-קרקעיים הנמשכים ישר מים כנרת ועד לים התיכון.

מחילות אלה נזכרות בגמ' בכורות (נה) ובבא בתרא (ע"ד) ואם תאמר: מכל מקום, כיצד אפשרי הדבר שבמקור מוצאו בים כנרת, אין החלזון מצוי כלל, ורק בים הגדול הוא מצוי? גם לכך יש לרבנו תשובה: בירושלמי (פ"ו) מבואר, שמי ים כנרת זקוקים היו לתיקון על מנת שדגים יוכלו לפרות ולרבות בתוכם, תיקון זה התאפשר באמצעות בארה של מרים ששרוי היה בים כנרת וסגולה זו היתה בו להפרות ולהרבות הדגים (ספרי בהעלותך), משום כך באמת מצינו בינאי המלך שהיתה לו עיר בחופי הכנרת, שהיו מוציאים ממנה ששים ריבוא ספלי טרית (מין דגים: תענית ט:). אלא שכל זה נמשך עד חורבן הבית, עם חורבן הבית, מבואר במדרשים, חלו שינויים מפליגים במי התהום ובים, ימים שלמים בא"י נדרו לעבר הים הגדול יחד עם הבעלי חיים שבהם, גם בארה של מרים לא נמלט מגורל דומה ושינה מקומו לים הגדול, מני אז חדל החלזון להתקיים בים כנרת, שכן תנאי מימיו נשתנו. לא איפשרו התרבותו בים זה, מקום הימצאותו של החלזון עבר איפוא לגמרי לים הגדול.

גם הרמב"ם שכתב "ובים המלח הוא מצוי" מתכוין, למעשה, לים הגדול, שמימיו מלוחים, וכוונתו רק לאפוקי ים שמימיו מתוקים שבו אין החלזון מתקיים (ואכן כזו היא תכונת החלזון שמצא רבנו זצ"ל! כלעיל). וכן מצינו לרמב"ם עצמו שכותב באגרותיו "ולפעמים אני רושם ואני עולה בספינה בים המלח": והלא דבר ידוע הוא, שבים המלח לא תעבור בו ספינה מפני כובד המים, אלא כוונתו לים הגדול כנ"ל (לביאור זה כיוונו מפרשים נוספים בספריהם).

נשאר עדין להבין: ניחא בים הגדול, בחלקו של זבולון, אך כיצד מגיע החלזון לנאפולי שבאיטליה, במקום שמצאו רבנו? השאלה מחמירה שבעתיים, לכאורה, בהתחשב בסוף דברי הגמ' מגילה (שם): "אמר לפניו (-זבולון להקב"ה), רבש"ע מי מודיעני, א"ל "שם יזבתו זבחי צדק" (שם) סימן זה יהא בידך, כל הנוטל ממך בלא דמים אינו מועיל בפרמקטיא שלו" (פרש"י שאם יטול שוה פרוטה בלא דמים תתקלקל הצביעה ולא יועיל כלום), והרי כיום שגלינו מארצינו אין אפשרות ליטול בראשותו של זבולון שמקום שבטו לא נודע, וכיצד אפשר שהצביעה תצליח?

אלא שרבנו מוכיח, שהמדובר בהבטחה של הקב"ה, ולא בקביעת עובדא, הבטחה זו כחה יפה כל עוד ישראל שרויים על אדמתם חבולון לחוף ימים ישכון, אבל מרגע שהתחילה הגלות, השבטים נתפזרו למרחקים, ועם ישראל

גלה מאדמתו, אין ההבטחה שרירה עוד, ופשיטא שאת החלזון ניתן מני אז למצוא בכל מקום. דבר זה מוכח ממקומות אין ספור, בהן מוזכרים מקורות שונים לתכלת וחלזון, לאורך חופי הים התיכון כולו, ביניהם לוז, היא עיר שצובעים בה תכלת (סוטה מ:), ובפירוש מצאנו במפלת צור (יחזקאל כו) "תכלת מאיי אלישה", ומבואר בתרגום "ממדינת איטליא" (!) המדינה שבה אכן גילה רבנו זצ"ל את החלזון מחדש^(כ).

"מן המותר בפ"ך": שאלה זו מטרידה את רבנו בספרו "פתיל תכלת"^(כא) ובמיוחד הרחיב עליה את הדיבור בחיבורו השלישי "עין התכלת"^(כב): הלא קיימא לן במסכת שבת (כ"ח:) "למען תהיה תורת ה' בפ"ך" – שיהיה הניטל למצוה מן המותר בפ"ך וכתב המגן אברהם (וכן נפסק להלכה) דבכל המצוות בעינן "מן המותר בפ"ך". כיצד, אם כן ניתן לקבוע שהחלזון "קיפאלי פאדי", דג טמא במהותו, הוא חלזון התכלת, הרי פסול הוא מטעם שאינו מותר בפ"ך?

אלא שגם קושיא זו נפתרת, לאור הוכחת רבנו שדם דגים טמאים איסורו רק מדרבנן, מדאורייתא אינו דם אסור, וא"כ מן התורה מתקיים בו התנאי "מן המותר בפ"ך". בפרט לאור העובדא שדם החלזון המשמש לצביעת התכלת אינו דם חיותו אלא "מיפקד פקיד" (תוס' שבת ע"ג) כלומר אצור בשלפוחית שבצד בטנו, ואינו קשור למחזור הדם של הגוף אלא עומד בפני עצמו ונוצר מהשפעה חיצונית של צמחי-ים וכדומה. מן הראוי לדמותו, איפוא, לדבש דבורים שמכניסות אותן לגופן ואינן ממצות אותו מגופן" (בכורות ז:; ודבש דבורים, כידוע, טהור גם מדרבנן).

הצבע המדוייק של התכלת: מעניין, שאף בנקודה זו קיימות אי בהירויות רבות, בכמה ממקורות חז"ל באו תיאורים שונים על גוון התכלת. המפורסם שבהם: "תניא אומר היה רבי מאיר, מפני מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין – מפני שהתכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה לכסא הכבוד" (מנחות ע"ג). אך ברור שאין בידינו גוון מדויק לתכלת, שכן התכלת עדיין יכולה להיות כחול כהה, בהיר, משולב בגוון ירקרק או בלעדיו, וכו', האם כיום, לאחר נתק

כב מאמר פתיל תכלת פרט הראשון סימן א' דף מ"ז. ועיי' גם עין התכלת דף רל"ג.

כג דף מ"ח והלאה.

כד פרט הראשון סימנים ט' – י"ט מרף רמ"ז והלאה.

כה ארוך בקיום מצוות התכלת, ולאור חוסר קבלה בגוון התכלת, ניתן עוד לקיים מצוה זו כהלכתה? אלא שבהשוואת המקורות כלן, ומתוך הנחה פשוטה "שלא שייך כלל מחלוקת במציאות במראה התכלת שהיה נוהג ובא בימי חכמי הש"ס" (ב"ה) מגיע רבנו להגדרה מדויקת של הצבע הדרוש לתכלת. התכלת, לדעת רבנו, צריך להיות כחול כהה, עם השתקפות כלשהי של ירוק. אם כי גוון זה עצמו כולל בקרבו דרגות כהות שונות, קובע רבנו שאין קפידא בדרגת כהות מסוימת, אלא כל דרגות הכהות הנמצאות בתוך טווח מסוים של אותו הגוון, כשרות לתכלת של מצווה. שכן, טוען רבנו, "בידי אדם אי אפשר לצמצם", ולא נצטיינו בדבר שאין לעמוד בו. וכן ישנן לכך הוכחות נוספות.

מהו טווח הצבע הכשר לתכלת? כאן מסתייע רבנו בידיעותיו בצבעים והוא כותב(י):

"ראיתי להעיר ולתת לזה מידה מרווחת במראה התכלת, והיא: נודע בלוחות התחלקות מראות הצבע ליסודותיהם, הקודרים דרך עשת הזכוכית המשולש הנזכר שנמצאים בבתי לימוד כח הראות והאור (כי הנדפסים בספרי הלימוד אינן מכוננים) ושם נחלק קדירת השמש למאה ושבעים חלקי המעטער, והכשר שבו לצבע התכלת הוא מתחיל מן תשעים עד מאה וחמישים חלקי המעטער, שמן מאה וחמישים ולמעלה הוא שחור ואין הירקות של מראה התכלת ניכר בו; ומן תשעים ולמטה מתחיל מראה זיר"ד בלע"ז (גרי"ן בל"א), והממוצע דהיינו מן מאה ועשר עד מאה ושלושים הוא המובחר לתכלת".

כמה חופי תכלת יש לשים בציצית: בנידון זה ישנה מחלוקת ראשונים ז"ל ושלוש שיטות בדבר: א) שיטת הרמב"ם (פ"ב מה' ציצית) ששבעה חוטים לבן ואחד תכלת. ב) שיטת הראב"ד (שם) שיש לצבוע חוט שלם של תכלת (שהן שתי ציציות תכלת ושהן לבן). ג) שיטת התוספות (ברכות) שארבעה חוטים מתוך השמונה צריכים להיות צבועים תכלת.

בספרי הפוסקים, אין כמובן, התייחסות לשאלה זו, שכן בעלי השולחן ערוך עסקו רק במצוות שנהגו בימיהם, הלכה למעשה. כיצד איפוא, יש לנהוג למעשה במקרה של חידוש התכלת בימינו

כה לשון רבנו כפתיל תכלת דף נ"ו.

כו פתיל תכלת דף ס"ג, ועיין עין התכלת פרט הראשון סימן כ"ז דף רצ"ה.

R. Isaac Halevi Herzog — “Hebrew Porphyrology”

Verbatim excerpts on (1) Radzyner (Sepia) tekhelet, and (2) Murex candidates

Source of excerpts: Porphyrology (Ptil Tekhelet) “View Doctorate” pages. Each excerpt below is copied verbatim (spelling, punctuation, and capitalization) from the displayed thesis text.

Key pages used:

- H. Results Obtained from the Chemical Examination of Samples of the Radzin-Tekhelet
- M. G.E. Leiner’s Supposed Rediscovery of the Tekhelet-hillazon in Sepia officinalis.
- F. Description of the Tekhelet-Hillazon in the Talmud
- J. Identification of the Tekhelet-hillazon according to the Talmud; Correspondence ... Dr. L. Germain

H. Results Obtained from the Chemical Examination of Samples of the Radzin-Tekhelet

Following Professor Friedlaender's kind advice I addressed a sample of Radzin Tekhelet to Professor Green with a view to a chemical examination being practised upon it.

At the same time I asked him whether the dye secretion of *Sepia officinalis* had ever been chemically analysed, the idea occurring to me at the time that perhaps the chemical constitution of *Sepia off.* might include the two stuffs referred to in Professor Friedlaender's reply. Here is the answer I received from the Leeds Professor;

Department of Tinctorial Chemistry and Dyeing.

The University, Leeds

July 30th, 1913

Isaac Herzog Esq.M.A.

29, Rue des Francs Bourgeois, Paris

Dear Sir,

We have tested the sample of wool furnished and find that it is dyed with Prussian Blue. The colouring matter has therefore no relationship whatever to the natural dyestuffs of the Mollusca. So far as I am aware the secretion of the *Sepia* has never been examined. It would undoubtedly form a very interesting study...

A.C. Green

The Radzin Tekhelet thus stands self-condemned, or the results of chemistry are to be questioned.

I should hesitate very much before condemning of fraud a man of the stamp of the late G.E. Leiner.

It would seem that the late Hasidic Chief was victimized by some fraudulent Italian chemist. On arriving in Italy, Leiner, as he states himself, worked hard with a view to discovering a process for the extraction of the Tekhelet dye from the *Sepia off.* Attracted by Leiner's offers of high remuneration, some clever but swindling specialist in tinctorial chemistry contrived, it would appear, to concoct Prussian dye with *Sepia* secretion, in such a manner as to conceal the presence of the dye.

It is the same source, I should think, which has been supplying the Radzin dyehouse with the necessary quantities of *Sepia* ink-bags filled with a solidified black secretion which though purporting to be the natural colouring matter is in reality nothing but an artificial compound in which the ink-like secretion of *Sepia* only serves to cheat the eye. It would appear that the defrauder also managed to become the sole contractor to the Tekhelet factory at Radzin.

Investigations carried out in Italy might perhaps clear up the mystery, as it is not improbable that Leiner previously to his falling into the swindler's net had made an announcement in the Italian press offering a huge sum for the discovery of a process whereby a blue of a certain nuance might be extracted from the secretion of *Sepia officinalis*.

M. G.E. Leiner's Supposed Rediscovery of the Tekhelet-hillazon in *Sepia officinalis*.

Lewysohn states that the *Sepia officinalis* does not satisfy the condition of similarity of the colour to the sea. Leiner maintains that it does, or in other words, that the colour of the body of *Sepia officinalis* is essentially blue.⁴

Dr. Germain may be allowed to decide the question:

It is impossible to accept that the color of *Sepia officinalis* L. satisfies the condition of similarity with the color of the sea.

Although, thanks to special organs, called chromatophores and spread throughout almost the entire extent of the skin, *Sepia officinalis* can vary, at its will, the color of its body, it can not obtain a general color similar to that of the sea; it is above all possible for him to mimic the appearance of the bottom on which he swims or to simulate with more or less accuracy the rocks or algae on which he stands in ambush." "Il est impossible d'admettre que la couleur de *Sepia officinalis* L. satisfasse à la condition de similarité avec la couleur de la mer.

Bien que, grace à des organes speciaux, appelés chromatophores et répandu dans presque toute l'étendue de la peau, le *Sepia officinalis* puisse faire varier, à sa volonte, la couleur de son corps, il ne peut obtenir une couleur générale semblable à celle de la mer; il lui est surtout possible de mimer l'aspect du fond sur lequel il nage ou de simuler avec plus ou moins d'exactitude les rochers ou les algues sur lesquels il se tient en embuscade."

The only serious ground for identifying the Maimunistic hillazon with *Sepia officinalis* is the indication about the ink-like blackness of the dye-secretion. It seems to me, however, highly improbable that Maimonides interpreted the Talmudic description of the hillazon as applying to *Sepia*. Nor can it be supposed that the great codifier simply followed a tradition recorded in an old source no longer extant.

In view of all that has been said, it is clear that *Sepia officinalis* cannot be the species anciently used for Tekhelet dyeing. Maimondes' description represents, I think, a combination of the Talmud with Aristotle.

The great codifier would seem to have had no first hand knowledge of the purple-giving species. The indication about the blackness of the dye would seem to be derived from Aristotle.⁵

Murex trunculus passages (candidate discussions)

From: F. Description of the Tekhelet-Hillazon in the Talmud

Or, again, it might be possible for the pure-blue theory to admit Murex trunculus in general as the Tekhelet species but with the necessary limitation that the dye received certain treatment. This may have consisted in the arresting of the photographic development at the deep-blue stage, or in the admixture of certain drugs having the effect of deadening the red factor.

Professor Friedlaender, however, in one of his letters to me, asserts that with the species with the chemical constitution of whose dye he is acquainted, it is impossible to produce a pure blue. The statement covers Murex trunculus. Professor Raphael Dubois, on the contrary, states in a private communication to me, that it is possible by a certain artifice to produce a pure blue out of the pigment of Murex trunculus. Whether this is possible or not, it is certainly impossible for a non-chemist like me to come to a definite conclusion where authorities differ.

At all events, the Murex trunculus has a strong claim upon our attention in this connection. As the principal centre of Tekhelet production as far as Jews are concerned is located by tradition in the territory of Zebulun which adjoined Sidon, the evidence in favour of Murex trunculus applies as much to the solution of the question with regard to Jewish as to Phoenician Tekhelet though I know of no distinct mention of Tekhelet in particular in connection with Phoenician industry.

From: J. Identification of the Tekhelet-hillazon according to the Talmud;
Correspondence ... Dr. L. Germain

It is, as already explained, very difficult to determine the exact value of (b); but whatever genera or orders of marine forms of life may be meant to be excluded, it is not unlikely that, to say the least, the exclusion does not comprise all the species belonging to the Gasteropoda and the Cephalopoda. In making our search among these classes of Mollusca we are limited by the consideration that the species sought must be a Mediterranean one.

This somewhat narrows the area of research and so, to some extent lightens our task. The first species to occur to the mind is of course Murex trunculus which, if we had no traditional description of the Tekhelet-hillazon, we should not have hesitated for a moment to suggest as the most probable identification. But Murex trunculus fails, in the first place, to satisfy characteristic (a). The shell of M.

trunculus is brownish white; the colour of the animal is dirty whitish speckled with brown and yellow; the operculum is reddish brown.¹

It does not satisfy (c) either, even after the indication has been stripped of its hyperbolic clothing. That it satisfies (b) is also not entirely free from doubt.

The shell of a certain variety of Murex brandaris is of a blue colour not unlike the colour of the Mediterranean sea.² Murex brandaris, however, gives rather red purple, or Argaman.

אֱלֹהֶיךָ אֶת-אֱהֲרֹן אַחִיךָ וְאֶת-
בָּנָיו אֹתוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְכַהֲנוֹ-לִי אֱהֲרֹן נָדָב וְאֶבְיָהוּא
אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אֱהֲרֹן:
כ וְעָשִׂיתָ בְּגָדֵי-קֹדֶשׁ לְאֱהֲרֹן אַחִיךָ
לְכָבוֹד וּלְתַפְאֶרֶת: ג וְאֵת תְּמַלְלָהּ

קרב לוֹתֶךָ יֵת אֱהֲרֹן אַחֲוֶךָ
וְיֵת בְּנוֹהֵי עֲמִיּהָ מִגּוֹ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לְשִׁמְשׂוֹא קְדָמִי
אֱהֲרֹן נָדָב וְאֶבְיָהוּא אֶלְעָזָר
וְאִיתָמָר בְּנֵי אֱהֲרֹן:
כ וְתַעֲבֹד לְבוּשֵׁי קוֹדֶשׁא
לְאֱהֲרֹן אַחֲוֶךָ לִיקָר
וּלְתַשְׁבְּחָתָּךְ: ג וְאֵת תְּמַלְלָהּ
תּוֹלְדוֹת אֱהֲרֹן לְכָבוֹד. מְגִלָּה יב.

רש"י

חכמים חזי לוג ללני טבת הארוכין וכן לכל הלילות
ואם יותר אין צנך כלום: (א) ואתה הקרב אליך.
לאחר שתגמור מלאכת י המשכן:

שפתי חכמים

הוא מערב עד בוקר דכל הלילה יערוך המערכה אם כן מתי הוא
דולק לכ"פ תן לה כמותה שתהא דולקת וכו' והוי כאלו אמר יערוך
אותו אהרן ובניו בערך שיהא דולק מערב עד בקר לא שיעריכנו
מערב עד בקר ואע"פ שאין שיעור אלא לפי הפחילות שאם היו עבות
לא יספיק אפי' לוג י"ל לפי שהיה לנרות בית קבול לפחילות ואי
אפשר שיהיה עובי הפחילות אלא לפי שיעור הזה, רא"ם: י כלומר לא מעכשיו שהרי הקרבנם לא היה רק ע"י הבגדים והמשכן כדכתיב

אבן עזרא

קשה. וי"ו לכהנו לי. נוסף. כו"ז חיתו שלי. זנו צעור.
ופי' שמות בני אהרן אולי בני אחרים היו לו חוץ מאלה.
ואין ספק כי רצתה למעלה במדבר משפחת אהרן על כן
נחמו להם ישראל ערים רעות ככחוד צספר יהושע:
(ב) ועשית בגדי קדש. נקראו כן צענור שישרתו זהם
צמקוס הקדש. או על דרך ולא יקדשו את העם
צנגדיהם. ונגדי אהרן כלם הנוכחים: לְכָבוֹד וּלְתַפְאֶרֶת.
שיתפארו זהם. כי אין א' מישראל שילגש כאלה:
(ג) ואתה. וי"ו מלאמיו שז אל לז:

רמב"ן

שנו בספרי (ריש בהעלותך) יאירו שבעת הנרות (במדבר
ח ב), שומע אני שיהיו דולקין לעולם, ת"ל מערב עד
בקר (ויקרא כד ג). אי מערב עד בקר, יכול יהיו דולקים
מערב עד בקר ויכבס, ת"ל יאירו שבעת הנרות. הא
כיצד, יאירו שבעת הנרות מערב עד בקר. לפני ה'
תמיד (שם), שיהא נר מערבי דולק תדיר, שממנו
מדליקין את המנורה בין הערבים. ובתורת כהנים (שם
כד ב) נמי אמרו כך להעלות נר תמיד, שיהא נר מערבי
תדיר. וקתני התם, מצאו שכבה מדשנו ומדליקו
ממזבח העולה, דאפילו ביום נמי מדליק נר מערבי
לפי שהוא תמיד לעולם:

ובמסכת תמיד (ג ט) שנינו כך מי שזכה בדישון המנורה נכנס ומצא שתי נרות מזרחיים דולקין מדשן את
השאר ומניח את אלו דולקין במקומן. מצאן שכבו מדשנן ומדליקן מן הדולקין ואחר כך מדשן
את השאר. וסתם משנה זו שנויה כדברי רבי (מנחות צח:): שאמר בנרות מזרח ומערב היו מונחין, ולדעתו נר
מערבי הוא השני, ונקרא מערבי לפי שהוא מערבי לראשון, ולפי שהוא צריך להדליק נר מערבי לקיים בו
לפני ה' תמיד צריך להדליק המזרחי, שאין השני נקרא מערבי עד שיהא זה מזרחי אצלו. אבל לדברי האומר
(שם) צפון ודרום היו מונחין, נר מערבי הוא האמצעי שבגופה של מנורה, והוא לבדו מדליק בבקר. ועל
הכלל, לפני ה' תמיד בנר מערבי, שהוא דולק תמיד ביום ובלילה:

א. וטעם נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בני אהרן. שלא יחשב כי בהמשח האב לכהנו יהיו הבנים האלה
כהונים, אבל להם בעצמם יכהן. והנה יצא פנחס ושאר הנולדים, שלא נתכהנו רק אלה הארבעה הנמשחים
עמו ומולדתם אשר יולידו אחרי כן:

ב. לְכָבוֹד וּלְתַפְאֶרֶת. שיהיה נכבד ומפואר במלבושים נכבדים ומפוארים, כמו שאמר הכתוב כחתן יכהן

ספורנו

(ב) לְכָבוֹד. לכבוד האל יתברך בהיותם בגדי קדש לעבודתו:
וּלְתַפְאֶרֶת. שיהיה כהן מורה נורא על כל סביביו, שהם תלמידיו

בעל המורים

שיקרב אליו בני לוי דכמיז נמוים נמוים המה לי: ואתה הקרב
אליך את אהרן אחיך. ג"פ אהרן צפסוק רמו לג' כהנים שישראלו

קָרַב לְוִתְךָ יִתְּ אֶהְרֵן אֲחוּךָ וַיִּתְּ בְּנֵי עַמִּיהָ מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְשִׁמְשָׁא קְדָמִי אֶהְרֵן נָדָב
וְאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתְמָר בְּנֵי דְאֶהְרֵן: כ וַתַּעֲבִיד לְבוֹשָׂא דְקוּדְשָׁא לְאֶהְרֵן אֲחוּךָ לְיָקָר

דעת זקנים

הכהנים ומהמייניהם היו מפקיעין לעשות פחילות במקדש: (א) ככהנו י"א. כל מקום שנאמר לי הו לעולמים. כי לי כל נכור בני ישראל [כי לי בני ישראל] עבדים. כי לי הארץ:

בלי יקר

כי אפילו פני משה שהוא כפני חמה מכל מקום אתה צריך לאור רוחני זה, כי אין השמש מאיר אל המקדש אלא המקדש מאיר אל השמש כי ממנו יוצא השפע אל כל צבא מרום:

ויש בפרשה זו מוסר אל הטועים, הנותנים החלק המובחר מן ממונם לצורך החומר לאכול ולשתות ויתר תענוגות בני האדם, וכל המלאכה נמבזה ונמס אותה יתן לצורך נר אלהים נשמת אדם כדרך שעשה קין, אלא ילך בדרך הבל שהביא מנחה לה' מבכורות צאנו ומחלביהן, כך יתן ראשון למאור לצורך נר אלהים נשמת אדם אשר אורה נצחי כמו שנאמר להעלות נר תמיד, והשני יתן למנחות שהיה מאכל לכהנים, ודי רמו בזה למבינים:

(א) ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך מתוך בני ישראל. הוסיף כאן לשון ואתה, לומר לך שמצד מעשה העגל גתרחק אהרן כמו שנפסלו בכורי ישראל, ומשה קרבו בתפלתו כמו שנאמר (דברים טו) ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא. וענין תפלה זו שתלה משה בעצמו לאמר הלא אחי ובשרי הוא והשמדתו כאילו נאכל חצי בשרי כדרך שהתפלל על מרים, נמצא שבעבור שקרבו משה אליו על כן נבחר בזכות משה, אע"פ שגם הוא היה בתוך בני ישראל עובדי העגל, מכל מקום קרבו מתוך בני ישראל העובדים והכל בעבורך לכך נאמר ואתה הקרב אליך את אהרן מתוך בני ישראל:

דבר אחר לכך נאמר מתוך בני ישראל, לפי שאין הנבואה שורה על נביאי ישראל כי אם בזכות ישראל כמו שפירש רש"י פרשת דברים על פסוק

לכבוד ולתפארת, שהם הם סימני השמחה שיראה שחפץ בדבר לפארו, אשר זה הוא שינוי לעושה הדבר ללד ההכרת, והגם שהבגדים הם חונת גברא העומד לשרת, עם כל זה רצה ה' לזכות לגלגל זכות זה על ידו שיעשה אותם לחיבה ולשמחה בלחיו, ודבר זה הוא בחינת נשמה לנשמה בעיקר מעשה זה, ואולי שנתכוון ה' לומר לו שיעשה הבגדים משלו, והגם ששינוי (יומא לד:) בגדי הכהנים בלוי משל יצבור, הרי אמרו שיחיד יכול להתנדב ולמוסרם לציבור, וכמו כן זוה ה' לעשות:

ב. ועשית וגו' כבבוד ודתפארת. לרין לדעת מה היא כוונת ה' באומרו לכבוד וגו', אחר שמודיע מעשיהם ואופניהם, ואם להודיע שבגדים אלו יש בהם לאהרן כבוד ותפארת מה ילא לנו מזה, ואולי שיתבאר על פי מה שאמרו בפרק אין מעמידין (ע"ו לד.) ו"ל שאלו את רבי עקיבא כמה שימש משה [כל] שבעת ימי המילואים לא הוה צדיה אחא ושאל בני מדרשא א"ל בחלוק לכן שאין צו אמר א"כ, הנה ממה ששימש משה שבעת ימי המילואים בחלוק, זה יגיד שאין הבגדים מעבדין אלא לאהרן ולבניו, אבל זולת הכהנים תתרה עבודת הקרבנות בלא בגדים, והוא מה שמודיעו באומרו לכבוד וגו', לומר לא תחשוב כי הבגדים לצורכי עבודה ללד, ויתחייב הדבר ללבושם משה עבודת ימי המילואים, ולא כן הוא, אינם אלא לכבוד וגו' למשרת קבוע לעבודתו, אבל ללד העבודה ללד כשתהיה

אור החיים

א. ואתה הקרב אליך. טעם אומרו ואתה, גם אמר לשון הקרבה, גם אמר חיצת אליך, יתבאר על דרך אומרים ז"ל (שמו"ר ג יו) כי הכהונה למשה הייתה למנה, אלא ללד שמאן ללכת בדבר ה' אחר כמה פעמים חרה ה' בו והסירו מגבירת הכהונה, באומרו הלא אהרן אחיך הלוי פירוש שהיה לוי ועכשיו נעשה כהן ע"כ, לזה אמר לו בשעת מעשה ואתה פירוש לא ללד שאני מנזך ללד, אלא גם אתה מלד עמך הקרב את אהרן במקומך, ומעשה הדבר כאלו אתה חפץ בו, כי זה לך במקום קרבן לכפרה על אשר העזת פניך לפני ה', ואומרו אליך לכפרתך, בהקריב את אהרן ויתן לו גדולתו, אין לך קרבן גדול מזה:

עוד ירמוז באומרו הקרב אליך, כי על ידי חטא האדם תתרחק בחינת ענף נשמתו שכנגד אותו ענף שבו חטא משורשו, הגדול כפי גדלו והקטן כו', והנה באמצעות ההפטרות שהפטר צלילות ה' גרם להתרחקות ענף אחד מענפי נשמתו משורשו, והגם כי ה' הענישו אף על פי כן כל עוד שלא יקבל העונש, הפגם עומד במקומו, והרחוק עודנו מרוחק, לזה בשעת תכלית הדבר הודיעו, כי זוה יהיה מתקרב הרחוק, והוא אומרו ואתה הקרב אליך פירוש הקרב לעמך, פירוש לבחינתך שרחוקה באמצעות החטא ההוא, ונתכוון ה' להודיעו כי זה תיקונו, ומזה אני משכיל על דבר שאמרו ו"ל בסוף ברכות (מד.) חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מצריך על הטובה וכו', ומפרש בגמרא (שם ט:) לקבל הרעה בשמחה כשם ששמח בטובה ע"כ, והיה הדבר קצת צעירי רחוק, ועל פי הדברים האמורים צענין הנה היסורין הם מקריבין ענפי הנשמה שהיו רחוקים משורשם, שאין לך רע ומר כעוצבו את ה' אלהיו, ובאמצעות היסורין יתקרב הרחוק

ועל זה ישמח לב המשכיל, ואמר ועשית בגדי קודש וגו' לכבוד ולתפארת, שהם הם סימני השמחה שיראה שחפץ בדבר לפארו, אשר זה הוא שינוי לעושה הדבר ללד ההכרת, והגם שהבגדים הם חונת גברא העומד לשרת, עם כל זה רצה ה' לזכות לגלגל זכות זה על ידו שיעשה אותם לחיבה ולשמחה בלחיו, ודבר זה הוא בחינת נשמה לנשמה בעיקר מעשה זה, ואולי שנתכוון ה' לומר לו שיעשה הבגדים משלו, והגם ששינוי (יומא לד:) בגדי הכהנים בלוי משל יצבור, הרי אמרו שיחיד יכול להתנדב ולמוסרם לציבור, וכמו כן זוה ה' לעשות:

ב. ועשית וגו' כבבוד ודתפארת. לרין לדעת מה היא כוונת ה' באומרו לכבוד וגו', אחר שמודיע מעשיהם ואופניהם, ואם להודיע שבגדים אלו יש בהם לאהרן כבוד ותפארת מה ילא לנו מזה, ואולי שיתבאר על פי מה שאמרו בפרק אין מעמידין (ע"ו לד.) ו"ל שאלו את רבי עקיבא כמה שימש משה [כל] שבעת ימי המילואים לא הוה צדיה אחא ושאל בני מדרשא א"ל בחלוק לכן שאין צו אמר א"כ, הנה ממה ששימש משה שבעת ימי המילואים בחלוק, זה יגיד שאין הבגדים מעבדין אלא לאהרן ולבניו, אבל זולת הכהנים תתרה עבודת הקרבנות בלא בגדים, והוא מה שמודיעו באומרו לכבוד וגו', לומר לא תחשוב כי הבגדים לצורכי עבודה ללד, ויתחייב הדבר ללבושם משה עבודת ימי המילואים, ולא כן הוא, אינם אלא לכבוד וגו' למשרת קבוע לעבודתו, אבל ללד העבודה ללד כשתהיה

תִּדְבֹר אֶל-כָּל-חַכְמֵי-לֵב אֲשֶׁר
 מִלְּאֲתֵיךָ רוּחַ חָכְמָה וְעָשׂוּ אֶת-בְּגְדֵי
 אֹהֶרֶן לְקֹדְשׁוֹ לְכַהֵן-לִי: וְאֵלֶּה

רש"י

שפתי חכמים

(ג) לְקֹדְשׁוֹ לְכַהֵן לִי. לקדשו להכניסו כ כהונה
 ע"י הבגדים שיהא כהן לִי ולשון כהונה שירות הוא
 שנטדי"אה זלע"ז:

ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך וגו'. רא"ם: ב ולכהנו אינו ר"ל שיעשו
 בהן רק להכניסו בכהונה ע"י לבישת הבגדים וכדי להדביקו עם מלת
 לי הוסיף שיהא כהן לי וכדי לפרש גם כן מלת לקדשו לומר שפירוש
 לקדשו הוא לכהנו כאלו אמר ואיך יקדשונו כשיכניסנו לכהונה וכי'

אבן עזרא

רמב"ן

(ד) ואלה. הבגדים. הזכיר במחלה החשן שהיה למעלה
 מהאפוד שהוא למעלה מהמעיל.
 ואחר כן הכתנת והאזנט החוגר אומו. והמנפת על ראשו.
 וכן היה כאשר רחץ אהרן במים ולבש מכנסי צד ואין
 צורך להזכיר עתה ולא בשעת מעשה. כי מנהג כל אדם
 ללבוש מכנסים. והנה משה הלבישו הכתנת. ואחר כן שם
 המנפת על ראשו. ושם על המנפת ציץ נזר הקדש. ולא
 הזכיר בפסוק הזה שהוא סופר בגדי כהונה אלא ציץ נזר
 הקדש. כי אינו צגד. וקדמונינו הזכירו בעצור הכתנת
 שמה בגדי כהונה. ואין האורים והחומים בגדים ולא
 אזנים ולא קלפים. ואחר כן חגר אומו באזנט. ואחר כן
 הלבישו המעיל. ואחר כן האפוד והאפוד לו צו. כי המשב
 מהאפוד. ובעצור המשב נקרא אפוד. והנה על הסדר
 שהוא בפסוק הזה. ואל פשתומם שמתמלא כתוב באחרונה
 במעשה ושם אלא המנפת על ראשו. כי פירושו וכבר
 שם המנפת עם ציץ הזהב זלבו הכתנת. וכמוהו וילבישוהו
 בגדים וכבר הלבישוהו כי במחלה כתוב ושימו הנציף
 הטוהר על ראשו:

פאר (ישעיה סא י), כי אלה הבגדים לבושי מלכות הן,
 כדמותן ילבשו המלכים בזמן התורה, כמו שמצינו
 בכתנת ועשה לו כתנת פסים (בראשית לו ג), שפירושו
 מרוקמת כדמות פסים, והיא כתנת תשבץ כמו
 שפירשתי (לעיל כה ז), והלבישו כבן מלכי קדם. וכן
 הדרך במעיל וכתנת, וכתוב ועליה כתנת פסים כי כן
 תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים (ש"ב יג יח),
 ופירושו כי עליה כתנת פסים נראית ונגלית, כי המנהג
 ללבוש בנות המלך הבתולות מעילים שתתעלפנה בהן,
 ונמצא שכתנת הפסים עליה מלבוש עליון, ולכן אמר
 וכתנת הפסים אשר עליה קרעה:
 והמצנפת ידועה גם היום למלכים ולשרים הגדולים,
 ולכן אמר הכתוב בנפול המלכות הסר
 המצנפת והרם העטרה (יחזקאל כא לא), וכן כתוב וצניף
 מלוכה (ישעיה סב ג), וכך יקראם הכתוב פארי המגבעות
 (להלן לט כח), וכתוב פארי פשתים יהיו על ראשם (יחזקאל
 מד יח), שהם פאר ושבת למכתירים בהם. והאפוד
 והחשן לבוש מלכות, כענין שכתוב והמניכא די דהבא
 על צוארך (דניאל ה טז). והציץ נזר המלכים הוא, וכתוב

(תהלים קלב יח) יציץ נזרו. והם זהב וארגמן ותכלת, וכתוב (שם מה יד) כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות
 זהב לבושה, וכתוב (דניאל ה טז) ארגוונא תלבש והמניכא די דהבא על צוארך. והתכלת גם היום לא ירים איש
 את ידו ללבוש חוץ ממלך גויים, וכתוב (אסתר ח טו) ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחזר
 ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן, והתכריך הוא המעיל שיעטף בו:

וע"ז דרך האמת, לכבוד ולתפארת, יאמר שיעשו בגדי קדש לאהרן לשרת בהם לכבוד השם השוכן בתוכם
 ולתפארת עזם, כדכתיב (תהלים פט יח) כי תפארת עזמו אתה. וכתוב (ישעיה סד י) בית קדשנו ותפארתנו
 אשר הללך אבותינו, וקדשנו הוא הכבוד ותפארתנו תפארת ישראל, ועוד נאמר (תהלים צו ו) עוז ותפארת
 במקדשו, וכן לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד (ישעיה ס יב), שיהיה מקום המקדש מפואר בתפארת,
 ומקום רגליו, שהוא מקום בית המקדש, מכובד בכבוד השם. וכן וכישראל יתפאר (שם מד כג), שיהיה מראה

ספורנו

בעל הטורים

החקוקים על לבו וכתפיו: (ג) ואתה תדבר אל כל חכמי לב.
 שיעשו כל האמור למעלה: ועשו את בגדי אהרן. ויעשו גם כן
 את בגדי אהרן: לקדשו. לשם כך יעשו הבגדים:

והם אהרן אלעזר ואיתמר. ג"פ לכהנו לי כפרשה כנגד בית ראשון
 וכית שני ולעמיל: (ג) חכמי לב אשר. נגימ' ילחמ' מי שאלא ילחמ'
 השם והיינו שגא' ראשית חכמה ילחמ' ה':

מנין המצות למהר"ם חאניז ז"ל

[צמ] (עשה מל) ללבוש בגדי כהונה לעבודה שנא' ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך ולבניו לכהנו לי:

Aristotle – The History of Animals (Historia Animalium)

Book V – Sections 12 and 15 (English only)

Excerpted from: Aristotle, *History of Animals*, translated by D'Arcy Wentworth Thompson (as published online at the University of Chicago "Penelope" site).

BOOK V – 12

The molluscs also breed in spring. Of the marine molluscs one of the first to breed is the sepia. It spawns at all times of the day and its period of gestation is fifteen days. After the female has laid her eggs, the male comes and discharges the milt over the eggs, and the eggs thereupon harden. And the two sexes of this animal go about in pairs, side by side; and the male is more mottled and more black on the back than the female.

The octopus pairs in winter and breeds in spring, lying hidden for about two months. Its spawn is shaped like a vine-tendrill, and resembles the fruit of the white poplar; the creature is extraordinarily prolific, for the number of individuals that come from the spawn is something incalculable. The male differs from the female in the fact that its head is longer, and that the organ called by the fishermen its penis, in the tentacle, is white.

The female, after laying her eggs, broods over them, and in consequence gets out of condition, by reason of not going in quest of food during the hatching period.

The purple murex breeds about springtime, and the ceryx at the close of the winter. And, as a general rule, the testaceans are found to be furnished with their so-called eggs in spring-time and in autumn, with the exception of the edible urchin; for this animal has the so-called eggs in most abundance in these seasons, but at no season is unfurnished with them; and it is furnished with them in especial abundance in warm weather or when a full moon is in the sky.

Only, by the way, these remarks do not apply to the sea-urchin found in the Pyrrhaean Straits, for this urchin is at its best for table purposes in the winter; and these urchins are small but full of eggs.

Snails are found by observations to become in all cases impregnated about the same season.

BOOK V — 15

So much for the copulations of such animals as copulate.

We now proceed to treat of generation both with respect to copulating and non-copulating animals, and we shall commence with discussing the subject of generation in the case of the testaceans.

The testacean is almost the only genus that throughout all its species is non-copulative.

The porphyrae, or purple murices, gather together to some one place in the spring-time, and deposit the so-called 'honeycomb'. This substance resembles the comb, only that it is not so neat and delicate; and looks as though a number of husks of white chick-peas were all stuck together. But none of these structures has any open passage, and the porphyra does not grow out of them, but these and all other testaceans grow out of mud and decaying matter.

The substance, is, in fact, an excretion of the porphyra and the ceryx; for it is deposited by the ceryx as well. Such, then, of the testaceans as deposit the honeycomb are generated spontaneously like all other testaceans, but they certainly come in greater abundance in places where their congeners have been living previously. At the commencement of the process of depositing the honeycomb, they throw off a slippery mucus, and of this the husklike formations are composed.

These formations, then, all melt and deposit their contents on the ground, and at this spot there are found on the ground a number of minute porphyrae, and porphyrae are caught at times with these animalculae upon them, some of which are too small to be differentiated in form.

If the porphyrae are caught before producing this honey-comb, they sometimes go through the process in fishing-creels, not here and there in the baskets, but gathering to some one spot all together, just as they do in the sea; and owing to the narrowness of their new quarters they cluster together like a bunch of grapes.

There are many species of the purple murex; and some are large, as those found off Sigeum and Lectum; others are small, as those found in the Euripus, and on the coast of Caria. And those that are found in bays are large and rough; in most of them the peculiar bloom from which their name is derived is dark to blackness, in others it is reddish and small in size; some of the large ones weigh upwards of a mina apiece.

But the specimens that are found along the coast and on the rocks are small-sized, and the bloom in their case is of a reddish hue. Further, as a general rule, in northern waters the bloom is blackish, and in southern waters of a reddish hue. The murex is caught in the spring-time when engaged in the construction of the honeycomb; but it is not caught at any time about the rising of the dog-star, for at that period it does not feed, but conceals itself and burrows.

The bloom of the animal is situated between the mecon (or quasi-liver) and the neck, and the co-attachment of these is an intimate one. In colour it looks like a white membrane, and this is what people extract; and if it be removed and squeezed it stains your hand with the colour of the bloom. There is a kind of vein that runs through it, and this quasi-vein would appear to be in itself the bloom. And the qualities, by the way, of this organ are astringent.

It is after the murex has constructed the honeycomb that the bloom is at its worst. Small specimens they break in pieces, shells and all, for it is no easy matter to extract the organ; but in dealing with the larger ones they first strip off the shell and then abstract the bloom. For this purpose the neck and mecon are separated, for the bloom lies in between them, above the so-called stomach; hence the necessity of separating them in abstracting the bloom.

Fishermen are anxious always to break the animal in pieces while it is yet alive, for, if it die before the process is completed, it vomits out the bloom; and for this reason the fishermen keep the animals in creels, until they have collected a sufficient number and can attend to them at their leisure.

Fishermen in past times used not to lower creels or attach them to the bait, so that very often the animal got dropped off in the pulling up; at present, however, they always attach a basket, so that if the animal fall off it is not lost. The animal is more inclined to slip off the bait if it be full inside; if it be empty it is difficult to shake it off. Such are the phenomena connected with the porphyra or murex.

The same phenomena are manifested by the ceryx or trumpet-shell; and the seasons are the same in which the phenomena are observable. Both animals, also, the murex and the ceryx, have their opercula similarly situated-and, in fact, all the stromboids, and this is congenital with them all; and they feed by protruding the so-called tongue underneath the operculum. The tongue of the murex is bigger than one's finger, and by means of it, it feeds, and perforates conchyilia and the shells of its own kind.

Both the murex and the ceryx are long lived. The murex lives for about six years; and the yearly increase is indicated by a distinct interval in the spiral convolution of the shell.

As a general rule, then, all testaceans grow by spontaneous generation in mud, differing from one another according to the differences of the material; oysters growing in slime, and cockles and the other testaceans above mentioned on sandy bottoms; and in the hollows of the rocks the ascidian and the barnacle, and common sorts, such as the limpet and the nerites.

All these animals grow with great rapidity, especially the murex and the scallop; for the murex and the scallop attain their full growth in a year. In some of the testaceans white crabs are found, very diminutive in size; they are most numerous in the trough shaped mussel. In the pinna also is found the so-called pinna-guard. They are found also in the scallop and in the oyster; these parasites never appear to grow in size.

Fishermen declare that the parasite is congenital with the larger animal.

(Scallops burrow for a time in the sand, like the murex.)

(Shell-fish, then, grow in the way above mentioned; and some of them grow in shallow water, some on the sea-shore, some in rocky places, some on hard and stony ground, and some in sandy places.) Some shift about from place to place, others remain permanent on one spot. Of those that keep to one spot the pinnae are rooted to the ground; the razor-fish and the clam keep to the same locality, but are not so rooted; but still, if forcibly removed they die.

(The star-fish is naturally so warm that whatever it lays hold of is found, when suddenly taken away from the animal, to have undergone a process like boiling. Fishermen say that the star-fish is a great pest in the Strait of Pyrrha. In shape it resembles a star as seen in an ordinary drawing. The so-called 'lungs' are generated spontaneously. The shells that painters use are a good deal thicker, and the bloom is outside the shell on the surface. These creatures are mostly found on the coast of Caria.)

The hermit-crab grows spontaneously out of soil and slime, and finds its way into untenanted shells. As it grows it shifts to a larger shell, as for instance into the shell of the nerites, or of the strombus or the like, and very often into the shell of the small ceryx. After entering new shell, it carries it about, and begins again to feed, and, by and by, as it grows, it shifts again into another larger one.

Excerpt of Roman Law "Codex Justinianus" Original Latin and Translation

Liber IV – Titulus XL

Quae res venire non possunt et qui vendere vel emere vetantur

4.40.1. Nulli privato homini licentiam damus tingendi vel vendendi purpuram, sive sericam sive laneam, quae blatta, oxyblatta vel hyacinthina nuncupatur; sciatque se capitis atque bonorum periculum incursum, si quis huiusmodi **purpuram** vendiderit.

4.40.2. Sicut pridem statutum est, ita nunc quoque decernimus, ut nemo nisi comes commerciorum ius habeat sericum a barbaris comparandi.

4.40.3. Cum aerarii publici frumentum interdum per diversa litora vendi dicatur, sciant venditores emptoresque se capitali supplicio subiciendos esse, contractibus in fraudem rei publicae irritis constitutis.

4.40.4. Ne frumentum, quod exercitui destinatum est, in praedam vertatur, sancimus ut qui eo mercentur, si honorati sunt, relegentur, si humiliores, capitali supplicio puniantur.

Book IV – Title XL

What things cannot be sold and persons who are forbidden to sell or buy

(Quae res venire non possunt et qui vendere vel emere vetantur.)

4.40.1. No private person shall have power to dye or sell purple goods, silk or wool, which is called blatta, oxyblatta and hyacinthina. And if anyone shall sell cloth of the aforesaid purple, he may know that he incurs risk of losing his property and his head.

4.40.2. As was previously ordered, we also now direct that no one except the Count of Commerce shall have the right to acquire silk from the barbarians.

4.40.3. Since it is said that grain belonging to the public treasury is sometimes sold on the different coasts, the sellers and purchasers must know that they will be visited with capital punishment and their commercial contracts in fraud of the public will be declared void.

4.40.4. Lest grain, which is sent to the devoted army, be turned to prey and gain, we direct that any persons trading therein will, if of honorable station, be banished, and if of low and servile station, suffer capital punishment.

היה ד' רבינו. (יז) חילזון. כ' רבינו צחי פ' הרומה כ"ה ג' וז"ל ולא מלינו מסי צנדבת המשכן לפי שהוא יונא מגוף השרץ שהוא התולעת ולא הוכשר למלאכת שמים אלא דבר טהור וכענין

שאמרו צחש [שבת כ"ח א'] וצבע תולעת השני אינו מגוף התולעת אלא ממוך גרגרים שהתולעת צחוכס עכ"ל ועפ"י כ' הרביד הזהב שם וז"ל ולזכרתו חלזון דג טהור היה עכ"ל ועיין ערוך ערך חלזון שנראה מדבריו דג' מיני חלזון יש שהביא שם מה שתרגס הירושלמי דברים כ"ח מ"ב יירש הללל חלזינא צהדי ההיא דסנהדרין (פ"א, א') ואח"כ כתב בערך צפ"ע חלזון שצובעין מדמו חכלת עיי"ש ללא כפרש"י סנהדרין (סס) שכי אהיה שמדמו צובעין חכלת. והך חלזון שצובעין מדמו חכלת נקרא חלזון אדומי (פורפור שנעקע)

והתפארת ישראל בקופת הרוכלין שלו כללי דבגדי קדש שבראש ס' מועד לא הרגיש להוכיח מדברי הערוך דשני מיני חלזון הם גם לא כ' שם מדברי הרה"ז הנ"ל אלא שחילק שם בין חזומא לש"ד עיי"ש וכ' השם חדש

ורבינו לא זכר וסמנין שבמנחות מ"ב צ' ועיי"ש בתוס' שכי צשס פרש"י וסמנין לשרות צהס כו' וא"כ דבר פשוט הוא ולא הולך להזכירו עכ"ד. (יח) שהרי כו' כפרש"י שם וכדחנן צרפ"ט דכלאים אין הכהנים לוצעין לשמש צצהמ"ק אלא אמר ופשתים. (יט) ר' ינאי אומר. צנדפס ר' מאיר וכ"ה לפנינו צגמרא אצל צמדש צמ"ר נשא פי"ד סי' ג' אמר חזקיה וכ"ה צמדש שוח"ט מ' כ"ד וצמומור ל' איתא ר' חזקיה אמר ואית דאמר משום ר"מ כו' ועיין צס' רוח חיים אצות רפ"ג

שאתה מוצא עשה ול"ת אם אתה יכול לקיים שניהם מוטב ואם לאו יבא עשה וידחה את ל"ת.

וצוה הב"ה לתת תכלת בציצית דכתיב ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת ותכלת הוא צמר צבוע בדם חלזון (יז) ומנין דתכלת הוא צמר (יבמות ד', ב') דכתיב בבגדי כהונה תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משור ומדשש כיתנא תכלת עימרא, שהרי (יח) לא הוכשרו בבגדי כהונה אלא צמר ופשתים דכתיב בגדי פשתים ילבשו לא יעלה עליהם צמר בשרתם (יחזקאל מ"ד, י"ז) כיון שלא הוצרך להזהיר ב"א על הצמר ש"מ לא היה בבגדי כהונה מין

אחר, ומגלן דשש כיתנא (יומא ע"א, ב') דכתיב פארי המגבעות שש, וביחזקאל כתיב פארי פשתים יהיו על ראשם, ומגלן דצבוע בדם חלזון הוי סברא הוא שהרי ציצית לזכרון המצות נצטוו דכתיב וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' הלכך יש לנו לומר שהצבע זכרון היוצר הוא ואתו צבע ע"י דומה לדומה דומה לכסא הכבוד כדתניא (מנחות מ"ג, ב') היה ר' ינאי אומר מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונים לפי שהתכלת דומה לים וים

ממינה, וכל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה אם יכול אתה לקיים את שניהם הרי מוטב ואם לאו יבוא עשה וידחה את לא תעשה וכאן אפשר לקיים שניהם, עכ"ל. ובמקום שאין לו ציצית צמר האם אפשר להטיל בבגד צמר ציצית פשתן ונחשב כאי אפשר האריך בענין בשיטות הראשונים בזה בעונג יו"ט חלק א' סימן א' יעו"ש.

ובשאגת אריה דן אי שרי כלאים לטומטום ואנדרוגינוס שהייבים מספק, יעוין בדבריו סימן לא. ספר יראים השלם <מהדורה חדשה> - ג / אליעזר בן שמואל ממץ {עמוד 484} {726077} הודפס מאתר אוצר החכמה

לעמ' שדמ פרק עט הע' 4

זיהוי התכלת לציצית

בספר ויקרא יא, ל בין החיות הטמאות מוזכר החומט, ומסביר רש"י שהוא לימצה בלעז, וכ"כ החזקוני לימצון בלעז. וכן בתהילים נח, ט מתרגם רש"י שבלול – לימצא. חומט שבלול וחילזון מתורגמים כולם לימצא, והוא מה שנקרא היום בעברית חילזון או שבלול, ומדובר על בעל חיים עם נרתיק שנקרא קונכיה, כפי שכותב רש"י דברים ת, ד: כלבוש הזה של חומט שגדל עמו. ומקורו בפסיקתא דרב כהנא ויהי בשלח, ושם 'חילזון' במקום חומט, והוא הוא, וכנ"ל. גם בספר הערוך ערך חלזון (השלישי) מתואר שבלול, ובערך חלזון השני מתאר את הכלי שנקרא חלזון ומציירו כטבעת מעוגלת, ובערך שבלול מתאר שרץ עם נרתיק. וכ"כ בפיה"מ להרמב"ם כלים פ"יב מ"א, וכ"ה במיוחס לר"ן על שבת קז, א. עלה בידינו מכל זה שחילזון הוא בעל חיים שחי בתוך קונכיה, וגם חילזון התכלת הוא בוודאי בעל חיים כזה. נשאר למצוא איזה מבין החלזונות הרבים הקיימים בעולם הוא חילזון התכלת.

בענין צבעו כתבה הגמ' במנחות דף מג, ב שהתכלת דומה לים והים דומה לרקיע וכ"כ, ובדף מד, א מביאה הגמ' ברייתא שחילזון התכלת 'גופו דומה לים, וברייתו דומה לדג, ועולה אחד לשבעים שנה'. הראשונים אינם מביאים את ההגדרות האלו להלכה כדי לזהות עמם את חילזון התכלת, והרמב"ם כותב רק שעינו כעין הים'. ונראה שסימנים אלו אין בהם כדי לזהות את החילזון הנ"ל, שכן אינם מסויימים מספיק. וכ"כ בשו"ת חכם צבי סי' נו שדרך הוא לומר 'דומה' גם כשאינו דומה כל כך, 'כאותה שאמרו תכלת דומה לים'. ונראה ברור שצריך שסימני החילזון במציאות לא יסתרו לאף אחד מהסימנים האלו, אך קשה מסימנים אלו להגיע לזיהוי החילזון המקורי. בכל אופן הגדרת החילזון כ'דג' אינה מכוונת דווקא לדג עם סנפירים וכ"כ, כי כל בעל חיים הגדל בים נקרא דג, כמו שמפורש בפיה"מ להרמב"ם כלים יב, א הנ"ל שכותב על החילזון שהוא דג שיש לו צדף.

אך קדמונים זיהו את חילזון התכלת כחילזון מסוים, וביניהם באופן מפורש היה כנראה הראשון רבנו המחבר בריש פרק עט בדבריו על הציפורן: **'רמש הים הנקרא פורפורא והוא החלזון שצובעים בו התכלת'**. וכ"כ בעל 'חוות יאיר' בספר מקור חיים על או"ח סי' יח אות ב שדס חלזון שבו צובעים תכלת אינו בלו"א [=כחול], רק צבע פורפר, שנעשה מדם דג שנקרא הדג פורפר. וכ"כ אחריהם כדבר פשוט בתפא"י בקופת הרוכלים, ובהערות תועפות ראם על היראים סי' תא אות יז, ועוד. ונראה שהיו ביד רבנו המחבר, וביד רח"י בכרך בעל החוות יאיר שחי דור אחריו, מסורת מרבותיהם שהפורפור הוא חלזון התכלת, ולכן כתבו את זה כדבר פשוט. אמנם יתכן שהם הסיקו שחילזון התכלת הוא הפורפור על פי ידיעותיהם החיצוניות על חילזון זה שממנו ניתן להפיק צבע זה ולא במסורת מרבותיהם; וא"כ נראה שלדעתם אין צורך במסורת כדי לקבוע מהי התכלת המקורית, אלא נחוצות ראיות ענייניות שבימי קדם מחילזון הפורפור הפיקו את צבע התכלת, ובכך הסתפקו במה שנודע להם אחר הבירור.

גם הראב"י ברכות סי' כה הביא ירושלמי "בין תכלת לכרתי בין פורפורין ובין פריפינין, והוא מעיל שקורין בלשון לעז פורפורא ויש שדומה לו קצת", ומכאן שפורפורין הם בגדי תכלת. ובמדרש הגדול (ד, ה) 'שכן דרכם של מלכים פורפירא שלהם תכלת'. וכ"כ הרמב"ן (שמות כח, ב) 'והתכלת גם היום לא ירים איש את ידו ללבוש חוץ ממלך גוים', וכוונתו כנראה לקיסר הביזנטי שרק לו היה מותר בזמנו במלכותו ללבוש בגד תכלת. מכאן שהתכלת למצוה הוא הוא צבע התכלת שגם אצל הגויים היה יקר וחשוב במיוחד. ואכן מוכח שהתכלת למצוה היתה בשימוש גם כצבע תכלת בעלמא, שהרי מפורש בעירובין צו, ב שהמוצא חוטי תכלת שזורים בשוק כשהם מופסקים הם

כשרים למצוה, כי ודאי עשו אותם לשם ציצית ולא לשם דבר אחר, הא חוטים אחרים חוששים שלא עשו אותם לשם מצוה אלא לשם בגד. **כך בעשרות מדרשים מתואר הפורפורה** כלבוש מלכות בצבע תכלת, כמו למשל בפרקי דרבי אליעזר (פרק מט) 'מה המלך לובש פורפורה [כך מרדכי], שני ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור'. ומן הגמ' במנחות מב, ב משמע שרוב חוטי התכלת נעשים שלא לשם מצוה, ולכן צריכים לקנות תכלת לציצית מן המומחה. ואין אפשרות לומר שהיו שני חלזונות שצבעו מהם תכלת, אחד כשר ואחד שאינו כשר, כי היה לגמ' לפרש, וראינו שבתכלת הכשרה לציצית צבעו גם בגדי חול; מכאן שהיה בימי קדם רק חילזון אחד שממנו הפיקו תכלת גם לציצית וגם לבגדים בעלמא. ועוד, חז"ל רצו שנבדיל בין קלא אילן שמן הצומח לבין התכלת מן החילזון, אבל מעולם לא הזכירו שיש שני סוגי תכלת מן החילזון, אחת שאינה כשרה ואחרת שהיא כשרה.

מכל זה מוכח שאם נמצא חילזון שהוא הפורפורה של ימי קדם, שקדמונים העידו ועיינו ראות שניתן לצבוע ממנו תכלת, נראה שהוא הוא התכלת למצוה עליו דיברה תורה, כל עוד לא יוכח אחרת.

כדי לזהות את חילזון התכלת האמיתי, שהוא הפורפורה של הקדמונים, יש לבדוק איזה חלזונות ניתן לצבוע מהם תכלת, ואם הם מתאימים לעדות הקדמונים ואין זיהוי נסתר מאחד ממקורות חז"ל. והנה ביוונית קוראים עד היום 'פורפורה' לחילזון שנקרא בלטינית *murex trunculus* ובעברית ארגמון קהה קוצים, שניצוד בים סביב לאיי יון בעיקר לצורך אכילה. ולכאורה אכן ניתן להביא ראיה מלשונות העמים לענייני הלכה, כמו בשבת כ, ב: 'אמר שמואל שאלתינהו לכל נחותי ימא ואמרי לי [כלך] כולכא שמיה'. וכך מוכח מדברי הרמב"ן שנספדו לסוף פירושו על התורה בענין זיהוי השקל בו סמך על הכותים בקריאת האותיות בעברית עתיקה שעל גבי שקל עתיק שמצא, ולא חשש שהם טועים בקריאתם או שיש כתבים שונים או שהמטבע זויף וכד'. וכן מפורש בדברי הסטייפלר זצ"ל (כתבי קהילות יעקב החדשים סי' קיט-קכ) בענין מידות ושיעורי תורה, וז"ל: 'הראיה שלנו מספרי קדמוניות הוא ראיה עצומה מאוד מאוד בלא שום ספק... ובאמת הראיה מספרי קדמוניות חזקה מאוד...', עיי"ש. וזיהוי זה של חילזון התכלת לארגמון קהה קוצים מתאים למה שכתבו סופרים קדמונים יווניים ולטיניים מתקופת חז"ל ואחריה כשהם מסיחים לפי תומם, והאריכו בהבאת דבריהם הספרים העוסקים בזה.

ועיי אריכות דברים בענין התכלת וזיהוי החילזון וכו' בספרים 'התכלת' לר' מנחם בורשטין (ירושלים תשמ"ח, מהד' שניה ירושלים תש"ס), 'לולאות תכלת' לר' שלמה יעקב טייטלבוים (ירושלים תש"ס), 'מאמר התכלת' שבסוף ספר 'כליל תכלת' לר' אליהו טבגר (ירושלים תשנ"ג), ועוד.

ומובן מאליו שאין בדברים אלו דבר להלכה ולמעשה, ולא באנו אלא להרחיב מעט במה שכתב רבנו המחבר בריש פרק עט דרך אגב בתוך דבריו על הציפורן שבין סמני הקטורת.

תמונת החילזון ארגמון קהה קוצים, שהוא כנראה חילזון התכלת

ב (ו) סדינים אע"פ שאדם ישן בהם כבקר אין מטילין בהם ציצית :

ג מאימתי מברך על הציצית בשחר משיכיר בין תכלת שבה ללבן שבה : ואם לבשו מעלות השחר ואילך י"א למצדך עליו וכן נוהגין (מרדכי פ"ג דמגילה) ואם לבשו קודם לכן כגון צסליחות לא יברך עליו וכשיאיר היום ימנעם צו ויברך (תשצ"ז) :

ב א ר ה י ט ב

(ו) סדינים. ר"ל צין של פשתן או של צמר. וכתב צ"י וטעמא לא ידענא למה יפטרו צסל צמר ע"ש. וכתב המ"א חליצא דכ"ע ע"ש :

מ ק ו ר ח י י מ

ב. סדינים — ג"ל מפני דעיקר תשמישן לצורך לילה שהוא זמן שינה, לכן גם להרמב"ם פטורין⁸, וערו"ת.

[מגן אברהם ס"ק ג' — סדיני וכו' בשל צמר (בל"א דעק) יעשה קרן אחת עגולה].

ג. משיכיר וכו' — ולכן נ"ל דבימי הסליחות וימים נוראים וימי החורף יש להזהר שלא להתחיל בברכות בהשכמה מאד, שברוב הפעמים יתעטפו בציצית ויניחו תפילין לפני זמנם, ויש עוד בזה כדי לזכות המון עם הבאים אחת לאחת בענית

אמן טובא. רק שבקצת קהלות משכימין בר"ה ויוה"ך בהתחלת ברכות דשחר וממהרין בפסוקי דזמרה כדי לקרות ק"ש בזמנו והכל לשם שמים.

שם. בין תכלת ללבן — דברי הרב סתומים, וע' פירושם ברש"י ותו' פ"ק דברכות ד"ט ע"ב, ונ"ל דזמן זה מוקדם לזמן משיראה חבירו ברחוק ד"א וכו' וכנראה מדברי הר' יונה, ודלא כמ"ש ב"י סי' נ"ח

דחד שיעורא הוא, דא"כ איך יהיה זמן ק"ש משיכיר וכו' ועדיין לא הניח ציצית⁹, האמנם גם גבי תפילין קשה בכה"ג דאמרינן ג"כ בסי' ל' משיכיר וכו', ומפני זה קרוב לומר דכנים דברי המרדכי דס"ל דזמן ציצית מעלות השחר ונמצא שלשה זמנים זה אחר זה לשלשה מצות ציצית ותפילין וק"ש.

הגה. ימשמש בו — ויסתכל בהם וינשק אותם. ועל"ק סי' כ"ד ס"ג וס"ד בהגה, ואין לומר אחר דק"ל דלילה לאו זמן ציצית ה"ל להסיר הטלית ולחזור וללובשה, דמאי שנא מסידור המערכה דק"ל

ספ"ב דיומא סידרה זר פורקה וחוזר וסודרה כהנ, די"ל שאני התם דהסידור מצוה בפני עצמה, משא"כ לבישת הטלית דאם הוא מלובש בהם פשיטא דיצא רק משום ברכה ימשמש, ומלתא יתירא עביד, והכי משמע סי' ח' סי"ו, וכמ"ש התו' פ' לולב הגזול¹⁰ דכל זמן שהוא מעוטף נמשכה המצוה ויכול לברך ומקרי עובר לעשייתו. ומפקפוק גסרים וחידוש בסוכה סי' תרל"א

ס"ט ור"ס תרל"ו אין ענין לכאן דלא דמי רק לעשיית הציצית, ודוק.

הגה. ימשמש צהם — ויסתכל נס וינשק אותם, ומה זקשה לכאורה מסידור המערכה.

זו, דהרי נפ"מ אם כבר לבוש מקודם. 10 סוכה דף לט, א ד"ה עובר לעשייתו.

ק י צ ו ר ה ל כ ו ת

ג. משיכיר — ציני הסליחות וימים נוראים וימי החורף לא יתחילו בהשכמה מאד.

ביאור זמנים משיכיר וכו' ומשיראה חבירו דלא כצ"י שכתב דחד שיעורא הוא.

8 כמ"ש רבינו בתחלת הסימן שגם להרמב"ם כסות לילה פטור מציצית, ועי' כמג"א ובבהגר"א. 9 ק"ק הכרח ראה

Tekhelet (תכלת) in the Greek Septuagint (LXX)

Greek renderings, English glosses, and a complete verse index (Strong's H8504: 49 verses).

In the Septuagint (LXX), the Hebrew term tekhelet is translated with Greek words from the ὑάκινθ- ("hyacinth") family. Depending on grammar, the LXX uses either a noun (ὑάκινθος) or an adjective (ὑακίνθινος), with inflected forms in each verse.

Primary Greek equivalents

Greek (LXX)	English gloss
ὑάκινθος (hyákinthos) — noun	"hyacinth/blue" (material: dyed wool/cloth)
ὑακίνθινος (hyakínthinos) — adjective	"hyacinthine/blue" (e.g., "blue cord/cloth")
Search string	Use υακινθ (no accents) when searching Greek LXX text.

Complete verse index (all 49 occurrences)

Each row lists a verse where Hebrew תכלת appears, alongside the typical Greek equivalent(s) used in the LXX and a plain English gloss.

Reference	Greek (LXX)	English
Exodus 25:4 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 26:1 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 26:4 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 26:31 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)

Reference	Greek (LXX)	English
Exodus 26:36 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 27:16 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 28:5 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 28:6 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 28:8 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 28:15 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 28:28 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 28:31 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 28:33 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 28:37 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 35:6 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)

Reference	Greek (LXX)	English
Exodus 35:23 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 35:25 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 35:35 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 36:8 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 36:11 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 36:35 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 36:37 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 38:18 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 38:23 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 39:1 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 39:2 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)

Reference	Greek (LXX)	English
Exodus 39:3 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 39:5 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 39:8 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 39:21 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 39:22 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 39:24 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 39:29 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Exodus 39:31 Tabernacle & priestly garments	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Numbers 4:6 Sacred coverings; tzitzit	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Numbers 4:7 Sacred coverings; tzitzit	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Numbers 4:9 Sacred coverings; tzitzit	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)

Reference	Greek (LXX)	English
Numbers 4:11 Sacred coverings; tzitzit	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Numbers 4:12 Sacred coverings; tzitzit	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Numbers 15:38 Sacred coverings; tzitzit	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
2 Chr 2:7 Temple textiles	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
2 Chr 2:14 Temple textiles	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
2 Chr 3:14 Temple textiles	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Esther 1:6 Royal hangings/apparel	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Esther 8:15 Royal hangings/apparel	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Jeremiah 10:9 Idol clothing imagery	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Ezekiel 23:6 Clothing & trade imagery	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Ezekiel 27:7 Clothing & trade imagery	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)
Ezekiel 27:24 Clothing & trade imagery	ὑάκινθος / ὑακίνθινος (search: υακινθ)	blue / blue-purple (tekhelet)

Sources: BibleHub Strong's Hebrew 8504 "49 Occurrences" index for the verse list; BDB note (via BibleHub) that the LXX usually uses ὑάκινθος / ὑακίνθινος.

יו"ח לקיים ככל אשר אני כותב פה בהיותי ב"ה בבריאות ודעת שלימה כדין מצוה מח"מ ובלשון מתנה ובכל אוהיו"מ לדחז"ל:

(א) יש בידי מעות מעזבון אחי המנוח ר' יעקב ז"ל סך ששה מאות ותשעים ושנים כתרם שנתנם לי אבי ז"ל בפירוש על הוצאות הדפסת חיבורי וכן יעשו יוצאי חלציי להדפיס מה שיהי' אפשר להדפיס או להדפסת חיבורים של בני ר' יצחק נ"י ובכלות ההדפסות או שלא ירצו לעסוק בזה יתחלק ליוצאי חלציי מי שיהי' לו שעה דחוקה ע"פ חו"ד של בני ר' צבי ני' :

(ב) מה שישאר מעות וכדומה מרכושי ינוכה קודם כל הוצאות קבורה ומצבה ומה שיתחלק לעניים והוצאות נרות לכל השנה. להח"ק ינתן עשרים כתרם. לת"ת עשרים כ'. להשפיטאהל עשרים כ'. לנושאי המטה עשרים כ'. לפני המטה יתתלק עשרים כתרם. אבן מצבה כפי האבן של ז' יענטא ע"ה והמקום הפנוי שבין קברה ובין הכותל דרומית מזרחית במקצוע הנ"ל נשאר עבורי.* ויניחו גם לצד מערב פנוי כשיעור קבר ולא יקברו שם שום איש זר. ולא יעשו לי שום אוהל ולא יכתבו על המצבה תוארי כבוד רק פה נטמן הרב המפורסים מו"ה . . . אבדפה"ק בעהמ"ח וירשמו שמות חיבורי אולי יש בהם דבר טוב ויהי' לי למזכרת זכות הרבים ואם לא יהי' מקום לרשום כולם יעשו ראשי תיבות כפי האפשרי והגם שהי' מהנכון שלא להספיד אבל ידעתי שלא ישמעו לי ובפרט שנוגע לכבוד הצבור לכן אבקש רק שלא יזכירו עלי תואר צדיק או חסיד שכבר אחז"ל כשם שנפרעין וכו' ולא יעסקו אפי' בתפירת תכריכין או לישא המטה רק מי שטבל בו ביום ולא שום מגולח זקן. ויזהרו בהטלת ט' קבין הגם שהשיעור רק ט"ו ליטער יען שרגיל להשפך קצת מים לצדדים רצוני שיטילו עשרים ליטער ואם אי אפשר בשני כלים יהי' מן ג' כלים ע"י ג' אנשים יחד בלא הפסק שיתחיל השני קודם כלות שפיכת הראשון והאוחזים בידיהם את הגוף ילחחו מקודם את ידיהם ויאחזו ברפיון וגם ישפכו מעט מים מקודם על הארץ תחת הרגלים. **הטלית יקחו את הטלית טירקישען בלא העטרה וקשורים בו ציצית עם תכלת** ולא יפסלו הציצית ולא יתפרו אותם לתוך הטלית רק יקשרו ב' ציצית זה עם זה בקשר א' ועניבה ולא יותר. ויש לי עפר ארה"ק מונח . . . יפזרו העפר מתחת וסביבות כל הגוף ובפרט על אבר המילה יפזרו יותר. כל ז"י אבילות ילמדו מלמדים משניות כנהוג ואבקש משני בניי ונכדיי וחתניי שילמדו כל השנה משניות עבור

(* בחסדי השי"ת ונפלאותיו כי רבו זכו נכדי הסבא קדישא מהרש"ם זי"ע לגאול את מקום קבורתו וזוגתו הרבנית ע"ה ע"י אותות ומופתים גלויים מידי הנכרים. מקום קבורתם המדוייק נתגלה באופן מופלא לאור הדברים שנכתבו בצוואתו הנדפסת, ויהי לפלא שנמצאו באופן גלוי אבני סתימת הגולל סתום וחתום.

בס"ד יום ב' לפ"ו ויחי תשס"ד לפ"ק
לכבוד ידידי ר' מגדל זינגר שליט"א

אודות התכלת החדשה כבר הייתי שם במקום שעושים התכלת ולדעתי כל מש"כ בזה אין שום הוכחה שזהו תכלת, אדרבה יש ב' ראיות גדולות שאינה תכלת. א', רבגמרא ורמב"ם מכואר שיש בדיקה להבחין בין תכלת לקלא אילן, ומה שעושים תכלת החדשה הוא ממש קלא אילן אלא שעושים את זה ממין "מרוקס" ומשנים הויר ער שיהא דומה ממש לקלא אילן ואין שום חילוק ביניהם באופן כימי וע"כ א"א להיות שום בדיקה להבחין ביניהם, וכל מה שרזו ראיה ברורה זו אין בו לא טעם ולא ריח.

ב', מה שעושים היום שאחר שכירת קצת מן הקליפה הם חותכין קצת מן החי וטוענים שכן מצאו הרבה כזה בחפירות מימים קדמונים, הנה בגמרא מפורש שמלבד איסור צידה ליכא שום איסור בפציעת חלזון ובנטילת הצבע, ובאופן שהם עושים הלא הוא גזיות דבר מן החי שלכל הדיעות היו מלאכה מן התורה בשבת כמו הסרת ערלה מן החי, והייב או משום נטילת נשמה, או משום גזוז לפי"ד השי"מ בכתובות, וא"כ מפורש שמה שהם עושים אין זה באופן שעושים תכלת.

גם מפר' בגמ' שאופן פציעתו הוא באופן נטילה נשמה, אלא שאינו מכויף לנטילת נשמה והוי מקלקל או פס"ד רלנ"ל לגבי נטילת נשמה, והצבע שעושים הלא גם לדבריהם הלא הוא טוב ומועיל גם שעה או שעתים אחר המיתה, וא"כ גם מזה מוכח שאין תכלת שלהם תכלת של הגמ'.

גם יש להעיר מדברי השוכת ר"א בן הרמב"ם בכרכת אברהם ליישב דעת אביו דחובל וחולב חייבים משום תולדות דרש, אף שאין דישה אלא בגרו"ק ומה"ט ליכא חיוב דישה בחלזון כמפורש בגמרא, וכיאר דדישה ממש בעינן גרו"ק אבל תולדות דישה אי"צ גרו"ק. וכפי הנראה נטילת הריר מן החלזון אינו דישה ממש, ולכל היותר הוי תולדות דישה אשר אי"צ בהן תנאי גרו"ק לדעת הרמב"ם.

והנה יש מחלוקת הראשונים כמה חוטין בעינן לתכלת, א' משמונה או ב' משמונה [דהיינו א' מד' חוטין שבציעית], או ד' חוטין מח' [דהיינו ב' חוטין שלמים תכלת ובי' חוטין לבן]. והנה לדעת הרמב"ם דבעינן פתיל א', עיי אור שמח ריש הלכות ציצית שכתב ברעת הרמב"ם דחוט א' תציו תכלת וחציו לבן דלצובעו כולו תכלת א"א ופתיל א' ולא שנים. ונ' כוונתו דלהרמב"ם רפתיל הכוונה א' א"כ הוי כל חוטיה כשצובע ב' חוטין [מן הח' חוטין דהיינו חוט שלם], וא"כ אם התכלת כשרה ועושים יותר מחוט א' לדעת הרמב"ם אסור והוי כל חוטיה, אבל כזה שכתבנו שהתכלת פסולה הרווחנו שלא עברו על כל חוטיה לדעת הרמב"ם.

גם ראיתי שאחד מן המחזיקים בתכלת החדשה וזהו דברי הגר"ח ז"ל שאמר דמצד סר"א לחומרא ליכא חיוב לעשות מעשה שהוא ספק מצוה. והיה סבור שסברת הגר"ח שכלל ספק מצוה ליכא חיוב סר"א לחומרא, ודחה דבריו מדברי הר"ן דגם בכהש"מ מחויב ליטל לולב ואתרוג אף דלא הוי אלא ספק מצוה. ולא הבין כלל סברת הגר"ח ואינו ענין כלל לדברי הר"ן, והוי לו לזכור הגמ' גברא רבה אמר מלתא אין

מזניחין אותו. סברת הגר"ח הוא במצוה שמחויב בתורת ודאי, ויש לפניו אופן לקיימו מספק, ואחר שיקיים מספק עדיין נשאר מחויב בדבר מדין סד"א לחומרא, א"כ ליכא חיוב מה"ת לעשות דבר שאף אחר עשייתו נשאר החיוב לעשות מוטל עליו. ואינו דומה כלל לדברי הר"ן דבכהש"מ יש חיוב מספק וע"י עשייתו הוא פוטר עצמו מן החיוב ולא נשאר שום חיוב עליו.

ובעיקר סברת הגר"ח נראה דתלוי בפלוגתא דרמב"ם ורשב"א אי סד"א מה"ת לחומרא או מדרבנן לחומרא, דלדעת הרשב"א דמה"ת לחומרא א"כ אם יטיל ספק תכלת בבגדו עדיין נשאר חיוב מצוה עליו מדר"ת מדין סד"א לחומרא, וכיון דלא יפטר מחיוב על הטלת ספק תכלת ליכא חיוב עליו להטיל בבגדו ספק תכלת. אולם לדעת הרמב"ם דסד"א מה"ת לקולא, א"כ י"ל ע"י הטלת ספק תכלת נפטר מחיובו מה"ת ושפיר י"ל דחייב מה"ת להטיל ספק תכלת בבגדו לפטור חיוב תכלת שעליו. וידוע תשובת הר"ן לענין להתיר נדר בביהש"מ של יום חלות הנדר דתלוי בפלוגתא הנ"ל דלדעת הרשב"א דסד"א מה"ת לחומרא כבר חל הנדר ויכול להתירו מה"ת, משא"כ לדעת הרמב"ם דמה"ת סד"א לקולא, א"כ בביהש"מ עדיין מותר מה"ת וא"כ לא חל עדיין הנדר וא"א לו להתירו עדיין. אולם למש"כ החו"ד בסימן ק"י דהרמב"ם לא ס"ל דסד"א מה"ת לקולא רק בספק איסור, דמה"ת דוקא ודאי אסור, אבל לענין קיום מצות מחויב לקיים באופן ודאי וספק קיום מצוה גם לרמב"ם אינו פוטר חיובו. וא"כ אף לדעת הרמב"ם אם יטיל ספק תכלת עדיין נשאר בחיובו מה"ת, וא"ש סברת הגר"ח דליכא חיוב לעשות דבר שאף אחר עשייתו נשאר החיוב עליו, ואף שיש ראיות מכמה פוסקים דלא ס"ל כסברת הגר"ח, וגם האדמו"ר מראדזין ז"ל כבר דן על סברא זו, מ"מ עיקר הסברא סברא ישרה וא"א לדחותו בקל.

ומה שטוענים שמצאו מיני המורקס בחפירות, יתכן מאד שהיה צבע ארגמן אשר ער לפני כ"ד שנה לא ידעו שיש אופן לשנות הצבע ולעשותו קלא אילן ממש, א"כ י"ל גם בימים קדמונים לא ידעו מזה אלא שעשו מזה צבע אחר. ובפרט שכבר כתבתי שלפי הראיות שהביאו גם בימים קדמונים היו עושים באופן שהם עושים, וא"כ הוי מלאכה דאורייתא כמו הסרת ערלה מן הזית. ועיין בן איש חי בספרו בן יהודע על כ"מ דף ס"א שכתב ע"פ קבלה מדברי האר"י ז"ל דגוון קלא אילן יש לסט"א אחיזה נורק בתכלת כשרה אין לו אחיזה, וע"ש שהאריך בזה, א"כ לדעתי שזהו קלא אילן יש קפידא על פי קבלה בדוקא שלא להשתמש בגוון זו שיש בו אחיזה לסט"א. מלבר הטעם ע"פ הלכה שאינו בגוון דכנף, דאם אינו תכלת כענין לכתחילה שיהיו הציצית כגוון הכנף ואין עושים רק ציצית לבנים וכמ"ש הרמ"א סימן ט' ס"ה אף בשאר גוונים של בגד ומה"ט מדקדקים לעשות טלית רק גוון לבן כיון דאין עושין ציצית רק לבנים.

והנה בעיקר מה שרוחקים המדעים בזה מפני שלא ידוע שום מין אחר וע"כ צריך להיות המורקס, אבל אין זה כלום לכל יודע דבר דתמיד מוצאים דברים שלא ידעו מתחילה, ובפרט חלזון שכבר אמרו עליו שאינו כנמצא עכשיו.

סוף דבר לדעתי יש קפידא בדוקא שלא להשתמש במין תכלת החרושה הבאה מן ה"מורקס".

ידידו,

שלמה אליהו מילר

הזה להניח מקום למי שמוכן לזה להוציא הדבר מכח אל הפועל להתגדר בו" (עבל"ק של רבנו).

בסוד שיח עם גדולי ישראל

רבנו זצ"ל התכתב כאמור, בנושא התכלת עם כל גדולי ישראל בדורו. אחד מגדולי הדור היה הגאון רבי ישראל יהושע אבד"ק קוטנא, אתו היה רבנו בידידות כנה שנים רבות.

אם כי בתחילה נמנע הגאון מקוטנא מלהתייחס לענין התכלת, מכל מקום לאחר שלחץ עליו רבנו לחוות דעתו בנדון, שלח את תשובתו בה הוא תומך במספר נקודות בדעתו של האדמו"ר מראדזין ובנקודות אחרות חולק עליו. את התשובה מסיים הרב מקוטנא בדברים אלו: "ואפשר שמתנוצץ הגאולה כנלפענ"ד. אמנם לסייע ג"כ איני יכול, ומי שלבו שלם בדבר הוא ידון." ^{מ"ו}

בתגובה לתשובה זו של הגאון מקוטנא, ערך רבנו זצ"ל תשובה מפורטת ומקיפה ביותר, בו הוא משיב באריכות וביסודיות לכל הטענות שהעלה הרב מקוטנא בדבריו. ושלח את התשובה להרב מקוטנא באמצעות גיסו הרב מקרסניברוד זצ"ל ^{מ"ח}.

לאחר שעיין בתשובת רבנו, הודה הרב מקוטנא בצדקת הדברים, אלא שהתנצל על חוסר יכולתו להכנס בעצמו לנושא התכלת. "אחרי עיונו בשני המאמרים ובתשובתי על תשובתו – מעיד רבנו – התנצל את עצמו לפני גיסי הרב שיחיה שאי אפשר לו כלל לכנס בעומק ההלכה לראות שמחוייב לקיים מצוות התכלת" וזאת מאילוצים שונים שאינם תלויים בו, ובמכתבו אלי סיים: "ובענין התכלת קשה עלי לפלפל כי גופי חלושה ביותר" ^{מ"ט}.

כאן המקום לציין מקרה שאירע בעת שהתווכחו שני הגאונים רבנו זצ"ל עם ידידו הגאון מקוטנא זצ"ל בנושא התכלת תוך כדי הויכוח הפטיר הגאון

מז עין התכלת דף שע"ט ונדפס גם בשו"ת ישועות מלכו.

מח עין התכלת דף ש"פ ואילך.

מט הקדמת עין התכלת דף רי"ג.

מקוטנא: הן ה"עולם" לא קיבל את התכלת. משנסתיימה השיחה ההלכתית, יצאו רבנו זצ"ל בלוויית הגאון מקוטנא, וכך הלכו יחדיו ברחוב. עבר בדיוק נושא סבל יהודי, עצרו רבנו ושאלו: אמור נא, רבי יהודי, שמא יודע אתה: באיזה מקום נחלקו ביניהם התנאים רבי מאיר ורבי יהודה, ובמה נשתוו? היהודי, איש פשוט בתכלית, זקף עינים תמהות בשני הגאונים ולא מצא מענה. פנה רבנו להגאון מקוטנא במבט של ניצחון ואמר לו – "הן בגמרא (פסחים יא:) מובאת המחלוקת בין רבי מאיר ורבי יהודה, אם חמץ בשעה חמישית אסור באכילה או מותר, והגמ' (שם ד:) קובעת: "כולי עלמא" מיהא, חמץ משש שעות ולמעלה – אסור. מי זה "כולי עלמא"? הן יהודי זה אינו יודע מאומה מכל הענין? אלא על כרחך לומר, "כולי עלמא" של הגמ' הכוונה ללומדי תורה, פוסקי ההלכות שבבית המדרש. אף בענינינו: "העולם" היינו מר וכיוצא באלה מגדולי התורה ומה לו למר כי יביט על ה"עולם".

גם עם הגאון רבי יצחק אלחנן מקאזונא עמד רבנו בקשר מכתבים בנושא זה.² את תשובתו הארוכה בנושא שלח רבנו באמצעות בנו (ממלא מקומו) הרה"ק מרן רבי מרדכי יוסף אלעזר, וכעדות רבנו "אחר ארוכות וקצרות שנתווכחו עמו (עם הגאון מקוטנא) השיב להם: "אנכי כבר סייעתי הרבה בענין התכלת, כי כתבתי לק"ק זאמאשץ דיפעשע (-מברק) שהחיוב לקבור בתכלת מי שהלך בתכלת בחייו (-בחור"ל נהוג לקבור את הנפטר בטלית שבו התפלל) וכפלתי וכתבתי להם הדברים במכתב מיוחד על הדואר. ובוזה הראתי גילוי דעת מפורש שדעתי מסכמת לקיים המצוה, דאם לא אחזיק התכלת למצוה לא הייתי מכניס עצמי כלל לזה, ורק שאני בעצמי יש לי מונעים מבחוץ אשר לא אוכל לקיים המצוה, כי יודע אני שדעת הרבה מההולכים לרוח העת לא יהיה רוחם נוחם ממני בזה ויביטו עלי בפנים נועמים. ואם כי בדבר מצוה אין להתביש ולירא מהמתלוצצים, אבל אנכי כעת בדבר מצוה רבה הנוגע בפקוח נפש כלל ישראל, ולהפיק זממי מוכרח אני להראות פנים שוחקות ומסבירות לכל המפלגות כדי שיהיו דברי נשמעים אצלם, ובענין זה שאני עוסק בו לא יעמוד לנגדי אפילו חילול שבת וכ"ש ביטול מצוות עשה, ע"כ תורף תשובתו אשר שם בפיהם, ובמכתבו אלי השיב כבראשונה שלתשות כוחו אינו יכול להכניס עצמו בהלכה זו"

1 הקדמת עין התכלת דף רי"א.

ספרי התכלת <מהדורה חדשה> / ליינר, גרשון חנוך בן יעקב {עמוד 528} (726077)

הבית הלוי ששלל את חידוש מצות התכלת, וכך אמר הבית הלוי, בתורה נאמר "שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך" (דברים לב, ז) והביאור שראשיתו של הפסוק "שאל אביך ויגדך" - מדבר לענין קבלת התורה הנמסרת מדור לדור, ואילו "זקניך ויאמרו לך" שבסופו מכונן לדברים התלויים במציאות, ובזה אין ראיות וסברות יכולות להכריע כי אם המסורה עצמה, כך ראו אבות וכך היו נוהגים וכך צריכים לנהוג גם הבנים, ובלא מסורת אי אפשר להתיר אפילו שור, בטענה כי הוא השור האמור בתורה, ואף אם כל הסימנים הידועים מצויים בו. ומהאי טעמא לא נוכל להחליט כי החלזון הנמצא ע"י הרבי מראדזין, הוא אכן מקור התכלת האמור בתורה, דמאחר שנפסקה המסורת בדבר זיהוי החלזון, שהרי זה כמה שנים שאין אנו יודעים מהו החלזון, ע"כ גם אם היינו מצליחים לשחזר ידיעה זו עפ"י הוכחות וראיות ברורות מ"מ לא תוכל ידיעה זו להכנס עוד בכלל המסורה, וא"א לנו לפסוק בזה רק עפ"י המסורה, וכיון שפסקה המסורת במצות התכלת ל"ש לחדשה בימינו.

עוד טען הבית הלוי, דאיתא במדרש רבה פ' שלח (פ"ז, ה) שהתכלת נגנז, ויש להבין מה החילוק בין נאבד לנגנז, ונראה דנאבד פירושו שכעת איננו אבל יכולים למצוא אותו, משא"כ נגנז פירושו שאין יכולים למצוא אותו עד שיתגלה מן השמים.

עוד אמר בזה הגרי"ז, דהנה כבר אמר הגר"א זצ"ל לדייק בפסוק בפר' ציצית (במדבר טו, לח) "דבר אל בני ישראל ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדורותם ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת", דמדוע תיבת "לדורותם" אמורה בפסוק בין מצות ציצית לבין התכלת ולא בסיום הפסוק אחר מצות התכלת, ואמר דא"י במדרש (שלח יז, ה) דהחלזון שממנה נעשה התכלת נגנז, וע"כ לדורותם נכתב רק על המצוה גופא דציצית דהיינו חוטי הלבן דהיא בלבד נאמרה לדורות, ולא על חוט התכלת שלא יהיה לדורות מאחר שנגנז ואיננו.

(ושאל) הגרי"ד את אביו מדוע שלא נלבש ציצית עם תכלת ממ"נ אם לא יועיל לא יזיק, והשיב הגרי"ז דלפי"ד הרמב"ם בהל' ציצית (פ"ב ה"ח) דטלית שהיא

פ' ב' מהל' שופר דלא יצא התוקע לשיר וא"כ הר"מ סותר עצמו, וכתב הר"ן דבכל המצוות ס"ל להר"מ דצריך כוונה ורק באכילת מצה ס"ל דיוצא כיון דמ"מ אוכל ונהנה וה"ז דומה למתעסק בחלבים ועריות דחייב שכן נהנה, יעו"ש, לכאורה לפי"ז נסתר כל דברינו, אמנם עיין בלח"מ בפ"ב משופר שהקשה על הר"ן דהרי הר"מ כתב בפ"ב מק"ש דהקורא בתורה להגיה יצא הרי דבכל המצוות גם שאינם אכילה ס"ל דא"צ כוונה.

ואשר נראה דהר"מ ס"ל דשופר שאני מכל המצוות דעיקר המצוה זה רק בנתכוין לזכרון תרועה וכוונה למצוה, וזהו מה דאמרינן שם בגמ' ר"ה "התם אכיל מצוה אמר רחמנא והא קאכיל אבל הכא זכרון תרועה כתיב והא מתעסק בעלמא" וכוונת הגמ' דשופר שאני מכל המצוות דעיקר המצוה היא זכרון תרועה וזהו שייך רק במתכוין. אלא שהקשוני דגם בתפילין כתיב "ולזכרון בין עיניך" וא"כ נימא דגם התם בעינן דוקא כוונה, ויל"ע בזה מהגמ' עירובין צה. יעו"ש.

לח. תכלת בציצית בזמן הזה (פ)

בשנת תרמ"ז פירסם האדמו"ר מראדזין הגאון רבי גרשון חנוך העניך ליינר זצ"ל מאמר בשם "שפוני טמוני חול", בו בישר לעולם היהודי את הידיעה המרעישת שעלה בידו למצוא את החלזון שבדמו היו צובעים את ה"תכלת" ומעתה חובה על כל אחד מישראל לקיים את מצות התכלת בציצית. מאמר זה ששלח הרב המחבר לכל הרבנים, עורר פולמוס חריף בעולם התורה לא רק בהקשר לזהותו של החלזון שמצא, אלא גם לעצם חידוש התכלת בימינו לאור ההלכה.

ואכן גדולי דורו שנדרשו על ידו לבירור הענין, ובראשם רבי יצחק אלחנן מקובנא ורבי יהושע מקוטנא ורבינו הבית הלוי לא קבלו דעתו ושללו תכלת זו מכל וכל.

מין הגרי"ז זצ"ל כשנדרש פעם ע"י בנו הגרי"ד זצ"ל לביאור סיבת התנגדות זו מסר לו את טעמן של

ל"ט. בענין אפית מצות מחדש (פז)

בהיות רבינו הבית הלוי זצ"ל רב בעיר בריסק, חפצו פעם אחת אנשי העיר לאפות קודם הפסח מצות גם מן "החדש" כדי לאוכלם בחול המועד שאז עפ"י הדין החדש כבר מותר, וכשנשאלו הבי"ד שבעיר על זה, הסכימו עמם שאפשר לאפות מהחדש לצורך חוה"מ.

אולם הבית הלוי התנגד לזה בכל תוקף ונימק את דבריו כך, דבאפיית מצות לא יימלט שלא תזדמן איזה שאלה של חימוץ באי אלו מן המצות, אלא דהדין הוא כי חימוץ לפני הפסח בטל ברוב, אך כל זה כשאופים את המצות בתבואה מן הישן, אבל כאשר אופים מתבואת החדש, שוב לא יוכל להתבטל ברוב לפני פסח משום שאיסורים אין מבטלין זה את זה, וא"כ איסור חמץ לא בטל באיסור חדש, ורק בפסח כאשר כבר לא יהיה בו איסור חדש אז הוא יתבטל ברוב, אך אז כבר לא יוכל להתבטל החימוץ ברוב, מכיון שחמץ בתוך הפסח איסורו במשהו ולא בטל, ולכן אסר להם לאפות מחדש. [והגר"ח זצ"ל היה מתקשה בפסק זה, מתוך יסוד בדין דאין איסורים מבטלים זה את זה, והיה נוטה להתיר, אך לא רצה לבטל מנהג אביו] (פח).

* * *

במעשה רב סי' קפ"ה מובא שהגר"א היה נוהג לאכול מצות מ"חדש" בליל יח, כדי להראות שביום שני של פסח הותר החדש, אולם הגר"ד מבריסק לא אכל מחדש כל ימי הפסח ודלא כהגר"א, וביאר הגר"ח טעמו, דהנה לעולם צריכים במצות לביטול ברוב משום החשש חמץ היינו הקמח שנשאר על המצה, וא"כ אם המצה היא של חדש נמצא דקודם הפסח לא נתבטל החמץ ברוב משום דאיסורים אין מבטלין זה את זה, וא"כ נהי דבימים האחרונים של פסח כבר הותר החדש, אבל איסור חמץ עדיין נשאר דבפסח אינו בטל כלל, נמצא דחדש אסור כל הפסח עד יום הגף, וגם אחרי כן אסור משום

כולה אדומה או ירוקה או משאר צבעונין עושה חוטי לבן שלה כעין צבעה, וכ"ה שיטת רש"י במנחות דף מא ע"ב, א"כ לפי"ז אם התכלת אינו התכלת האמיתי, הוי חסרון בהחוטי לבן, שאינו צבוע כעין צבע הבגד).

* * *

[יש לציין שהאדמו"ר מראדזין בהקדמה לס' עין התכלת עמ' יג מביא את תשובתו של הביה"ל אליו בענין זה באופן שונה, וז"ל: הגאב"ד בריסק דליטא שיחיה מסר כל טעמו ונימוקו בדבר מיאוננו במצות התכלת לאחד ממיודעינו שיכתוב ויאמר לנו משמו בזה הלשון: כבוד מעלתו לא ביאר בדבריו מה זאת מצא אחר שנשכת, אם מציאת הדג או הוצאת צבעו, ורק אחרי אשר כבוד מעלתו יברר זאת, היינו מה היה בזה דבר הנשכת והוא מצאה, אז נהיה מחויבים לשמוע אליו וללבושו, אכן אם נאמר כי הדג היה במציאות, וגם הוצאת צבעו היה ידוע בכל זמן מהזמנים שעברו עלינו מעת שפסקה התכלת מישראל, ועם כל זה לא לבשוהו אבותינו ואבות אבותינו, הרי הוא כאילו יש לנו בקבלה ומסורה מאבותינו כי זה הדג וצבעו איננו החלזון והתכלת אף שהוא בכל הסימנים שסמנו בו חז"ל, כי אפילו נרבה כחול ראיות לא יועילו נגד הקבלה והמסורה, ורק אחרי אשר יברר לנו כי דג זה או מלאכת צבעו נפסק ונשכת מציאותו או ידיעתו בשום זמן מהזמנים ונפסקה בזה הקבלה, אז יהיה לנו דברי ההלכה לראיה, ע"כ דבריו שיחיה. עכ"ל.]

ולפי נוסח זה משמע דבמקום שאין לנו מסורת מאבותינו על הדבר שפיר אפשר להסתמך על הוכחות וראיות שאכן זהו התכלת האמור בתורה, ואמנם כן האריך שם הרדזינער להוכיח שבמשך הדורות פסקה המסורת מאבותינו וע"כ יש מקום לחדשה עפ"י הוכחות וראיות ע"ש, אולם לפי הנוסח שאמר הגר"ז בשם זקינו הביה"ל מבוואר שבכל דבר השייך למסורת אם פסקה המסורת במשך הדורות אין שום ראיות והוכחות יכולים להכריע ולחדש דבר כי אם המסורה עצמה, וכיון שפסקה המסורת במצות התכלת ל"ש לחדשה בימינו וכנ"ל.]

(פז) נוסח א' מכתבי תלמידים מבריסק ושו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' תקנו זבחי קודש עמ"ס זבחים עמ' קה מפי מרן הגר"ז זצ"ל. ונוסח ב' מכתבי הגר"ר נח שמעונוביץ זצ"ל מפי מרן הגר"ז זצ"ל.

(פח) והגרמ"ד הלוי שליט"א העיר לפני אביו מרן הגר"ז זצ"ל דלפי"ד הביה"ל הרי גם לדין איכא נפק"מ דאם לא יפרישו חלה ותרו"מ קודם הפסח, שוב אין החמץ מתבטל ברוב דאין איסורין מבטלים זא"ז, וקודם עדיין יש עליו איסור טבל, וחמץ בטבל לא בטל, וכשמפריש בפסח כבר לא מהני הביטול, ומרן זצ"ל שתק ולא השיבו מידי (שם).

בארץ ואין אנו יכולים לברר הדבר, כמו שהיה נהג: דר"ח ורובא בעירובין הנ"ל שהיה אפשר לברר, אבל היכי דאי אפשר לברר כגון עובדא דרבה שכבר מת ואלי' יאמר בשמו ואין אנו יכולים לברר דבריו, אם כן אם נעשה מעשה עפ"י עדותו של אלי' תפוג תורה, כל אחד יאמר נגלה לי בחלום או אלי' אמר לי בשם פלוני ת"ח שאמר קודם מותו כך וכך, על כן אין לפסוק הלכה על זה וכיוצא בזה:

ומשו"ח אין זה נוהג אלא אחר מיתת משה רבינו ע"ה, אבל [אצל] מרע"ה בעצמו לא היה שייך חשש זה, דהרי המגדף שרצה לנטוע אהלו בשבט דן ויצא מבית דינו של משה חייב דלמשפחותם לבית אבותם כתיב [תו"כ] אמור פי"ד ומובא ברש"י שם כ"ד י', וקשה מ"מ מי הגיד לנו שאיננו משבט דן, וכי מפני בעילה א' שבעל הנוגש המצרי את אמו נדון לבן איש מצרי, הלא קיי"ל רוב בעילות אחר הבעל אפילו פרוצה ביותר, כ"כ בה"ג בהל' מילה והובא בהרא"ש פ' יש נוחלין דף קכ"ז ע"ב ומביאו ב"ש סי' ד' ס"ק כ"ו:

(וי"צ) כאן מקום תימה על בקיאותו של פר"מ שבספרו ט' ע"א בהג"ה שבגלין, תמה על האומרים דהושע שנשא גומר בת דבלים היה במראה הנבואה, ומאי קשי' להו אם היה בפועל הלא לא היה כהן וזונה מותרת לישראל, אלו דברי מעלת כ"ת. ונעלם ממנו ש"ס פסחים פ"ז ע"ב דאמרינן להדי' שבניו ממנה היו ספק בניו ספק ממזרים, ושם הקשה בחכמת שלמה הא רוב בעילות אחר הבעל [ותירץ] הכא שהיה זקן שאני ע"ש, ונ"ל דרוצה לומר זקן וגם פרוצה אבל כחדא מיניהו בודאי לא, מ"מ מבואר דהיתה מזנה תחתיו ברצון והיתה אסורה לישראל וע"כ כתבו שהיה במראות הנבואה):

נחזור להג"ל מי הגיד שהיה בן מצרי אם לא מרע"ה ברוח הקודש, ולזה יוצדק שיצא מבית דינו של מש"ה מחוייב ומשו"ה חרה אפו של זה וגידף. והנה פשוט דאם יאמר נביא על א' שהוא פסול, לא נפסוק דין על זה, ועיין מתניתין סוף עדיות אין אלי' בא וכו', ונחמי' אמר להכהנים שלא מצאו יחוסיהם עד יעמוד הכהן לאורים ותומים [נחמי' ד' ס"ה], משמע ע"י אורים ותומים יתבררו, היינו היכא שאנו כבר מסופקים, אבל לומר על אחד שהוא בחזקת רוב בניס, בוודאי הוא בכלל לא בשמים היא, ורק מרע"ה היה בידו כן ולא אחר:

אי"ה הטעם דלא בשמים היא ושאינ הנביא רשאי לחדש:

אבל לא ידעתי מי הכניסו לכך, דהרי שם בב"מ פ"ו ע"א מבואר דרבה בר נחמני מת לבדו בשדה ושום אדם לא היה אצלו ולא שמע ממנו אומרו טהור טהור, ולא עוד אלא אפילו הבת קול שיצאה ואמרה אשריך רבה שגופך טהור ויצאה נשמתך בטהרה, אותו בת קול לא נשמע בין החיים שהרי לא ידעו שמת עד שנפל פתקא משמים שמת רבה בר נחמני. ועוד, אפילו נשמע הבת קול בין החיים מ"מ לא הודיע בת קול שנחלקו במתיבתא דרקייע ועל מה אמר טהור אם על בהרת או על דין טהרה אחרת, וע"כ כל המעשה הזה דש"ס שם נודע לחכמי ישראל בחלום או אפילו ע"י אליהו שסיפר לא' מהם או להרבה מהם, וא"כ עכ"פ אנתנו לא שמענו מפי רבה שאמר טהור על בהרת, רק שנאמין לרוח הקודש וחלום צודק או אלי', והיינו לא בשמים היא:

וי"ש כאן מקום לשאול אכתי אם אמר אלי' כך הורה זקן פלוני בארץ ולא בשמים למה לא נאמין לאלי', וכה"ג אמרינן בעירובין מ"ג ע"א הני שב שמעתתא דאמרינהו בצפרא דשבתא קמי' דר' חסדא בסורא, בפניא דשבתא קמי' דרובא בפומבדיתא מאן אמרן, לאו אלי' אמרן ע"ש, וא"כ הי"נ אי ס"ד מאי דאמר רבה בשעת מיתה הילכתא כוותיה אמאי לא נאמין עדותו של אלי' או חלום צודק ברוח הקודש דהכי הוה בארעא ולא בשמים היא, זהו קל להבין, **דהנה הא דלא בשמים היא ושאינ הנביא רשאי לחדש דבר מעתה [שבת ק"ד ע"א] הוא יסוד ושורש כל התורה כולה, דאי לאו הכי אין כאן תורה כלל**, דהרי כבר היה לעולמים בשבת קי"ו ע"ב דאמר ההוא מינא מיומא דגליתון מארעכוון אתנטלו אורייתא דמשה ואתיהיב אורייתא אחריתי ע"ש, ואפשר יעשה אותות ומופתים ע"י תחבולות וכישוף, ונביא הישמעאלים עשה כן, ושבתי צבי תר"ו אמר שנחפהכו המצות ונעשו מעשיין לאוין ומלאוין עשיין, ואפילו אם לא נאמין כן בכללות התורה, מ"מ אין שום מצוה שתשאר במתכונתה, כל אחד יאמר חלמתי חלום שחלב זה אסור וזה מותר וזה יאמר כך וזה כך ותפוג תורה, **על כן כללא כייל הקב"ה שאין הנביא רשאי לחדש שום מצוה מהישנות**, יתבאר ויתפרש משמים כי אם על דעת חכמי ישראל, וזהו צורך גדול, וממילא אפילו יאמר אלי' בשם ת"ח

שם דף ד' ע"ד מייתי מכ"ת ש"ס מנחו' מ"ה ע"א, פסוק זה אלי' עתיד לדורשו נבלה וטרפה לא יאכלו הכהנים, הא' ישראל יאכלו. בחידושי תורה שלי אמרתי, דר' יוחנן נמי ידע דאיכא למימר כרבינא ס"ד אמינא הואיל ואשתרי מליקה גבייהו, אלא שכתבו תוס' שאני התם דמצותו בכך, וכתבו מ"מ איכא למיטעי בהכי, והוא דוחק מהיכי יבוא לטעות, אלא ש"ל כיון שראו אלי' הנביא אכל מבי טבחי דאחאב שהי' מומר לע"ז וכתבו תוס' פ"ק דחולין [ה' ע"א] עפ"י הדיבור היה, נוח לנו לומר אלי' כהן הי' וכהן מותר לאכול הואיל ואשתרי במליקה הכי הוה ס"ד, לכן הוצרך יחזקאל להוציא מטעות זה, ומיושב פסוק דיחזקאל. אך כל זה אם אלי' כהן היה, דבזה יש פלוגתא בב"מ קי"ד תוס' ד"ה מהו, ע"כ אמר ר' יוחנן אלי' עתיד לדורשו:

בדף ה' ע"ב בהג"ה האריך ברמב"ם [ה' סנהדרין פט"ז ה"ן] שדבר שנתחזק עפ"י עד אחד שוב לוקין עפ"י ב' עדים, הנה כדברי רמב"ם מבואר בפרק החולץ [ל"ט ע"ב] בדברי הרי"ף גבי אשתמודענהו יע"ש, וכן מוכח פרק אם אין מכירין [ר"ה כ"ב ע"ב] דע"א נאמן בשליחות קידוש החודש והמחלל י"ט בעדים אח"כ לוקה בלי ספק, ובחי' רמב"ן פ"ק דגיטין דליכא למילף עד אחד נאמן באיסורין מוספרה לה דהתם כל האיסור נתחזק על פיה משו"ה נאמנת ג"כ לספור לה לעצמה, וקשה א"כ מלקות וחטאת בנדה היכי משכחת לי, אע"כ כיון שהוחזק על פיה שוב לוקין. ומ"ש פר"מ מתוס' בחולין צ"ו ע"א ד"ה פלניא וכו', כ"כ אצלי יותר מארבעים שנה, ונכון הוא. ומ"ש ליישב קושית העולם משריפת בת כהן ומהליכה בממון אחר הרוב, כבר כתוב כן על ס' מורי בהפלאה ספ"ק דכתובות:

דף ט' ע"ב, יפה כתב, אברהם שמע מפי ה' ויצחק האמין לאברהם הואיל והיה מוחזק, ורגיל אני לומר משו"ה אמרינן ועקדת יצחק לזרעו תזכור ולא אמרינן עקידה שעקד אברהם כמו שאמר בתחלת הברכה שם:

אך אאע"ה האמין תורה שבכתב היינו מה ששמע מהקב"ה עצמו אבל יצחק מסר נפשו על מצות א', ויש להאריך ולהסביר הגסיון הגדול הלז, הנה אאע"ה וגם יצחק בנו חכמים גדולים היו, ויצחק לא ידע מאברהם אלא מעצמו השכיל כל מה שהשכיל אברהם

בדף ד' ע"ג מייתי הירושלמי עפ"י נביא נבנה, הנה הוא דברי תוס' במסכת ע"ז מ"ה ע"א דאמרינן כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה נשאה בידוע שיש שם ע"ז, וכתבו תוס', בירושלמי פריך מבית הבחירה ומסיק עפ"י נביא נבנה שם, ומורי הגאון החסיד שבכהונה מו"ה נתן אדליר כ"ץ זצ"ל פירש עפ"י מדרש רבה פ' וירא וירא את המקום מרחוק שראוהו מקום ולא הר והתפלל אברהם אבינו אין כבודו של מלך לשכון בעמק ונעשה הר אשר יאמר היום בהר ה' יראה יע"ש, נמצא קודם שניתן הארץ לאברהם אבינו ע"ה היה עמק ולא העמידו שם ע"ז וכשנעשה הר שוב כבר הוחזק ארץ ישראל לאברהם ולא יכלו לאסור אותו ההר, ואמר שעל זה נצטער דהע"ה אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב [תהלים קל"ב - ד' ה'ן], פירוש, כי ידע כל ההרים בחזקת ע"ז ונאסרים לגבוה וע"כ צריך למצוא מקום לה' שאינו הר אלא מקום, ואיך יהי' זה משכנות לאביר יעקב הא אין כבודו לשכון בעמק, עד שבא נביא וגילה הסוד איזה ההר הי' בתחלה עמק ונעשה הר והיינו דירושלמי עפ"י נביא נבנה, אלו דבריו זצ"ל ודפח"ח:

עד כאן דברי הרב מכאן ואילך דברי התלמיד, כבר כתבתי במקום אחר שנתקשיתי על כל בניני המקדשות, הראשון והשני והשלישי במהרה בימינו שאין א' דומה לחבירו, והכל בכתב מיד ה' עלי השכיל [כדה"י א' כ"ח י"ט] עפ"י דוד ושמואל הרואה בניות ברמה, והשני ע"י חגי זכרי' ומלאכי, והשלישי ע"י יחזקאל [מ' - מ"ד] **וקשה אין הנביא רשאי לחדש** והיה להם לעשות כמדת חצר המשכן במדבר. ושם אמרתי, שזהו פירוש הפסוק בפ' תרומה [כ"ה - ט'] ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו, ודרשינן פ"ב דשבועות [ט"ו ע"א] וכן תעשו לדורות, ולפע"ד קאי גם אככל אשר אני מראה אותך כן תעשו לדורות, שלעולם אני מראה אתכם תבנית הבנין ההוא, וכיון שהקב"ה התנה בתחלה שיבנה כאשר אני מראה א"כ אין כאן חידוש שחידש הנביא, ואולי גם בזה מיושב הא דעפ"י נביא נבנה כי בנין בהמ"ק צריך להיות עפ"י נביא ככל אשר אני מראה. [עיין שו"ת חיו"ד סי' רל"ו]: